

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

ACTUELE ONTWIKKELINGEN IN HET ADMINISTRATIEF RECHT(*)

I. De rechter tegenover nieuwe vormen van wetgeving

A. Decreten

1. De herrie rond het decreet d.d. 19 juli 1973 van de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap "tot regeling van het gebruik van de talen voor de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en de

werknemers, alsmede van de voor de wet en de verordeningen voorgeschreven akten en bescheiden van de ondernemingen" heeft o.m. tot gevolg dat plots alle aandacht werd gevestigd op deze nieuwe vorm van wetgeving, die de decreten zijn.

Het aantal decreten is nog niet zeer groot: 14 van de Nederlandse Cultuurraad, 4 van de Franse Cultuurraad¹. Dit verklaart waarom u, als magistraten,

(*) Enigszins herwerkte tekst van een uiteenzetting gehouden te Gent, op 11 oktober 1973, in het kader van een cyclus voordrachten voor magistraten van het rechtsgebied van het Hof van Beroep te Gent.

¹ Decreten van de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap (begrotingsdecreten uitgezonderd):

1. Decreet van 3 mei 1972 tot regeling van het gebruik van de Nederlandse taal bij de eedaflegging, *Belgisch Staatsblad*, 27 mei 1972.
2. Decreet van 21 juni 1972 betreffende de gevolgen van een vernieuwing van de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap ten aanzien van de bij de Cultuurraad aanhangige ontwerpen en voorstellen van decreet, *Belgisch Staatsblad*, 29 juni 1972.
3. Decreet van 13 juli 1972 tot wijziging van de Wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen, *Belgisch Staatsblad*, 7 september 1972.
4. Decreet van 6 december 1972 tot regeling van het taalgebruik in de gemeenteraden, de federatieraden, de agglomeratieraden, de provincieraden, de colleges van burgemeester en schepenen, de federatiecolleges, de agglomeratiecolleges, de bestendige deputaties, de aan de gemeenten en provincies ondergeschikte besturen en de intercommunale verenigingen, *Belgisch Staatsblad*, 9 januari 1973.
5. Decreet van 4 december 1972 tot wijziging van de Wet van 30 juli 1963 houdende taalregeling in het onderwijs, *Belgisch Staatsblad*, 13 februari 1973.
6. Decreet van 9 april 1973 betreffende de benoeming van de leden van de Raad van Beheer van het uitzendingsinstituut "Belgische Radio en Televisie, Nederlandse uitzendingen", *Belgisch Staatsblad*, 25 april 1973.
7. Decreet van 20 november 1972 tot vastlegging van de officiële schrijfwijze van de Nederlandse taal, *Belgisch Staatsblad*, 28 april 1973.

8. Decreet van 11 mei 1973 tot oprichting van het "Collegium Trilingue", *Belgisch Staatsblad*, 4 juli 1973.

9. Decreet van 6 juli 1973 tot instelling van een eigen vlag, een eigen volkslied en een eigen feestdag van de Nederlandse Cultuurgemeenschap, *Belgisch Staatsblad*, 12 september 1973.

10. Decreet van 19 juli 1973 tot regeling van het gebruik van de talen voor de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en de werknemers, alsmede van de door de wet en de verordeningen voorgeschreven akten en bescheiden van de ondernemingen, *Belgisch Staatsblad*, 6 september 1973.

11. Decreet van 16 juli 1973 betreffende de toekenning van weddetoelagen aan cultuurfunctionarissen werkzaam in erkende culturele centra die het culturele leven in de Nederlandstalige gemeenschap bevorderen, *Belgisch Staatsblad*, 16 oktober 1973.

12. Decreet betreffende de Staatsprijzen voor de Nederlandse letterkunde, goedgestemd op 19 juni 1973.

13. Decreet betreffende het cultuurpact, goedgestemd op 16 oktober 1973.

14. Decreet tot vaststelling van de officiële benaming van de Nederlandse taal, goedgestemd op 4 december 1973.

Decreten van de Conseil Culturel pour la communauté culturelle française (begrotingsdecreten uitgezonderd):

1. Décret du 9 avril 1973 relatif à la nomination des membres du Conseil d'administration de l'institut d'émission "Radiodiffusion - Télévision belge, émissions françaises", *Belgisch Staatsblad*, 25 april 1973.
2. Décret du 25 juin 1973 relatif aux conditions d'agrégation et d'octroi de subsides aux théâtres de l'enfance et de la jeunesse, *Belgisch Staatsblad*, 7 december 1973.
3. Décret relatif aux noms des voies publiques, goedgekeurd op 6 november 1973.
4. Décret modifiant la terminologie relative à l'enseignement maternel, goedgekeurd op 18 december 1973.

in uw dagelijkse praktijk wellicht nog niet in aanraking bent gekomen met deze nieuwsoortige wetgeving. Het reeds genoemde talendecreet van 19 juli 1973 – het z.g. "septemberdecreet" (!) –, en weldra ook nieuwe decreten op de bescherming van monumenten en landschappen² en op het openbaar bibliotheekwezen³, vormen echter een duidelijke aanloop van het nieuwe recht, waarvan de toepassing geschillen zal doen rijzen, die aan uw beoordeling zullen worden voorgelegd. Het is dan ook passend, maar ook noodzakelijk, aan deze nieuwe vormen van wetgeving aandacht te schenken.

2. Het klassieke uitzicht van de staatsstructuur – de drie bestuurslagen Staat, provincie, gemeente (driekringenleer) – is grondig gewijzigd. De nieuwe Belgische Grondwet behoudt deze bestuurslagen, maar voorziet bovendien in de oprichting van :

- Vier taalgebieden : het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het Duitse taalgebied en het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad (art. 3bis, grondwet). Elke gemeente van het Rijk maakt deel uit van één van deze taalgebieden⁴.
- Drie cultuurgemeenschappen : de Nederlandse, de Franse en de Duitse (art. 3ter, grondwet).
- Drie gewesten : het Vlaamse gewest, het Waalse gewest en het Brusselse gewest (art. 107quater, grondwet).
- Agglomeraties en federaties van gemeenten (art. 108bis, grondwet).

Artikel 59bis van de Grondwet kent *wetgevende* bevoegdheid toe aan de cultuurraden van de Nederlandse en de Franse cultuurgemeenschap⁵.

T.a.v. de Duitse cultuurgemeenschap bepaalt artikel 59ter alleen : "Er is een Raad van de Duitse cultuurgemeenschap. De wet bepaalt zijn samenstelling

en zijn bevoegdheid"⁶. Deze cultuurgemeenschap beschikt dus niet over cultuuraautonomie, d.i. wetgevende bevoegdheid⁷.

Hoewel de tekst van art. 107quater toelaat aan de nog op te richten gewestelijke instellingen wetgevende bevoegdheid toe te kennen⁸, werd en wordt zulks (nog) niet overwogen⁹. Ook de agglomeratieraden en federatieraden hebben (vanzelfsprekend) slechts een verordenende bevoegdheid.

3. De organen van de cultuuraautonomie zijn de cultuurraad voor de Nederlandse cultuurgemeenschap, bestaande uit de leden van de Nederlandse taalgroep van Kamer en Senaat en de cultuurraad voor de Franse cultuurgemeenschap, bestaande uit de leden van de Franse taalgroep van Kamer en Senaat.

In uitvoering van artikel 32bis van de grondwet – "Voor de bij de Grondwet bepaalde gevallen worden de gekozen leden – (dus niet de senatoren van rechtswege !) – van elke Kamer in een Nederlandse en een Franse taalgroep ingedeeld op de bij de wet vastgestelde wijze" – werden de leden van de Wetgevende Kamers in taalgroepen ingedeeld door de Wet van 3 juli 1971. In elk van de twee Wetgevende Kamers bestaat dus nu een Nederlandse en een Franse taalgroep, zodat er in totaal vier taalgroepen zijn : twee in de Kamer en twee in de Senaat¹⁰.

De samenstelling van de taalgroepen geschiedt volgens twee onderscheiden criteria :

- een subjectief criterium, nl. de vrije keuze (parlementsleden gekozen door het kiescollege van het arrondissement Brussel, de provinciale senatoren door de provincieraad van Brabant, de gecoöpteerde senatoren) ;
- een objectief criterium, nl. het taalgebied waarin het kiescollege is gesitueerd dat een parlamentslid heeft gekozen (alle parlamentsleden gekozen door kiescolleges die integraal behoren tot een eentalig gebied).

² Het decreet van 13 juli 1972 heeft, wat het Nederlandse taalgebied betreft, enkele artikelen van de Wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen gewijzigd. Een volledig nieuw ontwerp van decreet is thans in bespreking in de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap, doc. 122 (1973-1974) - nr. 1.

³ Ontwerp van decreet betreffende het Nederlandstalige openbare bibliotheekwerk, Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap, doc. 119 (1973-1974) - nr. 1.

⁴ Voor een goed begrip van de situatie is het vereist voor ogen te houden dat het begrip "taalgebied" niet samenvalt met het begrip "taalregeling". Hoewel een taalgebied in beginsel homogeen is, laat de taalwetgeving afwijkingen van het beginsel van de streektaal toe t.a.v. de zg. "gemeenten met faciliteiten".

⁵ Artikel 59bis werd uitgewerkt in :

- de Wet van 3 juli 1971 tot indeling van de leden van de Wetgevende Kamers in taalgroepen en houdende diverse bepalingen betreffende de Cultuurraden voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap en voor de Franse Cultuurgemeenschap (*Belgisch Staatsblad*, 6 juli 1971) ;
- de Wet van 21 juli 1971 betreffende de bevoegdheid en de werking van de Cultuurraden voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap en voor de Franse Cultuurgemeenschap (*Belgisch Staatsblad*, 23 juli 1971).

⁶ Dit grondwettelijk voorschrift werd uitgewerkt in de Wet van 10 juli 1973 betreffende de Raad van de Duitse Cultuurgemeenschap, *Belgisch Staatsblad*, 14 juli 1973.

⁷ De Raad van de Duitse Cultuurgemeenschap heeft wel verordenende bevoegdheid "binnen de perken van en volgens de wijze bepaald in elke wet" op het vlak van de culturele aangelegenheden en het onderwijs (art. 30) ; hij stelt ook "de reglementaire besluiten" op betreffende de financiering van de culturele activiteiten.

⁸ Vgl. DE MEYER J., Hiërarchie en conflicten van normen na de grondwetsherziening, *R.W.*, 1971-1972, 1660-1671.

⁹ Zie SUETENS L.P., Regionalisering en ruimtelijke ordening, *Beleid*, februari 1973, p. 3-8.

¹⁰ Senelle wijst met reden op het belang van dit art. 32bis : "Voortaan hebben dus alle Belgische parlamentsleden een taalstatuut en vertegenwoordigen zij meer bepaald de Nederlandssprekende of de Franssprekende bevolking" (SENELLE R., Nieuwe stromingen in het Belgisch grondwettelijk recht, in *Recht in beweging. Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. Ridder René Victor*, deel II, t.a.v. p. 877).

Opvallend is dat eventuele Duitstalige parlamentsleden geacht worden tot de Franse taalgroep te behoren.

4. De cultuurraden zijn in beginsel bevoegd inzake het cultuurbeleid en het taalgebruik.

A. Cultuurbeleid

Artikel 59bis, § 2, bepaalt: "De cultuurraden regelen, ieder wat hem betreft, bij decreet:

1. de culturele aangelegenheden;
2. het onderwijs, met uitsluiting van wat betrekking heeft op de schoolvrede, de leerplicht, de onderwijsstructuren, de diploma's, de toelagen, de wedden, de schoolbevolkingsnormen;
3. de samenwerking tussen de cultuurgemeenschappen, alsook de internationale culturele samenwerking..."

Het begrip "culturele aangelegenheden" wordt door artikel 2 van de Wet van 21 juli 1971 zeer ruim omschreven. Het omvat: de bescherming en de luister van de taal; de aanmoediging van de vorming van navorsers; de kunsten, met inbegrip van toneel en film; het cultureel patrimonium, musea en andere wetenschappelijk-culturele instellingen; de bibliotheken, discotheken, e.d.; radio-omroep en televisie¹¹; jeugdbeleid; permanente opvoeding en culturele animatie; lichamelijke opvoeding, sport en openluchtlevens; vrijetijdsbesteding en toerisme. De bevoegdheid van de cultuurraden om de culturele aangelegenheden te regelen omvat het recht om decreten betreffende de infrastructuur te nemen.

De decreten m.b.t. het cultuurbeleid hebben kracht van wet *ratione loci*:

- resp. in het Nederlandse en in het Franse taalgebied;
- in het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad, t.a.v. de aldaar gevestigde instellingen die, wegens hun activiteiten, uitsluitend tot de ene of de andere cultuurgemeenschap behoren (bv. de Beursschouwburg, de K.V.S., e.d.).

B. Taalgebruik

Krachtens artikel 59, § 3, regelen de cultuurraden - bij uitsluiting van het nationaal parlement - ieder wat hem betreft, het gebruik van de talen voor:

1. de bestuurszaken;
2. het onderwijs in de door de overheid ingestelde, gesubsidieerde of erkende inrichtingen;
3. de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en hun personeel, alsmede de door de wet en de verordeningen voorgeschreven akten en bescheiden van de ondernemingen.

De decreten m.b.t. het taalgebruik hebben kracht van wet *ratione loci* resp. in het Nederlandse en in het Franse taalgebied. Uitzonderingen:

- de gemeenten of groepen van gemeenten die beho-

- ren tot hun taalgebied, maar die palen aan een ander taalgebied en waar de wet het gebruik van een andere taal dan de streektaal voorschrijft of toelaat (bijv. de zes Brusselse randgemeenten);
- de diensten waarvan de werkkring verder reikt dan het taalgebied waar zij gevestigd zijn;
- de door een wet aan te wijzen nationale en internationale instellingen waarvan de werking gemeen is aan meer dan één cultuurgemeenschap¹².

Voor deze gemeenten, diensten en instellingen blijft het nationaal parlement bevoegd. Het nationaal parlement blijft eveneens bevoegd t.a.v. het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad en het Duitse taalgebied, alsmede voor het gebruik der talen in gerechtszaken en in het leger.

5. De uitvoering en de toepassing van decreten blijft binnen de bevoegdheid van de nationale regering. De politieke verantwoordelijkheid van de ministers blijft tot het exclusief domein van het nationaal parlement behoren¹³.

Hieruit wordt door sommigen afgeleid¹⁴, dat de Koning zou mogen weigeren een decreet te bekrachtigen. Dit is ten enenmale onjuist.

Overeenkomstig artikel 69 van de Grondwet, bekrachtigt de Koning de wetten en kondigt Hij ze af. Artikel 59bis, § 5, van de Grondwet, stelt dat de bepaling van art. 69 toepasselijk is ook op decreten. Naar de letter van de grondwet, heeft de Koning de macht de bekrachtiging te weigeren van om het even welke nationale wet. In feite is dit vetorecht in onbruik gevallen. Vermits artikel 59bis, § 4, van de Grondwet, aan de decreten kracht van wet toekent, bestaat geen enkele reden om decreten van de cultuurraad op een andere wijze te behandelen dan nationale wetten. Derhalve kan t.a.v. decreten evenmin de bekrachtiging worden geweigerd.

Krachtens de artt. 67 en 59bis, § 5, van de Grondwet, neemt de Koning de besluiten die voor de uitvoering van de wetten en decreten nodig zijn, zonder ooit de wetten of decreten zelf te mogen schorsen of vrijstelling van hun uitvoering te mogen verlenen.

Hierbij zij terloops aangestipt dat het unitaire België nog slechts voortleeft op het vlak van de regering. Om preciezer te zijn, op het vlak van de paritair samengestelde ministerraad. Hoe beperkt ook in hun werking, de cultuurraden zijn centrifugale krachten. De eenheid van het land berust op de regering. Dit vergt een sterke regering.

6. Een decreet heeft kracht van wet, m.a.w. is volkomen gelijkwaardig aan een nationale wet.

¹² Aldus wordt overwogen het S.C.K. te Mol bij wet aan te wijzen als een nationale instelling waarvan de werking gemeen is aan de Cultuurgemeenschappen.

¹³ Art. 13, laatste lid, Wet 21 juli 1971 betreffende de bevoegdheid en de werking van de Cultuurraden.

¹⁴ Vgl. DE STEXHE P., La révision de la Constitution belge 1968-1971, Brussel/Namen, 1972, p. 118.

¹¹ Uitzonderd handelspubliciteit en regeringsmededelingen, waarvoor het nationale parlement bevoegd blijft.

Voortaan bestaan dus naast de "nationale" wetgever, twee "culturele" wetgevers, een voor de Franse cultuurgemeenschap en een voor de Nederlandse cultuurgemeenschap¹⁵. T.a.v. de in art. 59bis van de Grondwet omschreven gebieden, is niet meer het nationale parlement bevoegd, maar uitsluitend de Franse, resp. Nederlandse cultuurraad.

Een voorbeeld moge dit verduidelijken. De Wet van 7 augustus 1931 op de monumenten en landschappen kan nu niet meer door het nationale parlement worden gewijzigd, behoudens t.a.v. monumenten en landschappen in het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad¹⁶. Voor het Franse, resp. Nederlandse taalgebied, is uitsluitend bevoegd de Franse, resp. Nederlandse cultuurraad. De "nationale" Wet van 7 augustus 1931 kan dus voortaan slechts worden gewijzigd of vervangen door "culturele" decreten (behoudens voor Brussel-Hoofdstad). Het is derhalve perfect denkbaar, en reeds gedeeltelijk werkelijkheid¹⁷, dat een andere wettelijke regeling van toepassing is naargelang het monument of het landschap gelegen is in het Nederlandse taalgebied, in het Franse taalgebied of in het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad.

Hetzelfde geldt voor alle cultuuraangelegenheden, in de ruime zin die hieraan wordt gegeven, alsmede voor het taalgebruik.

7. Het zal U niet ontgaan dat deze nieuwe vorm van wetgeving tot problemen kan leiden, inzonderheid tot bevoegdheidsconflicten.

Hernemen wij het voorbeeld van de wetgeving inzake monumenten en landschappen. De cultuurraden

¹⁵ Zeer terecht stelt W.J. Ganshof van der Meersch dat de benaming "culturele wetgever" te verkiezen is boven die van "regionale" wetgever, welke niet passend is, aangezien de Cultuurgemeenschap niet samenvalt met het "taalgebied" en de normatieve bevoegdheid van de "gewesten", erkend in art. 107quater van de Grondwet, tot op heden niet in de wet is vastgelegd. Het ware eveneens onjuist de "nationale" wetgever te stellen tegenover de "communautaire" wetgever, omdat deze term verwijst naar de activiteiten der Cultuurgemeenschappen en bovendien verwarring zou kunnen stichten met de wetgever der Europese Gemeenschappen (W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, Beschouwingen over de herziening van de Grondwet, R.W., 1972-1973, t.a.v. 478, voetnoot 152). Het Belgisch Parlement omvat dus voortaan vier Kamers: de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat, welke samen de "nationale" wetgever vormen (twee-kamerstelsel); de Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap en de *Conseil Culturel pour la Communauté culturelle française*, welke, elk voor hun Cultuurgemeenschap, de "culturele" wetgever zijn (één-kamerstelsel); zie SENELLE R., Nieuwe stromingen in het Belgisch grondwettelijk recht, in *Recht in beweging. Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. Ridder René Victor*, deel II, t.a.v. p. 878.

¹⁶ Vermits de monumenten en landschappen, gelegen in het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad, niet kunnen worden beschouwd "wegens hun activiteiten als uitsluitend behorend tot de ene of de andere Cultuurgemeenschap", blijft de nationale wetgever ter zake bevoegd.

¹⁷ Zie noot 2.

zijn, met uitsluiting van het nationale parlement, bevoegd om de bestaande wetgeving te wijzigen of te vervangen. Hoever reikt echter deze bevoegdheid? In een advies over een ontwerp van decreet ter zake, is de Raad van State van oordeel "dat de bevoegdheid van de Cultuurraad om regelingen te treffen ter bescherming van monumenten en landschappen onvermijdelijk de macht bevat om de uitoefening van het eigendomsrecht te beperken. Zonder de onmisbare beperkingen daarvan, is een decreet voor monumenten- en landschapszorg immers niet denkbaar.

Dit brengt evenwel niet mede dat het tot de bevoegdheid van de Cultuurraad zou behoren regelingen te treffen met betrekking tot onteigeningen, ook indien die in verband met de monumenten- en landschapszorg wenselijk zouden blijken: dit kan niet bij decreet, doch alleen bij wet geschieden, overeenkomstig het bepaalde in artikel 11 van de Grondwet.

.....

Zoals blijkt uit de parlementaire voorbereiding van de Wet van 21 juli 1971 is de Cultuurraad niet bevoegd om een gebied, zoals de hypotheekwetgeving, te betreden dat niet als een cultureel gebied in de zin van artikel 59bis van de Grondwet en van artikel 2 van vermelde wet kan worden aangemerkt en dat in de parlementaire voorbereiding van vermelde Grondwets- en wetsartikelen een "nevengebied" wordt genoemd¹⁸.

De Raad van State stelt verder dat het strafprocesrecht "op grond van de artikelen 7 en 10 van de Grondwet tot de uitsluitende bevoegdheid van de nationale wetgever behoort¹⁹, en is nog van oordeel..." dat de Cultuurraad niet bevoegd is de Koning er toe te machtigen om aan de provincies, de gemeenten of de federaties van gemeenten de verplichting op te leggen tot het verstrekken van financiële bijdragen..²⁰

Deze opvatting is betwistbaar - en wordt dan ook betwist²¹ -, maar toont alleszins aan hoe moeilijk het probleem van de afbakening van de bevoegdheid tussen "nationale" wetgever en "culturele" wetgever wel is. Bevoegdheidsconflicten zijn onvermijdelijk.

¹⁸ Advies Raad van State, afdeling wetgeving, d.d. 6 april 1972, Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap, doc. 122 (1973-1974) - nr. 1, p. 10.

¹⁹ In dit perspectief zou de goedstemming van de artikelen 7 tot 9 van het z.g. "septemberdecreet" de bevoegdheid van de Cultuurraad te buiten gaan.

²⁰ Doc. 122 (1973-1974) - nr. 1, p. 12.

²¹ In de memorie van toelichting bij het ontwerp van decreet tot bescherming van monumenten en landschappen, wordt uitdrukkelijk gesteld dat "de Regering van mening is dat de wetgevende bevoegdheid van de Cultuurraden, op de gebieden waarover zij materieel bevoegd zijn, de volheid van de wetgevende macht ter zake omvat, met inbegrip van het treffen van regelen m.b.t. onteigeningen en het opleggen van verplichtingen aan territoriaal gedecentraliseerde lichamen" Doc. 122 (1973-1974) - nr. 1, p. 9.

De Wet van 3 juli 1971 voorziet in een procedure ter voorkoming van conflicten, en in een procedure tot oplossing van een conflict.

8. *Voorkoming van conflicten.* Overeenkomstig de artikelen 10 en 11 van de Wet van 3 juli 1971 (thans artikel 4 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State) worden alle voorontwerpen van decreten²² – d.i. regeringsinitiatieven – aan het gemotiveerd advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State onderworpen. Het invoeren van de "dringende noodzakelijkheid" is hier, in tegenstelling tot ontwerpen van nationale wetten, niet mogelijk.

Voorstellen van decreet – parlementaire initiatieven – en amendementen ontsnappen aan dit vereiste. Nochtans *kunnen* de ministers en de voorzitters van de cultuurraden erover het advies van de Raad van State inwinnen. De voorzitters van de cultuurraden zijn *verplicht* het advies te vragen wanneer ten minste één derde van de leden van de raad erom verzoekt.

Terloops zij gesteld dat dit tot de paradoxale toestand leidt dat voorstellen van decreet zonder ernstige bespreking kunnen worden goedgekeurd en kracht van wet hebben, terwijl regeringsontwerpen vooraf door de Raad van State naar hun grondwetigheid worden getoetst. Zulke werking van het éénkamer-stelsel houdt onvermijdelijk het risico in van ondoordachte of onzorgvuldig geformuleerde wetgeving. Dit risico zou kunnen ongedaan worden gemaakt wanneer ook voor voorstellen van decreet en amendementen de verplichte raadpleging van de Raad van State zou worden voorgeschreven, bij voorkeur slechts na de aanvaarding van de tekst door de bevoegde commissie van de Cultuurraad, om overlasting van de Raad van State te vermijden²³.

Alleszins worden dus nu reeds alle voorontwerpen van decreten aan de afdeling wetgeving van de Raad van State voorgelegd. Wanneer deze tot de bevinding komt dat bepaalde voorschriften niet binnen de bevoegdheid van de Cultuurraad vallen, staan voor de regering twee mogelijkheden open:

1. Zij licht de betwiste bepalingen uit het voorontwerp. Dit is de houding die werd gevolgd m.b.t. het ontwerp van decreet tot bescherming van monumenten en landschappen²⁴.
2. Zij lokt een z.g. "gunstig besluit" van de Wetgevende Kamers uit, overeenkomstig art. 11 van de Wet van 3 juli 1971.

Deze laatste procedure is interessant genoeg om even toe te lichten.

9. Vermeld art. 11 bepaalt: "Indien, volgens het advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State, een voorontwerp of voorstel van decreet, of een amendement op een ontwerp of voorstel van decreet, de bevoegdheid van de Cultuurraad te buiten gaat, kan de betwiste bepaling slechts na een gunstig besluit van de Wetgevende Kamers door de betrokken Cultuurraad worden aangenomen".

Een "gunstig besluit" laten nemen door de Wetgevende Kamers betekent dus in wezen het parlement laten beslissen: "Het advies van de Raad van State is onjuist".

Deze procedure is niet een louter theoretische mogelijkheid. Zij zal worden toegepast t.a.v. het ontwerp van decreet betreffende het Nederlandstalige openbare bibliotheekwerk. "De regering zal de Kamers verzoeken een motie goed te keuren waarin bepaald wordt dat – in strijd met het advies van de Raad van State – de cultuurraden wel degelijk bevoegd zijn om aan de provincies en gemeenten verplichtingen op te leggen betreffende de openbare bibliotheken²⁵.

De procedure van indiening, bespreking en stemming van een z.g. "gunstig besluit" is niet wettelijk geregeld.

Wanneer het ontwerp-besluit uitgaat van de Regering, zal het, zoals alle andere regeringsontwerpen, bij Koninklijk Besluit bij de Kamers worden ingediend. Een parlementair initiatief ter zake lijkt ook mogelijk, althans t.a.v. voorstellen van decreet of amendementen, die het voorwerp van een negatief advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State zijn geweest.

De vereiste van een bijzondere meerderheid en van de tussenkomst van de taalgroepen geldt niet t.a.v. een "gunstig besluit": het is een besluit in de zin van art. 38 van de Grondwet, dat "bij volstreckte meerderheid van stemmen wordt genomen". Bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad* is niet vereist, want het besluit is noch een wet in materiële zin – er is geen bekrachtiging door de Koning –, noch een bindende uitlegging van de wetgever. Een gunstig besluit is in wezen hoofdzakelijk een politieke beslissing, die aan de Cultuurraad toelaat zijn werkzaamheden m.b.t. de door de Raad van State betwiste bepalingen voort te

²² Met uitzondering van de ontwerpen van culturele begrotingen.

²³ In deze zin gaat het wetsvoorstel Saint-Remy, *Parl. doc.*, K.v.V., doc. 714 (1973-1974) - nr. 1.

²⁴ Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap, doc. 122 (1973-1974) - nr. 1.

²⁵ Verklaring van Vice-Premier Tindemans in de Senaat, op 22 november 1973, *Beknopt Verslag*, 1973, p. 132. Zie ook de Memorie van Toelichting bij voornoemd ontwerp van decreet: "De huidige regering is van mening dat de verplichte participatie van de gedecentraliseerde besturen van essentieel belang is voor de uitbouw van een volwaardige bibliotheekpolitiek... Bij toepassing van artikel 11 van de Wet van 3 juli 1971 ... zullen de Wetgevende Kamers gevraagd worden te besluiten dat een aantal in het advies van de Raad van State betwiste bepalingen, de bevoegdheid van de Cultuurraad niet te buiten gaan. Daartoe wordt dan ook een ontwerp van resolutie bij het Parlement ingediend" (Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap, doc. 119 (1973-1974) - nr. 1, p. 8-9).

zetten ; m.a.w. het lichten van het "opschortend veto" van de Raad van State, afdeling wetgeving²⁶.

10. *Beslechting van bevoegdheidsconflicten*. Ondanks deze procedure ter voorkoming van strijdigheden tussen wetten en decreten en tussen decreten onderling, is het mogelijk dat na de totstandkoming van een decreet, een betwisting zou rijzen over de bevoegdheid van de Cultuurraad ter zake, bv. naar aanleiding van een decreet dat gegroeid is uit een voorstel, waarover het advies van de Raad van State niet werd ingewonnen.

Hiervoor voorziet art. 12 van de Wet van 3 juli 1971 – (thans artikelen 17 en 18 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State) – in de oprichting van een afdeling bevoegdheidsconflicten in de Raad van State. In feite is deze afdeling nog steeds niet ingesteld.

Een probleem van strijdigheid tussen de wet en het decreet, of tussen decreten van de Franse Cultuurraad en decreten van de Nederlandse Cultuurraad, kan op twee manieren bij de afdeling bevoegdheidsconflicten van de Raad van State worden aanhangig gemaakt :

1. Door de (paritair samengestelde) Ministerraad, indien hij van oordeel is dat een actueel of een potentieel conflict bestaat (conflict in *abstracto*).
2. Bij wijze van prejudiciële vraag, n.a.v. concrete geschillen die het voorwerp uitmaken van een betwisting voor een rechtbank.

Het is deze tweede hypothese, die voor u, magistraten, het meest relevant is, welke ik nu wil uitdiepen. Hierbij zij opgemerkt dat deze hypothese reeds een actualiteitswaarde heeft. Veronderstel dat in een voor uw rechtbank aanhangig geschil een partij beweert dat de Cultuurraad zijn bevoegdheid is te buiten gegaan bij de goedkeuring van het decreet van 13 juli 1972 tot wijziging van de Wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen, wat zal uw houding (moeten) zijn ?

11. Ieder rechtscollège is verplicht de prejudiciële kwestie bij de afdeling bevoegdheidsconflicten aanhangig te maken "wanneer het het antwoord op deze vraag noodzakelijk acht voor zijn beslissing"²⁷.

Zoals Procureur-Generaal W.J. Ganshof van der Meersch zeer terecht opmerkt, bestaat deze verplichting echter slechts wanneer aan twee voorwaarden is voldaan : 1° Nodig is dat een vraag betreffende zodanige strijdigheid bij de rechter rijst ; bedoeld wordt hier een pertinente vraag, rechtstreeks in verband staande met de tegenstrijdigheid die de wetgever heeft

willen uitschakelen ; zij behoeft niet noodzakelijk uit te gaan van een der partijen ; zij kan ambtshalve worden opgeworpen. 2° Het antwoord op deze vraag moet noodzakelijk zijn om de beslissing van de rechter mogelijk te maken"²⁸.

Het is duidelijk dat een prejudiciële vraag slechts moet worden gesteld wanneer bepalingen van verschillende wetgevende organen elkaar tegenspreken of onverenigbaar zijn ; de bevoegdheid van de Raad van State is beperkt tot de kennisneming van zulke bevoegdheidsconflicten en strekt zich niet uit tot andere aspecten van de grondwettigheid van wetten en decreten²⁹.

Dit systeem is niet nieuw ; het is ingegeven door de procedure van art. 177 van het E.E.G.-Verdrag, dat het voorleggen van prejudiciële vragen door nationale rechters aan het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen regelt³⁰.

De Raad van State, afdeling bevoegdheidsconflicten, wijst een arrest, dat "regelingsarrest" wordt genoemd. Hiermede is echter het probleem niet steeds van de baan, want dit arrest kan door de Wetgevende Kamers binnen een termijn van negentig dagen worden vernietigd³¹. Diverse situaties kunnen zich voordoen :

- a. Het regelingsarrest van de Raad van State wordt niet gevolgd door de nietigverklaring door de Wetgevende Kamers. Het verkrijgt dan "executoriale kracht" vanaf de tiende dag die volgt op de bekendmaking in het Belgisch Staatsblad.
- b. Het regelingsarrest van de Raad van State wordt slechts door één van beide Wetgevende Kamers nietig verklaard. Het behoudt zijn gelding en verkrijgt ook dan "executoriale kracht" vanaf de tiende dag die volgt op de bekendmaking in het Belgisch Staatsblad.
- c. Het regelingsarrest van de Raad van State wordt door beide Wetgevende Kamers nietig verklaard. Het is dan vernietigd "ab initio". De beslissing van de Wetgevende Kamers verkrijgt executoriale kracht vanaf de tiende dag die volgt op de bekendmaking in het Belgisch Staatsblad.

Deze laatste situatie is voor u, althans in theorie, bepaald onaangenaam, want de Wetgevende Kamers

²⁸ GANSHOF VAN DER MEERSCH, Beschouwingen over de herziening van de Grondwet, R.W., 1972-1973, t.a.v. 455.

²⁹ VAN ASSCHE W., Bevoegdheidsconflicten n.a.v. de culturele autonomie, in *Recht in Beweging. Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. Ridder René Victor*, deel II, t.a.v. p. 1045 in fine en 1049.

³⁰ *Parl. doc.*, Senaat, 1970-1971, doc. nr. 498, aanvullend verslag CUSTERS, p. 9 in fine.

³¹ De regelingsarresten worden ter kennis gebracht van de Wetgevende Kamers. Binnen dertig dagen na de kennisgeving verstrekt de Ministerraad aan de Kamers een met redenen omkleed advies over het regelingsarrest. De Kamers beschikken dan over een termijn van zestig dagen om te beslissen. Deze termijnen zijn geschorst van 1 juli tot de tweede dinsdag van oktober, en wanneer de Wetgevende Kamers geen zitting houden.

²⁶ Vgl. DUMONT M., Les nouvelles compétences du Conseil d'État, R.J.D.A., 1971, t.a.v. p. 242 ; VAN ASSCHE W., Het preventief toezicht op de grondwettigheid van de ontwerpen van wet en decreet, T.B.P., 1973, p. 219-229.

²⁷ De beslissing tot verwijzing schort de procedure en de verjaring op ; zij is niet vatbaar voor beroep.

vernietigen, moeten dus niets in de plaats stellen ; zij kunnen vernietigen om gelijk welke reden, b.v. om politieke redenen ; zij hoeven geen motivering op te geven ; de motivering van de Kamer kan anders zijn dan die van de Senaat ; enz.

Hieruit leiden bepaalde commentatoren af, en niet in het minst Procureur-Generaal Ganshof van der Meersch, dat de prejudiciële vraag onopgelost blijft, en het voor u aanhangige geding opgeschort, zolang het bepaalde in art. 21 van de Wet van 3 juli 1971 (art. 46, gecoörd. wetten Raad van State) niet is gerealiseerd : "De Koning dient bij de Wetgevende Kamers of bij de bevoegde Cultuurraad, naargelang het geval, een ontwerp van wet of van decreet in waarbij de naar de Raad van State verwezen bepaling wordt opgeheven of in overeenstemming gebracht, hetzij met het regelingsarrest, hetzij met de beslissing van de Wetgevende Kamers"³².

Met G. Van Bunnan meen ik dat hierdoor een overdreven betekenis aan dit art. 21 wordt gehecht³³.

Ofwel wordt het regelingsarrest van de Raad van State niet, of slechts door één Wetgevende Kamer, vernietigd ; dan geldt het, zoals de vernietigingsarresten van de afdeling administratie, *erga omnes* – daarom trouwens de bekendmaking in het Belgisch Staatsblad.

Ofwel wordt het regelingsarrest door beide Wetgevende Kamers vernietigd ; dan zal hetzij uit de beslissing zelf, hetzij ten minste uit de parlementaire voorbereiding en uit het door de Ministerraad aan de Kamers uit te brengen "met redenen omkleed" advies, blijken hoe de bevoegdheidskwestie moet worden opgelost.

Wanneer uit het regelingsarrest of de beslissing van de Wetgevende Kamers blijkt dat de betwiste wets- of decreetsbepaling door de bevoegde wetgever werd genomen, is verdere actie niet meer nodig. Wanneer daarentegen blijkt dat de betwiste bepaling door een onbevoegde wetgever werd genomen, rust op de regering en de nationale of culturele wetgever, naargelang het geval, de *morele* verplichting – d.i. een niet afdwingbare verplichting – het in artikel 21 gestelde toe te passen.

In alle gevallen zal de rechter, die de prejudiciële vraag heeft gesteld, in het regelingsarrest of in de beslissing van de Wetgevende Kamers, het antwoord op zijn vraag vinden en ten gronde kunnen uitspreken. Zelfs indien de betwiste bepaling uitgaat van een onbevoegde wetgever, en art. 21 wordt toch niet toegepast, kan hij in het concrete geval uitspraak doen, ook al blijft de door machtoverschrijding aangestelde bepaling formeel voortbestaan. Vanuit legale esthetica is dit voortbestaan hinderlijk, maar het

karakter "erga omnes" van het regelingsarrest, resp. de beslissing van de Wetgevende Kamers, biedt een duidelijk richtsnoer, ook voor latere betwistingen over dezelfde wets- of decreetsbepalingen.

12. Een specifieke regeling geldt t.a.v. het Hof van Cassatie. Wanneer een prejudiciële vraag voor het eerst voor het Hof van Cassatie wordt opgeworpen, hetzij door de partijen, hetzij ambtshalve, zendt het Hof de prejudiciële vraag direct voor beslissing naar de Wetgevende Kamers.

Deze kunnen aan de afdeling bevoegdheidsconflicten van de Raad van State desgewenst een advies vragen, maar dit is niet vereist ; alleszins nemen zij zelf de beslissing ter zake.

Artikel 20 van de Wet van 3 juli 1971 (art. 45, gecoörd. wetten Raad van State) stelt geen termijn voor deze beslissing. Dit is een tekort in de wettelijke regeling ; de ontstentenis van beslissing wordt niet gesanctioneerd.

Hier kan zich dan wel een probleem voor het Hof van Cassatie stellen, dat zonder een beslissing van de Wetgevende Kamers niet ten gronde kan uitspreken.

13. Hiermede moge ik deze schets van de nieuwe vorm van wetgeving, die de decreten van de cultuurraden zijn, afsluiten. De grondwetsherziening heeft de staatsstructuur niet bepaald overzichtelijker gemaakt. Op meerdere punten is er een bizarre institutionele ontwikkeling, die ook voor juristen en magistraten problemen zal aanbrengen, waarvan er op dit ogenblik nog vele sluimerend zijn.

B. Internationale Overeenkomsten

14. Naast deze nieuwe vormen van wetgeving, moet toch ook gewezen worden op een bron van recht, die reeds vrij oud is, maar zich in de huidige context met een vernieuwd effect voordoet : de internationale overeenkomsten.

Internationale overeenkomsten, door België bekrachtigd en in België uitgevaardigd, zijn een bron van administratief recht. De vraag die hier rijst, is de vraag naar de doorwerking van een internationale overeenkomst bij conflict tussen dit verdrag en de nationale wetgeving (wet of decreet).

Dit conflict is enkel mogelijk indien³⁴ :

1. De normen van de internationale overeenkomst "self-executing" zijn, d.i. normen die rechten en verplichtingen scheppen, die het individu voor de nationale rechter kan opvorderen ;
2. De internationale overeenkomst in België behoorlijk bekrachtigd en uitgevaardigd werd ;
3. De nationale wetgeving (wet of decreet) recenter

³² GANSHOF VAN DER MEERSCH W.J., Beschouwingen over de herziening van de Grondwet, *R.W.*, 1972-1973, t.a.v. 458-466.

³³ VAN BUNNEN G., L'article 21 de la loi du 3 juillet 1971, *J.T.*, 1973, p. 473-476.

³⁴ HAYOIT DE TERMICOURT, Het conflict Verdrag-Interne wet, *R.W.*, 1963-1964, 74-91.

is dan de internationale overeenkomst en daarmee in strijd is.

In Nederland en Frankrijk hebben de internationale overeenkomsten voorrang op de interne wetgeving, op grond van een uitdrukkelijke grondwetsbepaling³⁵. In België bestaat geen grondwettelijke regel.

In het befaamde smeerkaas-arrest van 27 mei 1971 heeft het Hof van Cassatie nochtans een duidelijk standpunt ingenomen: "Overwegende dat wanneer een conflict bestaat tussen een landsrechtelijke norm en een internationaalrechtelijke norm die rechtstreekse gevolgen heeft in de interne rechtsorde, de door het verdrag bepaalde regel moet voorgaan; dat deze voorrang volgt uit de aard zelf van het bij verdrag bepaald internationaal recht..."³⁶.

Het internationaal recht heeft dus voorrang boven het nationaal recht. Dit geldt *a fortiori* t.a.v. de Verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen en het z.g. "afgeleid gemeenschapsrecht", d.i. de algemeen bindende voorschriften, die door de organen van de Europese Gemeenschappen worden uitgevaardigd.

De stellingname van het Belgisch Hof van Cassatie sluit rechtstreeks aan bij de constante rechtspraak van het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen. In het arrest Costa t/ Enel van 15 juli 1964 stelde het Hof van Justitie: "... dat, waar de Lidstaten de rechten en plichten die uit de verdragsbepalingen voortvloeien aan de rechtsorde van de Gemeenschap hebben overgedragen, dit impliceert dat hun soevereine rechten definitief zijn beperkt, zodat latere eenzijdig afgekondigde wettelijke voorschriften, die tegen het stelsel van de Gemeenschap ingaan, iedere werking ontberen; ..." ³⁷.

In het arrest inzake Wilhelm van 13 februari 1969 klinkt hetzelfde standpunt nog meer nadrukkelijk door: "... In het E.E.G.-Verdrag is een eigen, in de rechtsstelsels der Lidstaten geïntegreerde en voor de nationale rechterlijke instanties bindende rechtsorde in het leven geroepen. Het ware met de eigen aard van zulk een systeem in strijd, indien de Lidstaten maatregelen zouden mogen nemen of handhaven, welke aan de gunstige werking van het Verdrag afbreuk kunnen doen.

Aan het Verdrag en zijn uitvoeringshandelingen kan niet – als gevolg van binnenlandse maatregelen – een van Staat tot Staat verschillend feitelijk gezag toekomen zonder dat de werking van het communautaire rechtssysteem wordt belemmerd en de ver-

wezenlijkingen van de doeleinden van het Verdrag in gevaar worden gebracht.

Bij het oplossen van conflicten tussen communautaire en nationale voorschriften moet derhalve van het primaat van het gemeenschapsrecht worden uitgegaan"³⁸.

In het arrest inzake internationale Handelsgesellschaft van 17 december 1970 wordt de redenering afgerond: het gemeenschapsrecht heeft voorrang boven alle landsrechtelijke normen, ook wanneer deze van grondwettelijke aard zijn³⁹.

Elke nationale rechter, die over een conflict tussen grondwet, wet of decreet en internationale overeenkomst uitspraak moet doen, zal dus voortaan voorrang geven aan de internationale overeenkomst, welke "uit de aard zelf van het bij verdrag bepaald internationaal recht" volgt⁴⁰.

II. Rechtsbescherming tegen overheidsoptreden: jurisdictioneel toezicht door de gewone rechter

15. Overeenkomstig art. 92 van de Grondwet behoren de geschillen over *burgerlijke* rechten bij uitsluiting tot de bevoegdheid van de gewone rechtbanken; overeenkomstig art. 93 van de Grondwet behoren geschillen over *politieke* rechten in principe tot de bevoegdheid van de gewone rechtbanken, maar de wet kan te dien aanzien voorzien in de oprichting van administratieve rechtbanken⁴¹.

De essentie van de jurisdictionele rechtsbescher-

³⁸ Jur. XV, 1 e.v.

³⁹ Jur., XVI, 1135 e.v. Vgl. Bundesverfassungsgericht, 18 oktober 1967, Eur., 1967, p. 137, met noot IPSEN.

Het is opmerkenswaardig dat de voorrang van het internationaal recht, inzonderheid het gemeenschapsrecht, boven de nationale wetgeving, reeds in 1958 werd voorgedragen door J. De Meyer, op grond van dezelfde overwegingen welke nadien in de rechtspraak van het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen en in het arrest van het Hof van Cassatie van 27 mei 1971 worden aangetroffen (DE MEYER J., Preadvies betreffende het Staatsrecht der Buitenlandse betrekkingen, Zwolle, 1958, p. 28 e.v.). Een (wetenschappelijke) zwaluw maakt nog geen (gemeenschapsrechtelijke) lenta...

⁴⁰ Uit de nieuwe houding van het Hof van Cassatie t.a.v. internationale overeenkomsten, wordt soms (ten onrechte) afgeleid dat ook de rechterlijke toetsing van wetten aan de Grondwet in het Belgisch positief recht is ingevoerd. Dit is niet zo; zie SUETENS L.P., noot onder Burg. Rb. Brussel, 5 juni 1973, R.W., 1973-1974, 1011-1016.

⁴¹ Prof. Mast noemt het Belgisch stelsel van jurisdictionele beroepen een tussenpositie tussen het Anglo-Amerikaans recht, waarin het bestuur in principe aan het toezicht van de gewone rechter is onderworpen, en het Franse stelsel, waar geschillen tussen bestuur en burger in beginsel tot de bevoegdheid van de administratieve rechter behoren (MAST A., Overzicht van het Belgisch administratief recht, 5e uitg., Gent, 1973, nr. 472, p. 370).

Wat betreft de administratieve rechtscolleges, rijst de vraag of de belangrijke uitgroei ervan wel verenigbaar is met de bepalingen van art. 93 van de Grondwet, die eerder een slechts beperkte afwijking van de algemene bevoegdheid van de burgerlijke rechter lijken toe te laten.

³⁵ Zie GANSHOF VAN DER MEERSCH W.J., Le droit communautaire et ses rapports avec les droits des États membres, in *Les Nouvelles. Droit des communautés européennes*, nrs. 210-227.

³⁶ T.B.P., 1972, p. 39-45; R.W., 1971-1972, 424-434. Zie de conclusie van W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, in J.T., 1971, p. 460; zie ook de studie van J.J.A. SALMON in J.T., 1971, p. 509-520 en 529-535 en de noot van P. PESCATORE in *Cah. dr. eur.*, 1971, p. 564-586.

³⁷ Jur., X, 1218-1220.

Nochtans is geruime tijd de houding van de rechter tegenover de overheid in België door een uiterste schroomvalligheid gekenmerkt geweest⁴². Na aanvaarding berust dus wel degelijk bij u, magistraten, bij de rechterlijke macht.

kelijk enige aarzeling, onthoudt de Belgische rechter zich gedurende de ganse 19e eeuw van elk direct ingrijpen op het overheidsoptreden⁴³. Hierbij liet hij zich leiden door een door de Franse theorie – inzonderheid door Henrion de Pansey⁴⁴ – en praktijk⁴⁵ beïnvloede opvatting over de scheiding der machten, welke volkomen kaderde in het geheel van de Franse revolutionaire wetgeving, waarin de rechterlijke macht scherp werd beknot⁴⁶, maar helemaal niet meer in het Belgisch grondwettelijk bestel, dat kennelijk geïnspireerd werd door een latent wantrouwen t.a.v. de uitvoerende macht⁴⁷. Terecht zal Henrion de Pansey dan ook later genoemd worden "pour les jurisconsultes belges la plus dangereuse des sirènes"⁴⁸.

Dit aansluiten bij de oudere Franse rechtsleer is een voorbeeld van foutieve rechtsvergelijking: men mag nooit buitenlandse theorieën overnemen zonder eerst te toetsen in hoever de globale wettelijke en sociale situatie identiek is.

16. U weet dat aan deze schroomvalligheid op het gebied van de overheidsaansprakelijkheid een einde

⁴² Zie hierover uitvoeriger CAMBIER CYR, *Principes du contentieux administratif*, deel I, Brussel, 1963, p. 193 e.v.; DE VISSCHERE F.E., *De controle van de burgerlijke rechter op de handelingen van het bestuur, Jaarboek Vlaams Rechtsgenootschap*, Leuven, 1960, p. 63 e.v.; DELVA J., *Het rechtstreeks bestrijden van overheidsdaden voor de burgerlijke rechtscollages*, T.P.R., 1967, p. 383 e.v.

⁴³ Voor een overzicht van de rechtspraak, zie o.m. *Pandectes belges*, Ve Compétence respective de l'administration et des tribunaux; BOURQUIN M., *La protection des droits individuels contre les abus de pouvoir de l'autorité administrative en Belgique*, Brussel, 1923, nrs. 50-51; MOUREAU L., *L'institution du recours pour excès de pouvoir en Belgique*, Brussel, 1937, nrs. 33-35.

⁴⁴ HENRION DE PANSEY P., *De l'autorité judiciaire en France*, derde uitg., Parijs, 1827; Belgische uitgave in 1829.

⁴⁵ Artikel 13 van titel II van de Wet van 16-24 augustus 1790 op de rechterlijke organisatie bepaalt; "Les fonctions judiciaires sont distinctes et demeureront toujours séparées des fonctions administratives; les juges ne pourront, à peine de forfaiture, troubler de quelque manière que ce soit, les opérations des corps administratifs, ni citer devant eux les administrateurs pour raison de leurs fonctions"; zie ook de instruction législative van 8 januari 1790, artikel 3 van de Grondwet van 3 september 1791 en de Wet van 16 fructidor jaar III; deze opvatting ging terug tot het edict van Saint-Germain van 6 februari 1641.

⁴⁶ Zie uitvoeriger CAMBIER CYR, *op. cit.*, p. 67-84.

⁴⁷ In het Nationaal Congres werd zelfs door verscheidene leden de invoering bepleit van een artikel dat uitdrukkelijk het recht op weerstand tegen elk onwettig overheids-optreden erkende; zie CAMBIER CYR, *op. cit.*, p. 85-112 en p. 195.

⁴⁸ Conclusies eerste advocaat-generaal Paul Leclercq bij het z.g. Flandria-arrest van het Hof van Cassatie dd. 5 november 1920, *Pas.*, 1920, I, 192 e.v., t.a.v. p. 195.

is gekomen door het z.g. Flandria-arrest van 8 november 1920, waarbij het Hof van Cassatie heeft gesteld dat de rechter ook t.a.v. de overheid mag oordelen over de aansprakelijkheid⁴⁹.

De rechtspraak op het vlak van de overheidsaansprakelijkheid wegens fout is nadien geleidelijk geëvolueerd; het orgelpunt van deze evolutie is alleszins het arrest van het Hof van Cassatie d.d. 7 maart 1963⁵⁰.

Dit arrest voert een nieuw aansprakelijkheidscriterium in, de zorgvuldigheidsnorm: "De machten, welke de wet aan de administratie in het algemeen belang toekent, stellen haar niet vrij van de verplichting van voorzichtigheid, welke zich aan allen opdringt". Op grond van deze norm treedt de rechter in een beoordeling van de beleidsvrijheid van de overheid. De algemene plicht van voorzichtigheid geldt evenzeer voor de overheid als voor de burger. De overheid is dus uitdrukkelijk gehouden tot naleving van art. 1382 e.v. van het Burgerlijk Wetboek⁵¹; dit is een resultaatsverplichting.

De arresten van 26 april 1963 en van 23 april 1971 passen de zorgvuldigheidsnorm toe op de verordenende bevoegdheid van het bestuur⁵². De rechter mag nagaan of de overheid bij het uitvaardigen van een reglement, of bij het verzuim over te gaan tot de uitvaardiging van een reglement, de vereiste voorzichtigheid heeft in acht genomen⁵³. De zorgvuldigheidsnorm geldt t.a.v. alle activiteiten van de uitvoerende macht.

In het Belgisch bestel wordt de aansprakelijkheid van de overheid dus in beginsel op gelijke wijze beoordeeld als die van een particulier. Dit uitgangspunt geldt ook in Nederland⁵⁴ en, sinds de Crown Proceedings Act 1947, ook in Engeland⁵⁵. Het Franse recht kent een ander uitgangspunt; hier werd een eigen aansprakelijkheidsrecht uitgebouwd voor de

⁴⁹ *Pas.*, 1920, I, 192; zie DENYS M., Vijftig jaar later. De evolutie van de overheidsaansprakelijkheid in België en in het communautair recht, *R.W.*, 1970-1971, 828.

⁵⁰ *Pas.*, 1963, I, 744, met conforme conclusies van W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH; *R.C.J.B.*, 1963, p. 96 e.v., met noot J. DABIN; zie DALCQ R., *La place de l'arrêt de la Cour de Cassation du 7 mars 1963 dans la jurisprudence relative à la responsabilité de la puissance publique*, *Miscellanea W.J. Ganshof van der Meersch*, deel III, p. 25-41.

⁵¹ De rechter beoordeelt dus ook, in zekere mate althans, de doelmatigheid van het overheids-optreden, vermits in de art. 1382 e.v. van het Burgerlijk Wetboek een opportuniteitsaspect wettelijk is vastgesteld.

⁵² Hof van Cassatie, 26 april 1963, *Pas.*, 1963, I, 905; *R.C.J.B.*, 1963, p. 116, met noot J. DABIN; *R.W.*, 1963-1964, col. 287; Hof van Cassatie, 23 april 1971, *R.W.*, 1970-1971, col. 1793, met conclusie F. DUMON.

⁵³ Vgl. Hoge Raad, 24 januari 1969, *N.J.*, 1969, 316.

⁵⁴ Zie VAN WIJK H.D., *Hoofdstukken van administratief recht*, hoofdstuk III, § 7.

⁵⁵ Section 2, Crown Proceedings Act: "...the Crown shall be subject to all those liabilities in tort to which, if it were a private person of full age and capacity..." ; zie GARNER J.F., *Administrative Law*, 3e uitg., Londen, 1970, p. 264-269.

overheid, gebaseerd op "l'égalité devant les charges publiques"⁵⁶.

Dit uitgangspunt lijkt mij logischer.

17. Ik vind hiervoor steun in het feit dat wij toch ook in ons land een ontwikkeling kennen, naast de overheidsaansprakelijkheid wegens fout (art. 1382 e.v. B. Wb.), van een foutloze overheidsaansprakelijkheid, m.a.w. schadeloosstelling bij rechtmatig optreden van de overheid.

Reeds sinds een arrest van het Hof van Cassatie d.d. 9 januari 1845 wordt de overheid wegens foutloze aansprakelijkheid tot schadeloosstelling veroordeeld, wanneer zij het recht van uitweg van de aangelanden aan een openbare weg belemmert en opheft⁵⁷. Deze foutloze aansprakelijkheid werd voorheen gesteund op een ruime interpretatie van art. 544 Burg. Wetb. (recht van eigendom); thans kan zij *a contrario* worden afgeleid uit art. 5 van de Wet van 12 juli 1956 tot vaststelling van het statuut der autosnelwegen, waarbij wordt bepaald dat de aangelanden van de autowegen niet de rechten genieten "die aan de aangelanden van de gewone openbare wegen zijn toegekend, inzonderheid niet het recht van toegang"⁵⁸.

Een belangrijker toepassingsgebied van de foutloze aansprakelijkheid ligt vervat in de schoorsteen- en kanaalarresten van het Hof van Cassatie d.d. 6 april 1960⁵⁹. Beide arresten hebben betrekking op abnormale burenhinder wegens uitvoering van werken. Zij leggen de theorie van het verstoorde evenwicht vast: vermits art. 544 B. Wb. aan elke eigenaar het recht toekent normaal het genot van zijn eigendom te hebben, vergt het verstoren van het evenwicht dat bestaat tussen naburige eigendommen, rekening houdend met de uit de buurschap voortvloeiende normale lasten, een rechtmatige en passende compensatie, ook in geval van niet-foutief optreden, "overeenkomstig de traditie en het algemeen beginsel dat vastgelegd is, o.m. in artikel 11 van de Grondwet". Deze foutloze aansprakelijkheid wegens abnormale burenhinder wordt voor de overheid op dezelfde wijze beoordeeld als voor de particulieren.

In het advies van het openbaar ministerie bij een vonnis van de burgerlijke rechtbank van Brussel d.d. 1 september 1970 wordt, in een geval van onrechtmatige voorhechtenis, de verplichting van het herstel van het verstoorde evenwicht tussen de rechten doorgetrokken tot het domein van de persoonlijkheids-

⁵⁶ DELVOLVE P., Le principe d'égalité devant les charges publiques, 1969; CHAPUS R., Responsabilité publique et responsabilité privée, 1954 en aanvulling 1957.

⁵⁷ *Pas.*, 1845, I, 204.

⁵⁸ Vgl. Hof van Beroep Brussel, 6 april 1972, *R.W.*, 1973-1974, 315-318, met noot T.

⁵⁹ *Arr. Verbr.*, 1960, 722; *Pas.*, 1960, I, 915, met conclusie Adv.-Gen. MAHAUX; *R.C.J.B.*, 1960, 257, met conclusie Adv.-Gen. MAHAUX en noot J. DABIN. In dezelfde zin Hof van Cassatie, 28 januari 1965, *R.W.*, 1964-1965, 2117, met noot C.C.

rechten⁶⁰. De rechtbank heeft dit standpunt, in een stevig gemotiveerd vonnis, afgewezen; tegen dit vonnis werd beroep aangetekend⁶¹.

Hoewel het probleem van de vergoeding voor onrechtmatige vrijheidsbeneming en voor onwerkdadige voorlopige hechtenis thans door de Wet van 13 maart 1973 wordt geregeld⁸², is dit vonnis ongemeen belangrijk. Het aanvaarden van het standpunt van het openbaar ministerie zou de weg openen naar ongeken- de horizonten. Wanneer elke uitbreiding van rechts- bescherming *a priori* gunstig moet worden beoordeeld, rijst hier toch de vraag of de leer van de aanspraak wegens opoffering en van de gelijkheid der burgers tegenover de openbare lasten nog wel steun vindt in een positiefrechtelijke grondslag.

Weliswaar wijst de formulering van de arresten van het Hof van Cassatie d.d. 6 april 1960, hoewel gewezen n.a.v. een betwisting inzake het eigendomsrecht, op een algemeen beginsel van compensatie voor de verstoring van het evenwicht tussen rechten. Toch lijkt het doortrekken van de theorie van het verstoorte evenwicht naar andere rechten, een vorm van rechtsvinding die aan de wetgever is voorbehouden, voorzeker in het licht van art. 11 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State m.b.t. het vergoedingscontentieux bij buitengewone schade.

Alleszins is het zo dat deze ontwikkeling – de poging om aan de hand van de theorie van het verbroken evenwicht te komen tot een veralgemeende foutloze overheidsaansprakelijkheid – het logische gevolg is van de beginfout, de overheidsaansprakelijkheid te benaderen zoals deze van particulieren. Deze moeilijkheid werd voorkomen in het Franse stelsel van een autonome regeling voor de overheidsaansprakelijkheid⁶³.

18. Het is opvallend dat in de Belgische rechtsleer uitvoerige beschouwingen worden gewijd aan de aansprakelijkheid van de uitvoerende macht, maar weinig of geen aandacht wordt besteed aan de aanspra-

⁶⁰ Burg. Rb. Brussel, 1 september 1970, *R.W.*, 1970-1971, 257, met advies Eerste Substituut-Procureur des Konings VAN DE MEULEBROEKE. Zie verder DENYS M., De overheidsaansprakelijkheid bij verplichte vaccinatie. Brussel, 1968, p. 107-108; DENYS M., Vijftig jaar later - De evolutie van de overheidsaansprakelijkheid in België en in het communautaire recht, *R.W.*, 1970-1971, t.a.v. col. 832-834; CLEYMANS en F. UYTTERSROT J., Het recht op schadeloosstelling bij onrechtmatige voorhechtenis, *R.W.*, 1969-1970, 1313-1322.

⁶¹ Dit vonnis wordt bekritiseerd door J. DELVA, Rechtspraak inzake overheidsaansprakelijkheid (1969-1970), *T.B.P.*, 1971, t.a.v. p. 214.

⁶² Zie de uitstekende rede van J. D'HAENENS, De vergoeding voor onrechtmatige vrijheidsbeneming en voor onwerkzame voorlopige hechtenis, *R.W.*, 1973-1974, 225-268.

⁶³ Hierbij moet echter worden erkend dat het autonome aansprakelijkheidsregime voor de overheid in het Franse recht van jurisprudentiële oorsprong is: Tribunal des Conflits, 8 februari 1973, *D.*, 1973, 3, 17, met concl. DAVID; *S.*, 1973, 3, 153, met concl. DAVID.

kelijkheid van de wetgever, enerzijds, en van de rechterlijke macht, anderzijds⁶⁴.

19. Omwille van de souvereiniteit van de wetgever, is een aansprakelijkheidsvordering tegen de Staat wegens een vermeende fout in de uitoefening van de wetgevende macht onaanvaardbaar. Terecht stelt M.A. Flamme: "il faut abandonner le plan de l'illiquidité donnant lieu à réparation, en faveur du plan de l'inévitable donnant lieu à compensation"⁶⁵.

Eventuele schadeloosstelling zou dan ook slechts kunnen worden toegekend op grond van foutloze aansprakelijkheid.

Een algemene regeling van schadeloosstelling in gevallen van rechtmatig overheidsoptreden, ligt in het vergoedingscontentieux van de Raad van State, afdeling administratie (voorheen art. 7 van de organieke Wet van 23 december 1946 – thans art. 11 van de gecoördineerde wetten). Wanneer geen ander rechtscollege bevoegd is⁶⁶, oordeelt de Raad van State – sinds de Wet van 3 juni 1971 bij wijze van arrest; voordien was deze bevoegdheid slechts van adviseerende aard – over de eisen tot herstelvergoeding voor "buitengewone" schade veroorzaakt door een administratieve overheid⁶⁷.

Het vroegere art. 7 van de organieke wet was limitatief gesteld, in deze zin dat de schade moest voortvloeien uit een "door de staat, de provincie of de gemeente genomen of gelaste maatregel". In het huidige artikel 11 werd het toepassingsgebied uitgebreid tot schade "veroorzaakt door een administratieve overheid", dus met inbegrip van de openbare instellingen en de publiekrechtelijke verenigingen.

⁶⁴ Zie nochtans ANDERSEN R., Quelques réflexions sur la responsabilité du fait des lois, in *Actualité du contrôle juridictionnel des lois*, Travaux des Sixièmes Journées d'études juridiques Jean Dabin, 1973, p. 391-441.

⁶⁵ Noot onder Cass., 4 juni 1959, *R.C.J.B.*, 1959, t.a.v. p. 357. Men kan zich nochtans de vraag stellen in hoever aansprakelijkheid wegens fout niet kan bestaan t.a.v. wetten in formele zin, die in wezen bestuurshandelingen zijn (bv. naturalisatiewetten).

⁶⁶ Artikel 11 zal derhalve elke betekenis verliezen, wanneer de burgerlijke rechter een verruimde toepassing van de foutloze aansprakelijkheid op grond van de theorie van de verstorning van het evenwicht tussen rechten zou aanvaarden; zie hoger, sub nr. 17. In dezelfde zin: ANDERSEN R., art. cit., p. 413.

⁶⁷ Zie HUBERLANT Ch., Essai de délimitation de la compétence du Conseil d'État d'avec celle des cours et tribunaux au contentieux de l'indemnité, *Miscellanea W.J. Ganshof van der Meersch*, deel III, p. 509-532; MAST A., Le Conseil d'État et le contentieux d'indemnité, *Mélanges J. Dabin*, 1963, II, p. 777-794; VANDERWAEREN R., De vergoeding van buitengewone schade wegens overheidsdaden, *T.B.P.*, 1966, p. 204 e.v.; DE MEYER J., De Raad van State en de herstelvergoeding voor overheidsschade, *Annales droit et sc. pol.*, 1948, p. 499 e.v.; CHABOT-LEONARD D., Le contentieux de l'indemnité devant le Conseil d'État, *Annales fac. droit Univ. Liège*, 1971, p. 189-243.

⁶⁸ Raad van State, 21 mei 1969, advies nr. 13.574 inzake Nuyten en Flamey.

Paradoxaal genoeg rijst meteen de vraag of buitengewone schade veroorzaakt door een akte van de wetgevende macht nog voor vergoeding in aanmerking komt. Onder de vroegere formulering "de staat" heeft de Raad van State hierop bevestigend geadviseerd⁶⁸. Het nieuwe begrip "administratieve overheid" lijkt maatregelen van de wetgever uit te sluiten. Het is dan ook zeer de vraag of art. 11 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State nu nog een oplossing ter zake biedt.

20. Wat de aansprakelijkheidsvordering tegen de Staat wegens een fout van een rechter in de uitoefening van zijn ambt betreft, is de Belgische rechtsleer formeel (negatief): "Les actes des juges n'engagent point, dans l'ordre interne, la responsabilité civile de l'Etat"⁶⁹. Anderzijds heeft de Raad van State steeds de toekenning van een herstelvergoeding geweigerd voor buitengewone schade ontstaan uit een door de rechterlijke macht genomen of gelaste maatregel⁷⁰.

Uitgangspunten voor deze strakke – en m.i. onjuiste – houding zijn de door de Grondwet gewaarborgde onafhankelijkheid van de rechter, waaruit zou voortvloeien dat de rechter omtrent de uitoefening van zijn ambt slechts verantwoording verschuldigd is binnen het kader van de rechterlijke macht, enerzijds, en het uitputtend karakter van de wettelijke waarborgregelingen (beroep, cassatie, enz.), die geacht moeten worden de belangen van de procespartijen voldoende te beschermen, anderzijds⁷¹. Het zou met het gesloten karakter van het procedurale stelsel in strijd zijn dat elke rechterlijke beslissing nog eens aan het oordeel van een andere rechterlijke instantie zou kunnen worden onderworpen, door middel van een aansprakelijkheidsvordering.

Beide elementen van de redenering zijn niet waterdicht. Vooreerst moet worden gesteld dat een rechter, zoals elkeen, fouten kan begaan in de uitoefening van zijn ambt – bv. door, zonder gegronde redenen, maanden of zelfs enkele jaren te wachten alvorens een vonnis te vellen –, wat op zichzelf aan een procespartij schade kan berokkenen.

De onafhankelijkheid van de rechter heeft tot gevolg dat zijn persoonlijke aansprakelijkheid niet in het gedrang kan komen, behoudens de bij de wet geregelde uitzonderingsgevallen⁷². Dit houdt echter de

⁶⁹ CAMBIER CYR, Droit administratif, Brussel, 1968, p. 575.

⁷⁰ Zie o.m. volgende adviezen: 6 juni 1952, nr. 1619 inzake Mertens; 1 juli 1954, nr. 3544 inzake Davidts; 23 november 1956, nr. 5383 inzake Indeherberg; 1 oktober 1970, nr. 14.272 inzake Renson.

⁷¹ Vgl. Rechtbank Den Haag, 11 maart 1957, *A.B.*, 1957, 398; Hoge Raad, 17 april 1959, *A.B.*, 1959, 316; Hoge Raad, 3 december 1971, *A.B.*, 1972, 27.

⁷² Art. 447, Wetboek van strafvordering; art. 147, Strafwetboek; artt. 1140 en 1141, Gerechtelijk Wetboek (verhaal op de rechter).

aansprakelijkheid van de Staat niet af. Een rechterlijke instantie is een orgaan van de Staat; fouten in de taakuitoefening van een orgaan brengen de aansprakelijkheid van de Staat mede. "Uit het feit, dat de rechter ter zake van zijn ambtsuitoefening aan geen staatsorgaan verantwoording schuldig is, vloeit geenszins voort, dat de Staat voor de mogelijk onjuiste ambtsvervulling van de rechter, zijnde een van zijn organen, niet aansprakelijk zou zijn jegens derden"⁷³.

Ook het tweede element van de redenering is niet sluitend. Artikel 1382 B.Wb. legt in het algemeen een vergoedingsplicht wegens onrechtmatige daad op. Bij de totstandkoming van een rechterlijke beslissing is een foutief optreden mogelijk. Het feit dat de rechterlijke beslissing, in het kader van het uitputtend karakter van de waarborgen geboden door de procedureregels, finaal niet meer aanvechtbaar zal zijn, en dus ongewijzigd zal en moet blijven, belet geenszins een aansprakelijkheidsvordering wegens beweerde foutieve ambtsuitoefening bij de totstandkoming van de (onherroepelijk geworden) beslissing. Zulke vordering heeft een ander voorwerp; zij doet geen afbreuk aan het uitputtend karakter van de procedure m.b.t. het oorspronkelijk geding.

Hierbij mag trouwens de rechtspraak van de Europese commissie en van het Europees hof voor de rechten van de mens niet uit het oog worden verloren⁷⁴. Niet alleen moeten de "self executing" normen van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens door de nationale rechter worden toegepast, maar tevens kunnen de Belgische burgers, na uitputting van de interne rechtsmiddelen, de eerbiediging van de door het Verdrag gewaarborgde rechten en vrijheden opeisen voor de commissie en/of het Hof. Een typisch voorbeeld is de toekenning, in de zaak Boeckmans, van een schadeloosstelling van 65.000 BF ten laste van de Belgische staat, wegens het optreden van een rechterlijk orgaan: "...les propos tenus à l'égard du requérant, à l'audience du 24 février 1962, par le Président de la 14ème Chambre de la Cour d'appel de Bruxelles, ont été de nature à troubler la sérénité de l'atmosphère de la procédure d'une manière non conforme à la Convention et ont pu causer un préjudice moral au requérant"⁷⁵.

Er zijn in België geen gevallen van schadeloosstelling wegens onrechtmatige rechtspraak bekend. In Nederland werd door de Hoge Raad in een arrest van 3 december 1971 een aansprakelijkheidsvordering

wegens onrechtmatige rechtspraak afgewezen⁷⁶. Nóch- tans erkent de Hoge Raad wel de (evidente) mogelijkheid van een vordering wegens schending van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens.

Dit is echter onvoldoende. Het positieve Belgische recht sluit de aansprakelijkheid van de Staat voor een foutief optreden van de rechterlijke macht niet uit. Het wil mij voorkomen dat het leerstuk van de aansprakelijkheid wegens onrechtmatige rechtspraak volledig moet worden herdacht.

21. Een in belang steeds toenemend aspect van jurisdictionele rechtsbescherming is ongetwijfeld de directe aanvechting van overheidsdaden⁷⁷.

Ook hier hebben de denkbeelden van Henrion de Pansey tot gevolg gehad dat jarenlang, en zelfs nu nog, artikel 107 van de Grondwet op een al te restrictieve wijze werd toegepast. Artikel 107 van de Grondwet bepaalt: "De hoven de rechtbanken passen de algemene, provinciale en plaatselijke besluiten en verordeningen alleen toe in zover zij met de wetten overeenstemmen".

De klassieke, enge interpretatie van dit grondwettelijk voorschrift kent aan de rechter slechts een louter negatieve bevoegdheid toe; hij mag niet rechtstreeks ingrijpen in het overheidsoptreden; hij mag slechts zijn medewerking weigeren aan de toepassing van onregelmatige overheidsbeslissingen. Deze opvatting heeft tot gevolg dat eenzijdige bestuurshandelingen niet bij wijze van een directe vordering voor de burgerlijke rechter kunnen worden bestreden, vermits hem de bevoegdheid wordt ontzegd aan de overheid bevelen te geven⁷⁸.

Sinds enkele jaren is echter een kentering in de rechtspraak waar te nemen. Sommige rechterlijke beslissingen in kort geding verlaten de traditionele opvatting en aanvaarden dat de rechter de onwettige

⁷⁶ Zie hierover uitvoeriger DELVA J., Het rechtstreeks bestrijden van overheidsdaden voor de burgerlijke rechtscollages, *T.P.R.*, 1967, p. 383-501; DE VISSCHERE F.E., Gaat de burgerlijke rechter naar een ruimere interpretatie van artikel 107 van de Grondwet? *T.B.P.*, 1960, p. 319-325.

⁷⁷ SUETENS L.P., De rechtstreekse aanvechting van overheidsdaden voor de burgerlijke rechter, in *Miscellanea W.J. Ganshof van der Meersch*, deel III, p. 673-690.

⁷⁸ Reeds in 1834 werd de grondslag gelegd voor deze klassieke interpretatie. In het geval dat aanleiding was tot het arrest van 26 april 1834, moest het Hof van Beroep van Brussel zich uitspreken over de vraag of de voorzitter van de rechtbank in kort geding het recht heeft de uitvoering te schorsen van een door de Minister van Justitie genomen beslissing tot uitdrijving van een vreemdeling. Het Hof van Beroep beantwoordt deze vraag negatief:

"...si le juge prétendait arrêter ou suspendre l'exécution des actes du pouvoir exécutif il entrerait dans le domaine d'un pouvoir entièrement indépendant de l'autorité judiciaire, établirait sa supériorité sur les actes du pouvoir exécutif et ferait naître des conflits dont l'anarchie ne tarderait pas à être le résultat" (*Pas.*, 1834, II, 217).

⁷³ STELLINGA J.R., Aansprakelijkheid voor rechterlijke handelingen, *T.B.P.*, 1972, p. 155-158.

⁷⁴ DE MEYER J., De rechtspraak van het Hof te Straatsburg over de in het Europees verdrag tot bescherming van de rechten van de mens gewaarborgde rechten, in *Recht in beweging. Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. Ridder René Victor*, deel I, p. 319-342.

⁷⁵ *Recueil de décisions de la Commission*, nr. 15, blz. 65.

aantasting van een burgerlijk recht, welke wordt aanzien als een feitelijkheid⁷⁹, mag doen ophouden⁸⁰.

Een typisch voorbeeld is het pittige niet-gepubliceerde bevelschrift van de voorzitter van de rechtbank te Antwerpen dd. 27 april 1968. In dit geval werd, op verzoek van een Amerikaans regeringsorgaan, door het Belgisch leger zonder enige titel overgegaan tot de bezetting van de opslagplaatsen van een Antwerpse firma, waarin materiaal, afkomstig van het Amerikaans leger, was opgeslagen. Het bevelschrift geeft akte aan de Minister van Landsverdediging "dat de militaire eenheid zich sinds meerdere dagen teruggetrokken heeft uit de plaatsen waaruit haar verwijdering geëist werd" en legt een verbod op om tot herbezetting van die plaatsen over te gaan, omdat "die militaire tussenkomst een onduidelbare feitelijkheid uitmaakte".

Al deze gevallen hebben betrekking op een onrechtmatige aantasting van het eigendomsrecht. Er is één merkwaardige uitzondering: het arrest van het Hof van Beroep te Gent d.d. 19 november 1971⁸¹. In dit geval werd aan de voorzitter van de rechtbank (te Brugge) in kort geding gevraagd de opschorting te bevelen van de tenuitvoerlegging van een schorsingsmaatregel, door het gemeentebestuur van Damme getroffen, tegen het schoolhoofd van de gemeenteschool, de heer Noë. Aanlegger stelde dat hij het slachtoffer was van een feitelijkheid vanwege de gemeente-overheid omdat de schorsing ongegrond moest worden geacht.

De voorzitter te Brugge overwoog dat "het onderzoek dezer bewering de grond van de zaak raakt en ingevolge de scheiding der machten buiten de bevoegdheid valt van de voorzitter der rechtbank, zetelend in kort geding, die niet bij machte is de bestreden beslissing van de gemeenteraad te wijzigen"⁸².

Het Hof van Beroep te Gent vernietigt – terecht – het bevelschrift, op grond van volgende overwegingen: "De principale eis van appellant tot stopzetting van de tenuitvoerlegging van de schorsingsbeslissing d.d.

1 juni 1971 wegens onrechtmatige krenking van zijn subjectieve rechten behoort tot de bevoegdheid van de rechterlijke macht overeenkomstig artikel 92 en 93 van de Grondwet; zover te dezen voorlopige maatregelen vereist zijn bij hoogdringendheid is de voorzitter in kortgeding bevoegd...

Hij (de rechter) stelt geen handeling die tot de bevoegdheid behoort van de bestuurlijke overheid: de overheid is niet bevoegd de geschillen tot herstelling van dergelijke krenking te behandelen en te herstellen. Dat hierbij enige wisselwerking tot stand komt tussen staatsmachten en tussen maatregelen die door elke macht binnen haar bevoegdheid getroffen worden is onvermijdelijk, het is niet strijdig met de splitsing van de machten of met de onafhankelijkheid van de machten binnen hun opdracht...

Anderzijds duidt de schorsingsbeslissing de feiten niet aan waarop de maatregel steunt; zij vermeldt evenmin dat de gedraging van appellant een tekortkoming uitmaakt aan de verplichtingen van zijn ambt. De uiteenzetting van de feiten is belangrijk nu de schorsing niet mag herhaald worden wegens dezelfde feiten. Algemeen wordt aanvaard dat de motivering een geldigheidsvereiste uitmaakt van de disciplinaire beslissing van de gemeenteraad... Er zijn hieruit genoegzame aanwijzingen voorhanden van een onrechtmatig doen vanwege geïntimeerde tegenover appellant bij de verwijdering uit zijn ambt... Te dezen dient nader bepaald te worden dat die beoordeling louter voorlopig is..."⁸³.

Dit arrest kan niet voldoende worden onderschreven. Hoewel de rechterlijke macht niet het recht heeft zich in de plaats te stellen van de overheden die bevoegd zijn om de nietigheid uit te spreken of om de opheffing van een akte van de uitvoerende macht te gelasten, is zij wel bevoegd om elke schending van een burgerlijk recht, welke niet door de wet is veroorloofd, ongedaan te maken of te voorkomen, van wie ze ook uitgaat.

"Het beginsel van de scheiding der machten, juist ontleed, stelt geen hinderpalen voor de kennisneming door de rechterlijke macht die in kort geding zetelt van administratieve feitelijkheden, en allermindst voor de middelen van onderzoek, die, voorlopig, toelaten later uitspraak te doen over een rechtsvordering tot schadevergoeding"⁸⁴.

De rechtstreekse aanvechting van overheidsdaden voor de burgerlijke rechter vindt zijn rechtvaardiging in de grondwettelijke wettigheidscontrole, welke aan de burgerlijke rechter is opgedragen⁸⁵.

Zelfs wanneer aan de overheid beleidsvrijheid is

⁷⁹ In het Belgische rechtssysteem bestaat de feitelijkheid in de krenking van een recht door iemand die daartoe geen titel bezit en die handelt zonder de toestemming van de titularis van dat recht; zie DELVA J., *art. cit.*, p. 433.

⁸⁰ Rb. Namen (kort geding), 11 september 1956, *J.T.*, 1958, blz. 149; Hof van beroep Luik, 18 december 1956, *J.T.*, 1958, blz. 148, met noot Cyr. Cambier; Rb. Kortrijk (kort geding), 19 juni 1958, *Pas.*, 1960, III, 22; Rb. Hoei, 14 december 1959, *J.T.*, 1960, blz. 193; Rb. Antwerpen (kort geding), 30 maart 1962, *J.T.*, 1962, blz. 319; Rb. Brussel (kort geding), 4 augustus 1964, *Ann. Not. Enr.*, 1965, blz. 197; Rb. Antwerpen (kort geding), 25 september 1964, *R.W.*, 1964-1965, 1595; Hof van beroep Brussel, 24 mei 1965, *R.W.*, 1965-1966, 1109; Rb. Antwerpen (kort geding), 27 april 1968, niet gepubl.; Rb. Oudenaarde (kort geding), 19 mei 1969, *R.W.*, 1970-1971, 1955, met noot G. Moens.

⁸¹ *R.W.*, 1972-1973, 319.

⁸² Voorzitter rechtbank Brugge, kort geding, 25 augustus 1971, *R.W.*, 1972-1973, 329.

⁸³ *R.W.*, 1972-1973, 319.

⁸⁴ VAN REEPINGHEN CH., Verslag over de gerechtelijke hervorming, Brussel, 1964, p. 235-236.

⁸⁵ DELVA J., *art. cit.*, p. 488.

gelaten, is er ruimte voor toetsing door de burgerlijke rechter, zij het dan voor marginale toetsing⁸⁶.

Voorzeker kan tegen een ruime bevoegdheid van de rechter in kort geding als bezwaar worden aangevoerd dat zij ertoe leidt dat de rechter beleid bedrijft, d.i. tussenkomst in aangelegenheden van politieke aard⁸⁷. Zolang de rechter zich beperkt tot een marginale toetsing, zijn deze bezwaren evenwel onge-rechtvaardigd.

Een ander bezwaar is wellicht dat de bevoegdheid tot opschorting van de tenuitvoerlegging van overheidsmaatregelen wellicht beter bij de Raad van State zou berusten, bv. door de instelling van een kort geding bij de afdeling administratie.

Vermits echter de wetgever pertinent blijft weigeren, en tot bij de laatste wijziging op de organieke wet van de Raad van State geweigerd heeft, een bevoegdheid in kort geding te geven aan de Raad van State, om welke motieven ook, is het de normale taak van de gewone rechter, als beschermer van zowel de burgerlijke als de politieke rechten, om maatregelen die een aantasting van die rechten behelzen in hun uitvoering op te schorten.

22. De Nederlandse rechtspraak ter zake is illustratief voor de hoge graad van rechtsbescherming die aldus wordt bereikt.

Het meest spectaculaire voorbeeld uit deze rechtspraak is allicht het arrest van de Hoge Raad dd. 2 maart 1951 inzake de afvloeiing van de Ambonnesen oud-militairen van het Koninklijk Nederlands Indonesisch leger. Dit geval betrof een vordering vanwege Ambonnesen soldaten, die in Nederlandse dienst hadden gestreden en die de Nederlandse regering na de soevereiniteitsoverdracht naar door de Regering van de Republiek Indonesia bezet gebied wou overbrengen. De betrokken Ambonnesen militairen voerden aan dat zulks gelijkstond met weerloze uitlevering aan een vijandige Staat van wie zij represailles tegen hun vrijheid en leven vreesden. Zij vorderden voor de rechter in kort geding dat deze de Staat zou verbieden tot de afvloeiing naar enig door de regering van de Republiek Indonesia bezet gebied over te gaan, op verbeurte van een dwangsom van 1.000.000 gulden voor ieder schip met een aantal militairen of hun gezinnen aan boord welke in strijd met hun keuze werden weggevoerd.

⁸⁶ M.a.w. wanneer de bestreden overheidshandeling *kenmerkend* een ongegronde aantasting van een recht behelst. Van der Grinten verduidelijkt de term "marginale toetsing" als volgt: "De term marginale toetsing moet worden gesteld tegenover volledige toetsing. Men zou het ook aldus kunnen uitdrukken, dat de marginale toetsing een tussenfiguur is tussen enerzijds die gevallen waarin elke rechterlijke toetsing is uitgesloten en anderzijds gevallen waarin volledige toetsing geschiedt" (VAN DER GRINTEN W.C.L., Marginale toetsing, in *Op de grenzen van komend recht. Opstellen aangeboden aan Prof. Mr. J.H. Beekhuis*, Deventer-Zwolle, 1969, p. 109-123).

⁸⁷ Aldus bv. DE VISSCHERE F.E., *art. cit.*, p. 324.

De Nederlandse regering voerde aan dat haar beleid tegenover de Ambonnesen militairen in belangrijke mate werd bepaald door factoren van politieke en militaire aard, die zich voor beoordeling door de rechter niet lenen. Dit kon de voorzitter van de rechtbank te 's-Gravenhage niet overtuigen; in een vonnis van 21 december 1950 werd de vordering van de Ambonnesen ingewilligd. Dit vonnis werd door het Hof te 's-Gravenhage bevestigd op 22 januari 1951 en door de Hoge Raad in zijn arrest dd. 2 maart 1951⁸⁸.

De Hoge Raad overwoog dat de bezwaren, welke tegen de tijdelijke overbrenging naar Nederland van de Ambonnesen oud-militairen en hun gezinnen – ongeveer 13.000 personen! – werden aangevoerd, niet van zodanige aard en kracht waren, dat zij "tegenover de hoogst ernstige inbreuk op burgerlijke rechten, welke naar 's-Hofs vaststelling de uitvoering van het door het Hof gewraakte Regeringsvoornemen moet doen vrezende, geoordeeld kunnen worden aan die uitvoering de onrechtmatigheid te ontnemen".

Andere voorbeelden, hoewel misschien minder spectaculair, zijn juridisch evenzeer relevant. Aldus de arresten van de Hoge Raad van 9 mei 1958 (rechterlijk bevel tot afgifte van een rijbewijs)⁸⁹ en van 26 augustus 1960 (bevel aan directeur van strafgevangenis om gedetineerde in vrijheid te stellen en aan officier van justitie dit te gedogen)⁹⁰.

Besluit

23. In deze uiteenzetting werd slechts een lichte greep gedaan uit de grote gamma van gediversifieerde facetten in de ontwikkeling van het bestuursrecht. Het leek mij nuttig uw aandacht te vragen voor de groeiende complexiteit van ons normenbestel, enerzijds, en de belangrijke plaats die de uwe is, als gewone rechter en dus natuurlijke beschermer van alle subjectieve rechten, in de rechtsbescherming tegen overheidsop treden.

Hierbij moge tot slot herinnerd worden aan de zeer juiste uitspraak van Z.M. Koning Boudewijn over de heerlijke taak van de rechter:

"Van zijn beslissingen evenals van de rechtspraak die eruit voortvloeit zal het niet alleen afhangen of onze burgers morgen, al dan niet, de indruk behouden over een goede rechtsbedeling te beschikken, maar ook grotendeels of onze samenleving sterk of zwak zal zijn"⁹¹.

Prof. Dr. L.P. SUETENS

⁸⁸ Hoge Raad, 2 maart 1951, *N.J.*, 1951, 217. Zie ook voorzitter rechtbank Amsterdam, 2 november 1950, *N.J.*, 1950, 804.

⁸⁹ Hoge Raad, 9 mei 1958, *N.J.*, 1960, 475.

⁹⁰ Hoge Raad, 26 augustus 1960, *N.J.*, 1960, 566.

⁹¹ Rede van Z.M. Koning Boudewijn tijdens de academische zitting van 25 november 1970 bij het in werking treden van het gerechtelijk wetboek, *R.W.*, 1970-1971, 678.

RECHTSpraak

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER—9 NOVEMBER 1973

Voorzitter : Ridder Rutsaert

Raadsheer-veslaggever : de h. Meeùs

Advocaat-generaal : de h. Velu

Advocaten : Mrs. H. Simont en A. Houtekier

Handelspraktijken—Verkoop beneden de door de producent vastgestelde kleinhandelsprijs—Door detailist die het produkt elders betreft.

Eiseres tot cassatie heeft beneden de door de producent vastgestelde kleinhandelsprijs produkten verkocht die zij bij een leverancier ervan betrokken had. Het bestreden arrest heeft beslist dat zij extra-contractueel gehouden was die prijs in acht te nemen.

Derden handelen onrechtmatig als zij medeplichtig zijn aan een contractuele fout van de leverancier bij wie zij de produkten kopen, of als zij zich wegens hun gedraging, in de omstandigheden eigen aan de zaak, aan een fout voortspruitende uit een oneerlijkheid of een professionele tekortkoming schuldig maken.

Ten deze steunt het bestreden arrest niet op de medeplichtigheid aan een contractbreuk van de leverancier, maar het neemt aan dat derden, op straffe van het zich schuldig maken aan oneerlijke handelsgebruiken, zich van verkoop beneden de door een producent vastgestelde prijs moeten onthouden, als zij weten dat de producent die oplegt, en bij weigert hen verder te bevoorraden omdat zij zich niet aan die vaste prijs houden.

Uit de in aanmerking genomen gegevens heeft het arrest niet kunnen afleiden, dat eiseres zich schuldig heeft gemaakt aan daden die met de eerlijke handelsgebruiken in de zin van art. 54 Handelspraktijkenwet strijdig zijn.

N.V. Makro t/ N.V. Peters, Van Haute en Duyver

Gelet op het bestreden arrest, op 7 juni 1972 door het Hof van beroep te Brussel gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1165, 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 54, 55, in het bijzonder 55 (i) van de Wet van 14 juli 1971, betreffende de handelspraktijken, 7 van het decreet van 2 - 17 maart 1791 op de vrijheid van de handel en 97 van de Grondwet,

doordat het hof van beroep zijn beslissing steunt enerzijds, bij aanneming van de motivering van de eerste rechter, op de overweging dat eiseres door zich bij een derde te bevoorraden de merkartikelen "Ourson" onder de vastgestelde prijs aan consumenten verkocht en aldus een daad stelde die strijdig was met de eerlijke handelsgebruiken in de zin van artikel 54 van de Wet van 14 juli 1971, anderzijds op de overweging dat eiseres "die goed wist dat geïntimeerde (thans verweerster) vastgestelde verkoopprijzen oplegde, daden die strijdig zijn met de eerlijke handelspraktijken gesteld heeft door zich onrechtstreeks bij een derde te gaan bevoorraden vanaf het ogenblik dat geïntimeerde vernomen had dat ze onder de prijs verkocht en daarom weigerde haar voortaan nog te leve-

ren" en dat eiseres "aldus extracontractueel gebonden was de door geïntimeerde vastgestelde verkoopprijzen te eerbiedigen daar ze geen misbruik mocht maken van de vrijheid die haar door de wet toegekend wordt",

terwijl, eerste onderdeel, deze motivering het niet mogelijk maakt met voldoende duidelijkheid vast te stellen wat het hof van beroep als strijdig beschouwt met de eerlijke handelsgebruiken : de bevoorrading bij een derde of het verkopen onder de vastgestelde consumentenprijs, of een combinatie van beide daden, en de motivering bijgevolg dubbelzinnig is en de beslissing niet regelmatig gemotiveerd is (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

tweede onderdeel, door aldus op absolute wijze het principe te stellen dat een derde, voortverkoper, die zelf niet contractueel tot prijshandhaving is gebonden maar die weet dat de fabrikant vastgestelde verkoopprijzen oplegt, zich niet onrechtstreeks in de betrokken producten bij een andere verkoper mag bevoorraden en extracontractueel gebonden is die vastgestelde prijzen te eerbiedigen, het arrest ten onrechte en in strijd met artikel 1165 van het Burgerlijk Wetboek en met het wettelijk beginsel van de vrijheid van handel beslist dat een overeenkomst van prijshandhaving, waarvan het bestaan overigens niet uitdrukkelijk werd vastgesteld, tot gevolg heeft derden in alle omstandigheden te verbinden en in onderhavig geval hun vrijheid te beperken om met om het even wie en aan om het even welke voorwaarden handel te drijven (schending van de in het middel ingeroepen wetsbepalingen en in het bijzonder van de artikelen 1165, 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek en 7 van het decreet van 2 - 17 maart 1791) ;

derde onderdeel, aldus ten onrechte uit dergelijk in rechte verkeerd algemeen principe wordt afgeleid dat eiseres, door zich te bevoorraden bij een derde en door de vastgestelde verkoopprijzen niet te eerbiedigen, daden stelde die strijdig waren met de eerlijke handelsgebruiken of tekortkwam aan een extracontractuele verplichting, zonder dat werd nagegaan of eiseres derde medeplichtige was aan een door de verkoper bij wie zij zich bevoorradde bedreven contractuele fout of zich wegens haar gedraging in de omstandigheden eigen aan de zaak aan bedrog, oneerlijkheid of aan een andere fout schuldig had gemaakt (schending van de in het middel ingeroepen wetsbepalingen en in het bijzonder van de artikelen 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek 54 en 55 (i) van de Wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken) ;

Wat het tweede en het derde onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest vaststelt dat op het ogenblik waarop verweerster haar vordering instelde, eiseres door geen contractuele verplichting tot prijshandhaving meer gebonden was ;

Overwegende dat derden weliswaar onrechtmatig zullen handelen indien zij derde-medeplichtigen zijn aan een contractuele fout begaan door degene bij wie zij de produkten kopen, of indien zij zich wegens hun gedraging, in de omstandigheden eigen aan de zaak, aan een fout voortspruitende onder meer uit een oneerlijkheid of een professionele tekortkoming schuldig maken ;

Overwegende dat het arrest geenszins steunt op de me-deplichtigheid van eiser aan enige overigens niet vastge-stelde contractbreuk die eventueel door de leverancier bij wie eiseres de koopwaar betrok zou zijn begaan ;

Overwegende dat het arrest oordeelt dat eiseres extra-contractueel gehouden was de door verweerster vastge-stelde kleinhandelsprizen te eerbiedigen, daar ze geen misbruik mocht maken van de vrijheid van handel die haar door de wet wordt toegekend ;

Dat het arrest dit misbruik en derhalve de met de eer-lijke handelsgebruiken strijdige daad hierin ziet dat eise-res, die wist dat verweerster vastgestelde groot- en klein-handelsprizen oplegde, zich onrechtstreeks bij een derde is gaan bevoorraden van het ogenblik dat verweerster ver-nomen had dat ze onder de kleinhandelsprijs verkocht en daarom weigerde haar verder te bevoorraden ;

Overwegende dat het arrest derhalve aanneemt dat der-den, op straffe van het zich schuldig maken aan oneer-lijke handelsgebruiken, zich van verkoop onder de door een producent vastgestelde prijzen moeten onthouden, wanneer zij weten dat de producent vastgestelde prijzen oplegt en deze weigert hen verder te bevoorraden omdat zij zich aan die vaste prijzen niet houden ;

Overwegende dat het arrest uit de gegevens die het in aanmerking neemt niet heeft kunnen afleiden dat eiseres zich had schuldig gemaakt aan daden die met de eerlijke handelsgebruiken in de zin van artikel 54 van de Wet van 14 juli 1971 strijdig zijn ;

Dat het middel desbetreffend gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter zou worden beslist ;

Verwijst de zaak naar het Hof van Beroep te Gent.

NOOT

I. De feiten : de prijsonderbieding door een "zelfbedienings-groothandel"

1. De N.V. Makro, die zich "zelfbedieningsgroothandel" noemt, heeft in België enkele winkelvevestigingen die qua ver-schijning veel weg hebben van hypermarkten, dit zijn (meestal in de periferie van grote steden en agglomeraties gelegen) detailhandelszaken met grote oppervlakte, die zowel een "food"- (zoals supermarkten) als een "non-food"-afdeling hebben. In de praktijk behoort tot de essentie van dit soort distributiebedrijven ook dat alle of nagenoeg alle (fabrieks)merkproducten er bene-den de door de fabrikant of invoerder "aanbevolen" en in voor-komend geval zelfs beneden de door deze "opgelegde" prijzen verkocht worden.

De Makro-winkels onderscheiden zich evenwel van de hyper-markten doordat de toegang, althans formeel, voorbehouden blijft aan een op professionele gronden geselecteerd publiek. Ten tijde van het bevelschrift van de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen¹, dat aan de grondslag ligt van het bovenstaande cassatiearrest, werd de toegang gereserveerd aan personen die in het bezit waren van een "klantenkaart". Deze klantenkaarten werden uitgedeeld aan alle kleinhandelaars die erom verzochten. Het controlemiddel voor de hoedanigheid van kleinhandelaar : de inschrijving in het handelsregister. Zoals o.m. uit het reeds geciteerd bevelschrift blijkt, mocht elke klanten-

kaarthoudende kleinhandelaar bovendien vergezeld zijn van één verbruiker.

2. Zowel de "traditionele" groot- en detailhandel, als de fa-brikanten van gebradeerde producten zagen de opkomst der Ma-kro-vestigingen met lede ogen aan. Op 29 september 1972 deed de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel² uit-spraak over een vordering tot staking (art. 55 Wet Handels-praktijken) vanwege de Nationale Federatie van Platenhande-laars van België e.a. Ook hier was de grief in feite : de verkoop beneden de in deze sector vrij algemeen afgesproken en "opge-legde" verbruikersprizen. Op zichzelf niet ongewoon daar de cliënteel van Makro niet (of niet hoofdzakelijk) uit verbruikers bestond. In concreto echter wel ongewoon (en tegen de belangen van de gevestigde platendetailhandel in) omdat bleek dat de klantenkaarthoudende kleinhandelaars zich zonder enige beper-king³ in alle afdelingen van Makro, dus ook voor eigen ver-bruik, tegen dezelfde prijzen konden bevoorraden. Om tot een veroordeling te komen grepen de prijszonderbieding vijandig ge-zinde eisers naar enkele met de wet en de eerlijke handelsgebruiken niet erg conforme uiterlijke kenmerken van Makro's systeem van prijszonderbieden. De veroordeling zou tot deze uiterlijke kenmerken beperkt blijven maar wellicht bij machte zijn Makro te verplichten zijn verkooppolitiek te wijzigen. Meteen zou ook de weg geëffend zijn voor een eventuele aanval op de prijs-onderbieding zelf. In concreto betekent dit dat de platenfederatie heeft kunnen bekomen dat aan Makro het verbod werd opge-legd zich in de gegeven omstandigheden nog langer voor "groot-handel" uit te geven, "groothandelsprizen" te beloven of te sug-gereren⁴ (en wel op grond van art. 20, 1° W.H.P. over mislei-dende reclame) en een zekere dubbelzinnigheid te handhaven in de aanduiding van de prijzen (en B.T.W.-tarieven) (artt. 2 tot 4, meteen inbreuk op art. 54 W.H.P.⁵).

3. In de onderhavige zaak werd de prijszonderbieding van Ma-kro frontaal aangepakt door de bedsprefabrikant (van het merk "Ourson") Peters, Van Haute & Duyver N.V. (verder genoemd Peters), die voor zijn producten vaste prijslijsten had vastge-steld. Zijn systeem van verticale prijsreductie - de afnemers (groothandelaars) verbinden er zich toe de in de prijslijsten ver-melde consumentenprizen aan hun eigen afnemers (kleinhande-laars) op te leggen - werd doorbroken door Makro.

Aanvankelijk betrok Makro de bedspreien rechtstreeks bij Pe-ters. Toen eerstgenoemde in weerwil van de Peters' prijsreduc-tiesysteem opgenomen verplichting ging "braderen" zag hij zich een verkoopweigering tegenwerpen. Het gevolg hiervan was dat Makro medio 1970 de bedspreien via een groothandel be-trook.

4. Aan de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen vraagt Peters dat aan Makro (op grond van art. 55) het verbod wordt opgelegd in zijn zelfbedieningsbedrijf te Deur-ne de "Ourson"-bedspreien nog langer beneden de door hem op-gelegde consumptieprizen te verkopen. Grondslag : de prijsreduc-tie (in het tweede stadium) is een met de eerlijke handels-

² R.W., 1972-73, 1151, met noot van P. DE VROEDE.

³ Tegenwoordig schijnt er op zijn minst één beperking te be-staan : de "food"- en de "non-food"-afdeling zijn gescheiden.

⁴ Betreffende dit punt moge verwezen worden naar de in 1969 in het Duitse "Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb" (UWG) ingelaste § 6a. Krachtens deze bepaling is het "fabrikanten" en "groothandelaars" verboden hun hoedanigheid publiek te maken tenzij de verbruikers (bij wie die hoedanigheid het denkbeeld van voordelige prijzen oproept) ofwel dezelfde voorwaarden ge-nieten als de kleinhandelaars ofwel er uitdrukkelijk over inge-licht worden, dat zij er slechts tegen kleinhandelsprizen kunnen kopen. Zie over die paragraaf o.m. BAUMBACH-HEFERMEHL, *Wettbewerbs- und Warenzeichenrecht*, I, 10e uitg., commen-taar bij § 6a, p. 882 e.v.

⁵ Zie over dit laatste (de correlatie tussen de voorschriften over prijsaanduiding en de eerlijke handelsgebruiken) de noot van P. DE VROEDE onder het vonnis (i.a.p.) en hieronder, voet-noot 24.

¹ 9 november 1971, R.W., 1971-72, 870

gebruiken strijdige daad waardoor eiser in zijn beroepsbelangen wordt geschaad (art. 54 Wet Handelspraktijken). De eis wordt toegewezen.

5. Om de beslissing van de voorzitter te begrijpen dient opgemerkt te worden dat hij, gezien het hierboven geschetste verkoopsysteem van Makro, van mening was dat laatstgenoemde onder meer ook als kleinhandelaar optrad. Door als kleinhandelaar tegen lagere dan de opgelegde consumenten prijzen te verkopen doorbrak Makro de prijsbinding. De vraag is dus of en in welke mate een niet contractueel aan een verticale prijsbinding onderworpen afnemer onrechtmatig handelt wanneer hij, wetende dat zijn leverancier wel aan de prijsbinding gebonden is – dat Makro, gezien zijn positie begin 1970, wist dat voor de "Ourson"-bedspreien opgelegde prijzen golden, staat niet ter discussie – tegen lagere prijzen verkoopt. In het bevelschrift komt het tot een positief antwoord: "Overwegende dat verweerster, met het inzicht aan de prijsbinding van de fabrikant te ontsnappen zich gericht heeft tot een groothandelaar (...) om zich bij hem te bevoorraden;" (cursivering toegevoegd). Het Hof van Beroep te Brussel⁶ bevestigt deze beslissing omdat Makro extracontractueel gebonden⁷ zou zijn "vastgestelde verkoopprijzen te eerbiedigen daar hij geen misbruik mocht maken van de vrijheid die hem door de wet toegekend wordt". De cassatierechter vernietigt echter de bestreden beslissing en verwijst de zaak naar het Hof van Beroep te Gent.

II. De toelaatbaarheid van de prijsontbinding

6. Het belang van het cassatiearrest bestaat hierin dat ons hoogste rechtscollege de vroeger (1932, 1960 en 1961⁸) reeds t.a.v. exclusiviteitsvereenkomsten ontwikkelde opvatting m.b.t. de positie van de niet-contractueel gebonden leverancier c.q. afnemer voor het eerst bevestigt t.a.v. verticale prijsbinderingsvereenkomsten.

In cassatie werd door Makro, m.i. terecht, aangevoerd (eerste onderdeel van het middel) dat de motivering van het Hof van beroep dubbelzinnig is omdat ze het niet mogelijk maakt uit te maken of de bevoorradings bij een derde, het verkopen beneden de consumentenprijs of de combinatie van beide daden, ongeoorloofd is.

Waar het Hof van Cassatie zeker moest over struikelen was de algemeenheid van de bewoordingen waarmee Makro werd veroordeeld: "Overwegende dat het arrest derhalve aanneemt dat derden, op straffe van het zich schuldig maken aan oneerlijke handelsgebruiken, zich van verkoop onder de door een producent vastgestelde prijzen moeten onthouden, wanneer zij weten dat de producent vastgestelde prijzen oplegt en deze weigert hen verder te bevoorraden omdat zij zich aan die vaste prijzen niet houden". Met een praktisch wettelijke herhaling van zijn vroegere rechtspraak⁹ antwoordt het Hof hierop dat derden t.a.v. een contractuele relatie (hier de overeenkomst tussen Peters en de groothandelaar m.b.t. de consumentenprijzen) slechts onrechtmatig handelen – d.i., in het economisch verkeer, in strijd met de eer-

lijke handelsgebruiken – indien ze "derde-medeplichtigen zijn aan een contractuele fout begaan door degene bij wie zij de producten kopen, of indien zij zich wegens hun gedraging, in de omstandigheden eigen aan de zaak, aan een fout voortspruitende onder meer uit een oneerlijkheid of een professionele tekortkoming schuldig maken"⁹. Deze leer staat in de rechtsleer bekend als die der "derde-medeplichtigheid" ("tierce complicité")¹⁰. Het Hof beslist dan dat het bestreden arrest uit de gegevens die het in aanmerking neemt niet heeft kunnen afleiden dat eiseres zich had schuldig gemaakt aan daden die met de eerlijke handelsgebruiken in de zin van art. 54 van de Wet van 14 juli 1971 strijdig zijn.

Het ligt niet in de bedoeling de strijd die in de rechtsleer rond deze rechtspraak is ontstaan weer op te rakelen¹¹. Ik moge hier enkel aanstippen dat van de drie theorieën¹², m.n. de noodzaak van een bedrieglijke verstandhouding tussen de derde en de contractbreker (derde-medeplichtigheid), het bewust deelnemen aan andermans contractbreuk, en het bewust miskennen van andermans contractuele rechten, de tweede theorie in de rechtsleer en rechtspraak heel wat aanhangers heeft¹³ en dat in het hier besproken geval de rechtbank en het hof van beroep de derde, door het Hof van Cassatie verworpen theorie, blijken te volgen. Makro werd inderdaad veroordeeld zonder dat een contractbreuk vanwege de groothandelaar ter sprake kwam, laat staan bewezen werd. Het Hof van Cassatie heeft in de gegeven omstandigheden (o.a. de ruime bewoordingen van het bestreden arrest) ook niet duidelijk dienen te omschrijven hoe hoog het de eisen voor het bestaan van een derde-medeplichtigheid of een andere gekwalificeerde fout – "oneerlijkheid of professionele tekortkoming" (de arresten van 1960, 1961 en 1973) of "bedrog" (het arrest van 1960) – stelt. Evenmin als in 1960 of 1961 heeft het Hof zich dus uitdrukkelijk kunnen uitspreken voor de eerste of de tweede theorie, al lijkt het eerder in de richting van de eerste te denken. De tweede theorie – die van het bewust deelnemen aan andermans contractbreuk – betekent op juridisch-technisch gebied een afweging van de artikelen 1382 en 1165 B.W., die hier in conflict blijken te staan en waarop door beide andere theorieën ongelijke nadruk wordt gelegd¹⁴. In feite dient men volgens deze theorie van art. 1165 B.W. uit te gaan: de innerlijke gevolgen (in tegenstelling met het bestaan zelf) van een overeenkomst binden derden niet¹⁵. Een correctie hierop vormt art. 1382, dat o.m. via de "misbruik van recht"-constructie aan zijn trekken komt¹⁶.

Wat er ook van zij, nu de meest minimalistische theorie door het Hof van Cassatie verworpen werd, zullen de feitenrechtters in elk concreet geval dienen uit te maken of de prijsbreker een fout heeft begaan opdat zijn derde-medeplichtigheid, opgevat als "bedrieglijke verstandhouding" of bewust deelnemen aan iemands contractbreuk zou komen vast te staan. Om het met de woorden van het Hof van Cassatie te stellen: er moet een "oneerlijkheid" of "professionele tekortkoming" vaststaan. M.a.w. begeleidende omstandigheden¹⁷ dienen te worden opgespoord.

⁹ Vgl. de bewoordingen van de arresten van 1960 en 1961 (in de vorige voetnoot voor een deel geciteerd).

¹⁰ W. VAN GERVEN, *Beginnelen van Belgische Privaatrecht, Algemeen Deel*, p. 388.

¹¹ Afgezien van de in hun respectieve bespreking van de gestelbaarheid van rechtshandelingen geïntegreerde behandeling van de problematiek bij W. VAN GERVEN, *a.w.*, nr. 123 e.v., en H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, nr. 117 e.v., leze men hierover o.m. M. GOTZEN, *Vrijheid van beroep en bedrijf en onrechtmatige mededinging*, Brussel, 1963, II, nr. 802 e.v.; S. FREDERICQ in *R.C.J.B.*, 1962, 452; M. WAELBROECK in *R.C.J.B.*, 1962, 335; J. DABIN in *R.C.J.B.*, 1966, 81, en R. KRUTHOF, *a.w.*, nr. 87 e.v.

¹² Indeling ontleend aan R. KRUTHOF, *a.w.*, nr. 90 e.v.

¹³ Zie R. KRUTHOF, nr. 92, voetnoot 59.

¹⁴ W. VAN GERVEN, *a.w.*, p. 393.

¹⁵ Zie zeer uitvoerig H. DE PAGE, *a.w.*, I, nr. 117 e.v.

¹⁶ R. KRUTHOF, *a.w.*, nr. 102; M. WAELBROECK, *R.C.J.B.*, 1962, 345.

¹⁷ W. VAN GERVEN, *a.w.*, p. 397.

⁶ Onuitgegeven, maar zoals blijkt uit het cassatiemiddel.

⁷ Het hof van beroep neemt dus reeds afstand van de algemeen verworpen theorieën die in hoofde van de derde-verkrijger van merkprodukten contractuele verplichtingen t.o.v. van de houder van het merk zien. Ik zal hier niet verder op terugkomen. Zie R. KRUTHOF, *De verticale prijsbinding van merkartikelen. Een vergelijkende studie van het recht van de zes lidstaten van de Europese Gemeenschap*, Brussel, 1972, nr. 82 e.v.

⁸ Cass., 24 november 1932, *Par.*, 1933, I, 22; vooral Cass., 17 juni 1960, *R.W.*, 1960-61, 173, met conclusie van advocaat-generaal F. DUMON, *ib.*, 316, *Par.*, 1960, I, 1191; Cass., 3 november 1961, *R.W.*, 1961-62, 1085, *J.T.*, 1961, 737, met conclusie van advocaat-generaal F. DUMON, *Par.*, 1962, I, 252. Het laatste zinsdeel van het arrest van 1960 luidt: "(...) zich niet aan bedrog, oneerlijkheid of ook aan een professionele tekortkoming schuldig gemaakt hadden", en van dat van 1961: "(...) coupable d'une faute, résultant notamment d'une déloyauté ou d'un manquement professionnel".

7. In de praktijk zullen dergelijke begeleidende omstandigheden wel steeds gekarakteriseerde daden van onrechtmatige mededinging moeten zijn. Een recent voorbeeld biedt het vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Brussel van 30 juni 1972¹⁸ waar de detailhandelszaak de door de fabrikant aangebrachte identificatienummers had verwijderd. Of dit vonnis integraal tot in cassatie zou kunnen standhouden is op zijn minst twijfelachtig, want de rechtbank schijnt aan te nemen dat de professionele tekortkoming of oneerlijkheid reeds vaststaat door het louter feit dat de handelaar de fabrikant heeft laten weten de uiterlijkheden van diens verkooppolitiek niet te zullen eerbiedigen, en is overgegaan tot een systematisch "kraken" van diens prijzen. Dergelijke feiten behoren tot de essentie van het zuivere prijsroerbeden. Het verwijderen van de identificatieplaten daarentegen kan als een typische nevenhandeling beschouwd worden.

8. Indien het vonnis echter gezien wordt in het licht van alle feitelijke details die onder de "rétroactes" vermeld maar niet in de overwegingen herhaald worden, dan krijgt het "kraken" van de opgelegde prijzen wel een meer dan een aan prijsroerbeding inherent kenmerk: het betreft een "agressieve reclame-actie" met het doel de prijzen te breken. M.a.w. de "View-Masters" worden, zo begrijp ik het vonnis, niet (enkel) - b.v. in het kader van "discounting" - net als alle andere produkten in de detailhandelszaak, met een lagere winstmarge en dus voor een lagere prijs verkocht, maar maken uitdrukkelijk het voorwerp uit van een reclame-prijs-actie die bedoeld is om (ten koste van de belangen van de fabrikant van het produkt) klanten in de winkel te lokken. De betwisting ressorteerde nog onder de toepassing van het K.B. nr. 55 van 1934. Nu door art. 22 Wet Handelspraktijken, met de bedoeling deze als "loss leading" (een eiland verlies in een zee van winst) bekend staande praktijk te beteugelen¹⁹, een specifiek verbod van verkoop met verlies of met een uitzonderlijk beperkte winstmarge werd ingevoerd, zou een zich benadeeld voelende fabrikant uiteraard op dit artikel een beroep kunnen doen. Zou hij in een bewijs van verkoop met (bijna) verlies niet slagen dan zou het hem natuurlijk vrijstaan zich op art. 54 (inbreuk op de eerlijke handelsgebruiken) te beroepen om de lokreclame te doen verbieden. In dit verband houdt de vóór de inwerkingtreding van de Wet Handelspraktijken geldende rechtspraak haar volle betekenis: deze rechtspraak werd gekenmerkt door een toenemende strengheid t.a.v. lokprijzen.

9. Deze strengheid valt af te leiden uit beslissingen waar een in de prijsreclame gebruikte techniek, m.n. *prijsvergelijking* centraal staat²⁰. Zo overweegt het Hof van Beroep te Brussel²¹ dat "naar Belgisch recht, het enkel adverteren door een handelaar van de door hem toegepaste prijzen in vergelijking met die welke voor dezelfde koopwaar door identificeerbare concurrerende personen of ondernemingen zijn voorgesteld, een kenschetsende daad van oneerlijke mededinging oplevert die bij schadeloosstelling tot passende vergoeding aanleiding geeft". De "concurrenten" (i.c. de fabrikant) werden identificeerbaar geacht door een loutere vergelijking met de catalogusprijs. Hier ontbreekt de verwijzing naar het derde-medeplichtigheidsvraagstuk. De prijsvergelijking op zichzelf wordt aangegrepen. Deze beslissing, die kan gezien worden als een toepassing van het in België geldend principieel verbod van vergelijkende reclame²² (nu neergeschreven in art. 20, 2°, Wet Handelspraktijken), is niet handhaafbaar onder

de Wet Handelspraktijken, aangezien deze wet in art. 4, § 1, de vergelijking, zowel met aanbevolen als met opgelegde prijzen, uitdrukkelijk toelaat, zij het dat een dergelijke vergelijking dient te voldoen aan bepaalde voorwaarden van duidelijkheid ("duidelijk en ondubbelzinnig" - verbod van prijsdoorhaling²³). A contrario is een door art. 4, § 1, niet toegelaten vorm van prijsvergelijking (bv. door verwijzing naar de "normale prijs" die niet zou beantwoorden aan een vroeger in dezelfde inrichting toegepaste prijs), strijdig met de eerlijke handelsgebruiken²⁴.

M.a.w., bij de beoordeling van de rechtmatigheid van de wijze waarop een volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie niet *per se* ongeoorloofd onderbieden van opgelegde prijzen geschiedt, d.i. aan het publiek wordt gepresenteerd, dient rekening gehouden te worden met expliciete bepalingen (o.m. art. 4) van de Wet Handelspraktijken die deze technieken regelen. Deze bepalingen laten *zuivere en duidelijke prijsvergelijkingen* met fabrikantenprijzen (opgelegde of aanbevolen) uitdrukkelijk toe. Een dergelijke vergelijking laten vergezelen door allerlei voor de duidelijkheid overbodige maar t.a.v. concurrenten of b.v. de fabrikant denigrerende slogans wordt uiteraard niet door deze bepalingen beschermd, maar het louter feit dat een vergelijking met opgelegde prijzen automatisch een verwijzing inhoudt naar fabrikant en trouwe verkopers (en hen misschien zelfs in een ongunstig daglicht stelt) kan de prijsbreker bezwaarlijk verweten worden.

III. Rechtmatigheid van een systeem van verticale prijsbinding

10. Op Europees vlak bekeken krijgt het door Belgische fabrikanten van prijsgebonden merkartikelen en grote distributie-ondernemingen gevoerde steekspel veel weg van een achterhoedegevecht. In de ons omringende landen wordt immers hoe langer hoe meer vanuit het *kartelrecht* opgetreden tegen verticale prijsbinding. Dit geldt ook reeds geruime tijd voor de prijsbinding in de Europese interstaten-handel waarop de kartelbepalingen van het E.E.G.-recht (art. 85 Verdrag en uitvoeringsbesluiten, art. 86) een rem betekenen. Deze bepalingen komen hieronder zeer in het kort ter sprake.

11. In de sub II gevoerde discussie over de toelaatbaarheid van het onderbieden van opgelegde prijzen werd er impliciet van uitgegaan dat verticale prijsbinding rechtmatig is. Naar Belgisch recht is verticale prijsbinding inderdaad zonder meer geldig. Dit is het normale gevolg van de contractuele vrijheid en de vrijheid van handel en nijverheid.

Wel beperken o.m. de Wet van 27 mei 1960 tot bescherming tegen het misbruik van economische machtspositie²⁵ en de Wet van 22 januari 1945 over de economische reglementering en de prijzen²⁶ (Prijzenwet) deze vrijheid. Verticale prijsbinding kan in strijd met de Prijzenwet²⁷ komen indien de opgelegde prijzen hoger zijn dan wat krachtens die wet toegelaten is (b.v. individuele of sectoriële maximumprijs, normale prijs, prijs vastgesteld in een programma-overeenkomst). Het *systeem* van privaatrechtelijke prijscontrole is echter niet strijdig met deze wet. De Wet

²³ Zie hierover meer bij L. BALLON, "De voorschriften nopens de prijsaanduiding in de Wet op de handelspraktijken", *T.P.R.*, 1972, 239 e.v.

²⁴ Dat inbreuken op de artikelen over prijsaanduiding in de Wet Handelspraktijken, evenals andere inbreuken op een wettelijke bepaling, een met de eerlijke handelsgebruiken strijdige daad als zodanig uitmaken, wordt door sommige auteurs verdedigd: zie (over de prijsaanduiding): P. DE VROEDE, noot onder Voorz. Kh. Brussel, 29 september 1972, *R.W.*, 1972-73, 1151; (in het algemeen): J. STUYCK, noot onder Voorz. Kh. Turnhout, 24 november, 1972, *R.W.*, 1973-74, 837 e.v., inz. nr. 6, en ook reeds M. GOTZEN, a.w., nr. 699 e.v. ("onwettige mededinging").

²⁵ *Staatsblad* 22 juni 1960, erratum *Staatsblad* 6 juli 1960.

²⁶ Besl. W. van 22 januari 1945 (*Staatsblad* 24 januari 1946), zoals laatst gewijzigd (ook wat de titel betreft) door de Wet van 30 juli 1971 (*Staatsblad* 31 augustus 1971).

²⁷ Zie hierover T. BOURGOIGNIE, *La réglementation des prix en Belgique*, Leuven, 1973.

¹⁸ *B.R.H.*, 1973, 44 (verkoop van "View-Masters" door de G.B.-bedrijven; hoger beroep werd ingesteld).

¹⁹ Memorie van toelichting bij het ontwerp van wet betreffende de handelspraktijken, *Parl. Besch., Senaat*, 1968-69, nr. 415, pp. 17-18.

²⁰ Zie b.v. Rb. Turnhout (in handelszaken), 15 februari 1967, *R.W.*, 1966-67, 1534; Voorz. Kh. Brussel, 28 februari 1972, *B.R.H.*, 1972, 245; Hof Brussel, 19 januari 1972, *R.W.*, 1972-73, 1386.

²¹ 19 januari 1973, *t.a.p.*

²² Zie hierover L. DE GRYSSE, "La publicité comparative en droit belge", *Ing. Cons.*, 1972, 99 e.v.

van 1960 daarentegen is hier meer ter zake, ten minste wanneer de prijsvaststellende fabrikant of het prijsvaststellend kartel een machtspositie bekleedt, maar leidt wegens de ingewikkelde procedure een sober bestaan²⁸.

Daarentegen wordt het optreden van ondernemers of ondernemersgroeperingen tegen handelaars die hun prijsbindingssysteem niet in acht nemen, ook vaak bestreden door een beroep op de eerlijke handelsgebruiken. Ik denk aan de gevallen van (collectieve) boycot²⁹ die door het Hof van Cassatie³⁰ rechtmatig wordt geacht indien er een rechtmatig doel, het waarborgen van een niet-overdreven winstmarge, voor de onderneming uit de betrokken sector, wordt nagestreefd.

12. Een systeem van verticale prijsbinding zal eventueel dienen beoordeeld te worden in het kader van het Europees kartelrecht³¹. Voorwaarde is evenwel dat de handel tussen de lidstaten ongunstig wordt beïnvloed. De Europese Commissie en het Hof van Justitie hebben reeds herhaaldelijk de gelegenheid gehad de in art. 85 (en 86) en uitvoeringsbesluiten vervatte voorschriften toe te passen op alleenverkoopovereenkomsten met prijsbinding³². Te dier gelegenheid werd duidelijk, dat tal van verticale prijsregelingen dreigen onder de toepassing van art. 85 E.E.G. te vallen³³.

13. Tenslotte wil ik even de aandacht vestigen op de in enkele buurlanden geldende strengere maatstaven die t.a.v. verticale prijsbinding, zowel individuele (zoals in het geannoteerde arrest) als collectieve (prijsafspraken binnen een kartel van producenten en/of verdelers) gelden.

a) In Nederland werd op grond van art. 15, cijfer 1, van de Wet Economische Mededinging³⁴ door het K.B. van 1 april 1964³⁵ een generieke onverbindende verklaring (met mogelijkheid van individuele ontheffing) voor alle collectieve prijsvaststellings-overeenkomsten uitgevaardigd. Bij K.B. van 31 augustus 1964³⁶ werden de individuele verticale prijsbindingen voor een aantal duurzame produkten voor privé-gebruik eveneens onder het verbod gebracht³⁷. De werking van het K.B. van 1 april 1964 werd verlengd door de Wet van 21 mei 1969³⁸. Uit een recent advies van de Sociaal-Economische Raad (S.E.R.)³⁹ blijkt dat zowel de

Nederlandse regering als de S.E.R. gewonnen zijn voor het invoeren van een ondubbelzinnig verbodsstelsel door een wettelijk vermoeden van strijd met het algemeen belang (behalve in de door de wet limitatief op te sommen gevallen) in te stellen t.a.v. elk horizontaal prijskartel. Anderzijds zouden *aanbevolen* prijzen eveneens van overheidswege *kunnen* verboden worden.

b) In de Duitse Bondsrepubliek trad op 5 augustus 1973 de nieuwe tekst van het door de Wet van 3 augustus 1973⁴⁰ sterk gewijzigd "Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen" (GWB) van 1958 in werking⁴¹. Een der grote vernieuwingen die de "Zweite Kartellnovelle" aan het Duitse kartelrecht bracht was de afschaffing van de tot dan toegelaten (waterdichte) prijsbinding voor merkartikelen (§ 15 GWB)⁴². T.a.v. aanbevolen prijzen werd een § 38a ingelast die aan de kartelautoriteiten de bevoegdheid verleent een aanbevolen prijs te verbieden indien blijkt dat die kunstmatig hoog is gesteld. De ratio van deze regeling is dat de gebruiker bij prijsvergelijking door detailhandelaars met zulke kunstmatig hoge aanbevolen prijzen misleid wordt⁴³.

c) Voor Frankrijk dient vermeld te worden dat de problematiek van de aansprakelijkheid van de prijsopbieder tegenover de auteur(s) van een systeem van verticale prijsbinding veel van zijn belang verloren heeft sinds ruim 20 jaar geleden de verticale prijsbinding er ingevolge het Decreet van 9 augustus 1953 nog slechts in uitzonderlijke gevallen is toegestaan. Bovendien verbiedt art. 37 van de Ordonnance nr. 45-1483 van 30 juni 1945 "relative aux prix", zoals gewijzigd bij Decreet van 24 juni 1958⁴⁴ leveranciers redelijke bestellingen van (potentiële) afnemers te weigeren, zodat "aanbevolen" prijzen niet in feite kunnen worden afgedwongen als opgelegde prijzen.

d) In het Verenigd Koninkrijk tenslotte is de verticale prijs-handhaving in principe verboden krachtens art. 1 "Resale Prices Act" 1964. Ontheffing wordt verleend door de "Restrictive Trade Practices Court". Art. 2 verbiedt verkoopweigering ter handhaving van opgelegde prijzen⁴⁵.

14. Deze recente ontwikkelingen bij onze bureaus weerspiegelen ongetwijfeld verschuivingen of ontwikkelingen op het economisch vlak en op het vlak der maatschappelijke waarden. Deze sociaal-economische problematiek kan hier wegens haar complexiteit niet nader worden behandeld. Twee elementen springen echter zo in het oog dat ze hier kort aangeduid worden: een toenemende consideratie voor het consumentenbelang bij het uitbouwen van het economisch orderingsrecht en de groeiende macht van de distributiebedrijven.

Het eerste element heeft o.a. tot gevolg gehad dat aan de discussie over het al dan niet verbieden van verticale prijsbinding, een flinke stoot werd gegeven doordat voor- en tegenstanders van het systeem respectievelijk de voor- en nadelen ervan voor de gebruiker in evidentie zijn gaan stellen⁴⁶.

Het tweede fenomeen - de groeiende macht van de (grote) distributiebedrijven - heeft tot gevolg dat deze bedrijven, in de mate waarin ze zelf niet reeds in feite de prijzen bepalen (soms

²⁸ Zie L.P. SUETENS, "Belgian anti-trust law 'in action'", C.M.L.R., 1964-65, 325. Onlangs werd het eerste werkelijke verbod op grond van deze wet bij K.B. uitgesproken tegen de "Antwerpse Fruitbeurs"; zie de tekst van het K.B. van 7 november 1973 desbetreffend, met het advies van de Raad voor Economische Geschillen en de bespreking van L. NEELS in R.W., 1973-74, 1214 vlg.

²⁹ Zie o.m. G. SCHRANS, "Collectieve prijshandhaving en weigering van verkoop inzake geneesmiddelen in België", S.E.W., 1967, 345-367; en recent: Voorz. Kh. Nijvel, 1 maart 1973, J.T., 1973, 712. Ook in het geannoteerde geval had Makro zich in een tweede stadium via een groothandel bevoorrad, daar Peters de prijsopbieder beantwoordde met een weigering van verkoop (individuele boycot).

³⁰ Cass., 2 juni 1960, R.C.J.B., 1961, 206 met noot van J. DASSESE.

³¹ Zie J. MEGRET - J.V. LOUIS - D. VIGNES - M. WAELBROUCK, *Le droit de la communauté économique européenne*, vol. 4, *Concurrence*, Brussel, 1972, inz. pp. 40, 70, 74 en 219; R. JOLIET, "Prix imposés et droit européen de la concurrence", *Cab. Dr. Eur.*, 1971, 16.

³² MEGRET e.a., a.w., p. 292.

³³ O.m. R. KRUIJTHOF, a.w., p. 835.

³⁴ Wet van 28 juni 1956 (Ned. Staatsblad, 1956, 401), zoals gewijzigd door de Wet van 16 juli 1958 (Ned. Staatsblad, 1958, 412).

³⁵ Ned. Staatsblad, 1964, 110.

³⁶ Ned. Staatsblad, 1964, 353.

³⁷ Zie A. MULDER en M. MOK, *Kartelrecht*, Alphen a/d Rijn, 1962.

³⁸ Ned. Staatsblad, 1969, 218.

³⁹ Advies van 15 juni 1973 inzake *bezuiniging van de wet economische mededinging en versterking van het mededingingsbeleid*, uitgave S.E.R., 1973, nr. 6.

⁴⁰ BGBl., I, p. 917.

⁴¹ Voor een gecoördineerde tekst van de wet zie men: *WuW*, 1973, 537.

⁴² Een bespreking van deze wetwijziging vindt men bij EBEL in *NJW*, 1973, 1665. Een gefundeerde kritiek op de afschaffing van de verticale prijsbinding in Duitsland geeft A. SÖLLTER in *WRP*, 1973, 365.

⁴³ Een prijsvergelijking met een fictieve "Richtpreis" werd overigens reeds door de rechtspraak als misleidende reclame op grond van de (met art. 20, 1°, Wet Handelspraktijken vergelijkbare) § 3 van het "Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb" (UWG) veroordeeld (zie Bundesgerichtshof, 24 juni 1966, *GRUR*, 1966, 686).

⁴⁴ Afgedrukt in de *Code pénal Dalloz*.

⁴⁵ Zie WILLBERFORCE - CAMPBELL - ELLES, *Restrictive Trade Practices And Monopolies*, Londen, 1966 (met suppl. 1969), nr. 932.

⁴⁶ Zie hierover de voorstander A. SÖLLTER, "Was kommt nach dem Preisbindungsverbot", *WRP*, 1973, 365.

ook door verticale integratie naar boven toe), hoe langer hoe minder geneigd zullen zijn door fabrikanten opgezette systemen van prijsbinding in acht te nemen.

Ook de Belgische rechter die zich over dergelijke geschillen tussen fabrikanten en distributiebedrijven moet buigen engageert zich altijd, al was het maar door de interpretatie van de feiten waarop hij een volgens hem misschien onwenselijke maar onafwendbare norm dient toe te passen, in een afweging van de hier op het spel staande waarden en belangen (van producenten, grote distributieondernemingen, de middenstandshandel, de gebruiker, de staat). Soms voelt hij zelfs de noodzaak een voor de beslissing determinerend, of althans niet strikt noodzakelijk, waardeoordeel te uiten, zoals de Rechtbank van Koophandel te Brussel in het reeds geciteerde vonnis van 30 juni 1972, zich duidelijk afzettend tegen een (onbewuste) stemming van bevoordeling van grote distributieondernemingen: "Que les grandes sociétés commerciales comme la seconde défenderesse ont à se soumettre au même titre que le plus modeste commerçant à la législation en vigueur et aux pratiques honnêtes en matière commerciale; que leur puissance ne peut en ne pourra jamais leur conférer aux regards de la loi le moindre privilège."

J. STUYCK
Assistent K.U.L.

HOF VAN BEROEP TE GENT

7e KAMER—15 MAART 1973

Voorzitter : de h. De Groote
Raadsheren : de hh. De Witte en Carsau
Advocaat-generaal : de h. Bonte
Advocaten : Mrs. A. Heyvaert en W. Van der Gucht

**Adoptie—Herroeping—Zeër gewichtige redenen—
Begrip—Onderscheid tussen wrijvingen en uitgesproken vijandigheid.**

De in art. 367, § 1, B.W. voor de herroeping van de adoptie vereiste "zeër gewichtige redenen" moeten door de rechter op strenge wijze beoordeeld worden en wel zo dat de herroeping slechts in uitzonderlijke gevallen aanvaard wordt. Het gaat er immers om, de stabiliteit van de burgerlijke staat van de personen te handhaven, en te voorkomen dat de gelijkstelling van het geadopteerde kind met het wettig kind in het gedrang komt. In de eerste plaats moet het belang van het geadopteerde kind in acht genomen worden.

Bij de beoordeling van die redenen moet onderstreept worden dat de adoptanten evenals de wettige ouders rekening moeten houden met de onvermijdelijke moeilijkheden die zich vaak bij het leven in gemeenschap met de geadopteerde kunnen voordoen. Principieel moet onderscheid gemaakt worden tussen wrijvingen, meningsverschillen, strubbelingen die zich veelal in de huiselijke kring voordoen, en door uitgesproken vijandigheid gekenmerkte daden.

X t/ Y

Appellant heeft tijdig en in rechtsgeldige vorm hoger beroep ingesteld tegen een vonnis der rechtbank van eerste aanleg te Oudenaarde, van 14 december 1971.

(...)

1. Appellant vordert de herroeping van de adoptie van geïntimeerde, gedaan bij akte van 28 september 1965, verleden door notaris Meert te Erpe, gehomologeerd bij vonnis der rechtbank van eerste aanleg te Oudenaarde van 19 april 1966, overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand der gemeente Letterhoutem op 31 mei 1966 en gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 8 juni 1966.

De vordering is gebaseerd op zeven grieven in de dagvaarding opgesomd, die appellant als zeer gewichtige redenen in de zin van art. 367 B.W. (Wet 21 maart 1969) bestempelt.

2. Algemeen wordt door de doctrine en de rechtspraak aangenomen dat deze "zeer gewichtige redenen" door de feitenrechter op strenge wijze moeten beoordeeld worden, zodat de herroeping van de adoptie slechts in uitzonderlijke gevallen te aanvaarden is. Het gaat er hier immers om de stabiliteit van de burgerlijke status van de persoon te handhaven, en te voorkomen dat de gelijkstelling van het geadopteerd kind met het wettig kind in het gedrang zou komen (zie verslag Hambye, Parl. Besch., Senaat, 4 nov. 1967, nr. 358).

Bij de beoordeling van de feiten tot staving van de vordering tot intrekking van adoptie, zal in de eerste plaats het belang van het aangenomen kind dienen in acht genomen te worden (Canivet, "Aperçu sur l'adoption", in Ann. Not. 1969, bl. 209, nr. 8; Chron. Jurisprudence in J.T., 1970, 238, nr. 50).

3. Het komt er derhalve op aan te onderzoeken of in het onderwerpelijk geval, geïntimeerde bij de 7 hem te laste gelegde grieven bepaalde daden heeft gesteld of gedragingen heeft aangenomen, welke aan voornoemde voorwaarden beantwoorden, die de herroeping van de adoptie zouden rechtvaardigen.

Feit 1

Appellant beweert dat hij, ten gevolge van de door geïntimeerde verwekte moeilijkheden, in verband met het oprichten van een huis door A.S., ertoe gedreven werd, het onroerend goed aan geïntimeerde te schenken, bij vooruitgifte en buiten erfdeel, zoals blijkt uit de akteschenking van 2 september 1966 verleden door notaris Meert.

Er wordt nopens deze moeilijkheden niets bepaalds gepreciseerd. Uit niets blijkt dat er bij die beweerde discussies beledigingen of beschuldigingen door geïntimeerde aan appellant zijn gericht. De omstandigheid dat deze schenking geschiedde naar aanleiding van betwistingen, beduidt enkel dat appellant hierdoor een einde heeft willen maken aan een onenigheid, doch beduidt hoegenaamd niet dat de schenking hem afgedwongen werd.

Dat de echtgenote van geïntimeerde 14 dagen na de schenking zou gezegd hebben dat appellant niet zou uitgenodigd worden op een feest kan toch niet aan geïntimeerde verweten worden.

Feiten 2 en 3

De door appellant aangeklaagde verwaarlozing in het klaar maken van het eten of van de was, tijdens het verblijf van zijn echtgenote in de kliniek, treft geïntimeerde niet, doch eventueel dezès echtgenote, aan wie volgens de gewone gang van zaken, die zorg was opgedragen.

Alleen de tekortkomingen van de geadopteerde kunnen als reden van herroeping der adoptie ingeroepen worden (A.P.R., Tw. Adoptie, nr. 445).

Feit 4

Nopens dit feit, dat door geïntimeerde ontkend wordt, wordt geen bewijs voorgebracht. Zelfs gesteld dat er nog werk op de boerderij te verrichten was, nadat appellant 's zondagsavonds – na zijn bezoek in de kliniek waar zijn vrouw opgenomen was – huiswaarts keerde, getuigt dat niet van tergerij of ongenegenheid in hoofde van geïntimeerde.

Er wordt verder niets gepreciseerd nopens het lastig vallen of de verwijtingen.

Feit 5

Het komt in vele families vaak tot discussies bij de vereffening-verdeling van een nalatenschap, de ene of andere partij de mening toegedaan zijnde dat zij in haar gerechtigheden te kort komt.

Ter zake werd een overeenkomst op 4 september 1968 gesloten tussen appellant en de gebroeders Antoon en Gabriel S., strekkende tot de vrijwillige verkoop van de onroerende goederen afhangende van de huwelijksgemeenschap V.-V. en waarbij 1° geïntimeerde een voorkeur bekomt om zekere percelen tegen het hoogste bod op te kopen; 2° hem een vergoeding wordt opgelegd van 1.200 fr. per kader witloofteelt.

Welnu in deze overeenkomst wordt uitdrukkelijk door Antoon en Gabriel verklaard dat zij gelijkgerechtigd werden; dit werd door appellant medeondertekend. Uit dit beding mag redelijkerwijze worden afgeleid dat de geïntimeerde, aan wie discussies in dit verband aangewreven worden, voorheen niet gelijk behandeld werd als zijn broeder en dat de bedoelde overeenkomst deze wantoestand heeft willen bijleggen. Dit zet de stelling van geïntimeerde kracht bij, dat het wegens deze ongelijke behandeling was, dat zich discussies voordeden, o.m. betreffende de vergoeding voor het aantal witloof-kaders en het gebruik van water en elektriciteit, die nog op de ouderlijke hoeve aangesloten waren.

Doch deze moeilijkheden betroffen enkel aanspraken nopens gerechtigheden. Er kan niet ernstig beweerd worden dat dergelijke discussies die zich bij soortgelijke aanlegenheden veelal voordoen, getuigen van ondankbaarheid, oneerbiedig optreden of ondraaglijke vernedering ten aanzien van appellant.

Het feit een aanspraak te laten gelden, die in een overeenkomst door de tegenpartij wordt bijgetreden, houdt per se niets beledigends in, en kan dan ook niet als een agressieve houding worden bestempeld.

Feit 6

Het blijkt wel dat zich nog moeilijkheden voordeden bij de vereffening-verdeling van de nalatenschap van wijlen Mw. V., overleden op 2 september 1967, en van de gemeenschap van aanwinsten V.-V.

Hier ook is alles uitgelopen op de overeenkomst van 16 juli 1969. Hierbij werd de betwisting nopens de uitvoering van de koopovereenkomst definitief bijgelegd en opgelost, nadat vooraf drie ontwerpen van verdelingsakten waren voorgesteld.

De aanspraken van geïntimeerde in deze vereffening gaan terug op het feit dat hij, in tegenstelling met zijn

broeder, door zijn prestaties en investeringen in het ouderlijk witloofbedrijf betrokken was gebleven.

Deze moeilijkheden, die soms aanleiding gaven tot het schrijven van aangetekende brieven of tot sommaties, waren evenwel van bijkomende aard. Dit moge blijken uit de eigen termen van notaris Meert – belast met de belangen van appellant – in zijn schrijven van 18 februari 1969: "Ik ben de mening toegedaan dat zo beide partijen een dosis goede wil en gezond verstand gebruiken, de vereffening spoedig zal kunnen plaats grijpen, vermits de moeilijkheden die nog niet uit de weg geruimd zijn, alleszins van bijkomende aard zijn".

Zoals gezegd, werden deze moeilijkheden in der minne opgelost door de overeenkomst van 16 juli 1969.

Feit 7

Dit feit is vooral gebaseerd op de verklaring van de echtgenote van geïntimeerde aan de rijkswacht St. Lievens-Houtem, als zouden beiden in ruzie leven met appellant. Deze verklaring kan aan geïntimeerde zelf niet ten laste gelegd worden. Maar de oorzaak van de ruzie in hoofde van D.B. Maria kan best teruggaan op het feit dat zij door appellant werd geslagen. Appellant had haar verbod opgelegd het ouderlijk hof te betreden, hoewel het nodig was aldaar het water voor haar huishouding te putten. Zoals de eerste rechter opmerkte, was de houding van appellant hier onredelijk, doch de schuld van de onenigheid wordt dan tegen geïntimeerde uitgespeeld.

Tijdens de persoonlijke verschijning van partijen in de raadkamer op 15 december 1970 bleek overigens dat appellant vooral aan zijn schoondochter de oorzaak van de onenigheden toeschreef. Dit wordt enigermate bevestigd in zijn verklaring voor de rijkswacht waarin appellant zegt dat alleen nog zijn aangenomen zoon Gabriel toegang heeft tot zijn hof, en dat zijn schoondochter altijd de moeilijkheden zoekt en hem het leven ondraaglijk maakt. Maar dit alles mag niet ten laste vallen van geïntimeerde.

4. In zijn beroepsakte biedt appellant aan de volgende nieuwe feiten te bewijzen:

1° dat geïntimeerde op 16 juli 1970 bij de begrafenis van wijlen J.V. ostentatief weigerde zijn adoptieve vader te groeten en hem de hand te drukken;

2° dat bij de ondertekening van de akte van vereffening-verdeling der huwelijksgemeenschap en van de nalatenschap van Mw. V., geïntimeerde weigerde tegen zijn adoptieve vader te spreken;

3° dat geïntimeerde in de zomer van 1971 aan zijn tante, Germaine S., Arme Klarenzuster te St.-Niklaas, zou hebben gezegd "dat hij nooit of nooit nog enige toenadering wilde met zijn vader, de appellant".

Het bewijsaanbod nopens deze nieuwe grieven is noch dienend noch afdoende ter zake, want zelfs al waren deze feiten bewezen:

Ad 1 en 2

Het enkel feit geen hand te drukken of het stilzwijgen te behouden bij een begrafenis of bij de ondertekening van een akte in een notariskantoor, zou mogelijk niet zeer beleefd maar toch begrijpelijk zijn gezien de tussen partijen ingeleide procedure. De aanwezigen waren ongetwijfeld op de hoogte hiervan, en zullen aan dit feit geen aanstoot genomen hebben. Dit feit maakt in ieder geval geen "zeer gewichtige reden uit".

Ad 3

Hier zou een gesprek weergegeven worden dat dagtekent van de zomer 1971.

Er dient aangestreept dat dit feit zoals overigens de twee eerste feiten dagtekenen van na de inleidende dagvaarding van 30 januari 1970. Zelfs als dit feit bewezen was — quod non —, zou het kunnen uitgelegd worden als een reactie van kwaad humeur van geïntimeerde tegenover de houding van appellant die de herroeping van de adoptie te zijnen opzichte nastreeft.

5 Als algemeen besluit van deze beschouwingen dient te worden aangestreept dat ter zake geen strafbare feiten door geïntimeerde op de adoptant werden gepleegd, en evenmin ongeoorloofde beschuldigingen werden aangevoerd.

De adoptie werd hier formeel aangewend om meerderjarige broeders op gelijke wijze in het door de adoptanten na te laten patrimonium te bevoordelen.

De moeilijkheden die zich ter zake hebben voorgedaan gaan uitsluitend terug op meningsverschillen nopens de gerechtigden van de betrokken partijen. Het bewijs werd niet geleverd dat deze geschilpunten ingegeven werden door de kwaadwilligheid of de tergerijen van geïntimeerde. Het is trouwens opmerkenswaardig dat al deze moeilijkheden uiteindelijk opgelost werden door minnelijke overeenkomsten zonder dat het kwam tot rechterlijke uitspraken.

Er dient verder te worden aangestreept dat de adoptanten evenals de wettige ouders rekening moeten houden met de onvermijdelijke moeilijkheden die zich bij het gemeenschapsleven met de geadopteerde vaak kunnen voordoen. Er dient derhalve principieel onderscheid te worden gemaakt tussen wrijvingen, meningsverschillen, strubbelingen die zich veelal in huiselijke kring voordoen — en daden die door uitgesproken vijandigheid gekenmerkt zijn.

De adoptie brengt niet noodzakelijk mede dat de geadopteerde met alles gedwee moet instemmen, en nimmer zou mogen reageren wanneer hij verneemt dat hij niet rechtmatig bejegend wordt.

Zelfs al heeft geïntimeerde in dit verband meer humeurigheid en drift aan de dag gelegd dan de wellevendheid het had toegelaten, toch dient in het concreet geval, met de eerste rechter te worden aangenomen dat de door appellant aangevoerde feitelijke omstandigheden niet van die aard zijn, dat zij de "zeer gewichtige redenen" zouden uitmaken, om op grond van art. 367 B.W. de herroeping van de adoptie te rechtvaardigen. Het aanbod van bewijs van appellant in zijn laatste conclusie is dan ook niet ter zake dienend.

Op die gronden,

Het hof;

Gelet op art. 24 van de Wet van 15 juni 1935, alle andere of strijdige conclusies verwerpend;

Gehoord advocaat-generaal Bonte in zijn overeenkomstig advies;

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk doch niet gegrond, bevestigt het bestreden vonnis, verwijst appellant tot de kosten van hoger beroep.

ARBEIDSHOF TE LUIK AFDELING HASSELT

9e KAMER—29 OKTOBER 1973

Voorzitter : de h. Loos

Substituut-generaal : de h. Ponet

Advocaat : Mr. Van de Put

Arbeidsovereenkomst bedienden—Dringende reden—Omschrijving van de feiten—Overhandiging van een geschreven verklaring aan een medewerknemer.

Met betrekking tot de omschrijving van de feiten is de aanzegging van een dringende reden formeel regelmatig als ze op onmiskenbare wijze op de betwiste feiten doelt; de aan de feiten gegeven kwalificatie is niet determinerend.

Het bona fide overhandigen aan een medewerknemer van een geschreven verklaring waarin naar waarheid de omstandigheden worden weergegeven waarin laatstgenoemde ontslag nam, vormt geen dringende reden tot onmiddellijk ontslag van een bediende. Men mag het een werknemer, zoals trouwens elk ander burger, niet euvel duiden dat hij handelt overeenkomstig datgene wat hij als zijn waarheidsplicht beschouwt. De rechtmatige belangen van de werkgever worden door zulke handelwijze niet geschaad.

X t/ N.V. Sometox

De eis van appellant, oorspronkelijk aanlegger, strekte ertoe betaling te bekomen van :

1. schadeloosstelling wegens contractbreuk	36.960 fr.
2. achterstallige wedde	2.095 fr.
3. vakantiegeld	6.491 fr.

Over de punten 2 en 3 van de eis werd uitspraak gedaan bij vonnis van 11 december 1972, waarbij de gevorderde bedragen werden toegekend.

Tegen dit vonnis werd geen hoger beroep ingesteld, zodat het Hof van dit gedeelte van de vordering geen kennis neemt;

Na persoonlijke verschijning der partijen werd in het bestreden vonnis de eis tot schadeloosstelling wegens contractbreuk afgewezen. Tegen deze beslissing is appellant in hoger beroep;

I. De feiten :

De uiteenzetting der feiten zoals door de eerste rechter weergegeven wordt door geïntimeerde in conclusie uitdrukkelijk aanvaard en door appellant niet betwist. Zij kunnen als volgt worden samengevat :

1. appellant was in dienst bij N.V. Sometox sedert 1 mei 1971 als bediende zonder speciale verantwoordelijkheid;

2. in augustus 1971 biedt de produktie-werkman Bousmanne zich bij appellant aan, meldende dat hij ontslag neemt. Appellant beweert dat hij de bevoegde personen hiervan op de hoogte bracht;

3. Bousmanne blijkt moeilijkheden te hebben om zijn laatste loon in handen te krijgen; blijkbaar wordt hem contractbreuk verweten;

4. appellant ondertekent een verklaring, waaruit moet blijken dat Bousmanne op 9 augustus 1971 inderdaad

zijn ontslag aan appellant meedeelde en dat deze de bevoegde personen hiervan op de hoogte stelde ;

5. hierop wordt appellant op staande voet ontslagen.

II. Ten gronde.

Het aangetekend schrijven van 6 oktober 1971, inhoudend onmiddellijk ontslag, vermeldt als dringende reden : "Misbruik van persoonlijke handtekening in naam van de firma en dientengevolge misbruik van vertrouwen tegenover deze laatste".

Deze aanzegging van de dringende ontslagreden is formeel in orde, vermits ze op onmiskenbare wijze op de kwestieuze *feiten* doelt. De kwalificatie die aan de feiten gegeven wordt, is niet determinerend.

Nu moet echter worden onderzocht of het aan appellant toegestuurde verwijt een dringende reden tot onmiddellijk ontslag uitmaakt.

Vooreerst dient gewezen op het feit dat appellant een verklaring ondertekende ten persoonlijke titel en niet "in naam van de firma", zoals verkeerdelijk in de ontslagbrief vermeld, zodat de beschuldiging van "misbruik van vertrouwen" moeilijk kan gehandhaafd worden.

De formulering van de dringende reden doet de indruk ontstaan dat de afgevaardigde-beheerder, op het ogenblik van het ontslag, niet exact ingelicht was over de juiste toedracht der zaken en in de mening verkeerde dat appellant "in naam van de firma" een bezwarend stuk ondertekend had.

Het komt hoogst verwonderlijk voor dat in het schrijven van de secretaris der firma Ref. USG.EB/71 nog steeds sprake is van "misbruik te hebben gemaakt van zijn handtekening in naam van de maatschappij om een verklaring te tekenen in hoedanigheid van gevolmachtigde" terwijl uit de lezing van de getuigenis duidelijk blijkt dat appellant in feite enkel ten persoonlijke titel een getuigenis ondertekende over feiten die zich weliswaar in de firma hadden voorgedaan, doch die niet een dusdanig vertrouwelijk karakter vertoonden, dat het kenbaar maken ervan de firma op *onrechtmatige* wijze zou kunnen schaden.

Het afleveren van een dergelijke getuigenis kan op zichzelf geen dringende reden uitmaken. Men mag het een werknemer, zoals trouwens elk burger, niet euvel duiden voldaan te hebben aan hetgeen hij als een waarheidsplicht beschouwde. Dat deze getuigenis spontaan werd gegeven zonder hiertoe door een gerechtelijke procedure te zijn gedwongen, maakt geen verschil uit.

Daarenboven wordt het bewijs niet geleverd, noch een afdoend bewijs aangeboden dat de kwestieuze getuigenis vals zou zijn. Integendeel, dezelfde getuigenis werd door een andere werknemer die bij de feiten aanwezig was, mede ondertekend.

Evenmin kan worden gezegd dat de getuigenis op lichtzinnige wijze werd gegeven. Integendeel, zij werd verstrekt op verzoek van een werkmakker ten einde deze in de mogelijkheid te stellen datgene te bekomen waarvan appellant op dat ogenblik mocht veronderstellen dat hij er recht op had.

Hierdoor heeft hij terecht zijn waarheidsplicht menen te vervullen en werden de *rechtmatige* belangen van de werkgever niet geschaad.

Een firmalokaal was misschien niet de aangewezen plaats om hiertoe over te gaan, doch deze omstandigheid is niet van zulk doorslaggevend belang dat op zichzelf

een dringend karakter aan het ingeroepen feit kon geven.

Uit hetgeen voorafgaat volgt dat de houding van appellant niet van die aard was dat geïntimeerde eruit mocht afleiden dat alle verdere samenwerking onmiddellijk en definitief onmogelijk geworden was.

Er was dan ook geen dringende reden tot onmiddellijk ontslag voorhanden, zodat de contractbreuk in hoofde van geïntimeerde vaststaat.

Het bedrag der schadeloosstelling wordt niet betwist en werd op wettelijke basis berekend.

Het hoger beroep komt derhalve gegrond voor.

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

3e KAMER—27 MAART 1973

Voorzitter : de h. Meulepas

Rechters : de hh. Verschuere en Van Coppenolle

Advocaten : Mrs. Schöller, Lilar, Pallemarts en Verhaaren

Onteigening—Hoven en rechtbanken—Controle van de interne wettelijkheid—Wet van 18 juli 1959—Perceel op een deel waarvan het bedrijf van de eigenaar gevestigd is en waarvan de rest door een andere ondernemer gehuurd is—Onteigening om het aan deze laatste te verkopen.

De bij art. 107 Grondwet aan de hoven en rechtbanken opgedragen bevoegdheid de wettelijkheid der administratieve besluiten en verordeningen te beoordelen, is niet beperkt tot de controle van de externe wettelijkheid, maar omvat ook die van de interne wettelijkheid en strekt zich uit tot het nagaan van het al dan niet bestaan van een overschrijding of afwending van macht.

Ten deze zijn de echtgenoten O. eigenaars van een industrieel perceel, op een deel waarvan het bedrijf van de man gevestigd is en waarvan de rest aan een andere ondernemer verhuurd is. De gemeente wil het op grond van de Wet van 18 juli 1959 onteigenen.

Daar het perceel reeds volledig door twee bedrijven ingenomen is, heeft het reeds een industriële bestemming bekomen, en is de voorgenomen onteigening niet met de ratio van de wet in overeenstemming te brengen (zie nader het vonnis voor meer details).

Bovendien blijkt dat de gemeente de onteigening slechts doorvoert om de huurder te bevoordelen : deze heeft op onteigening van het terrein aangedrongen ten einde het dan van de gemeente te kopen en het college van burgemeester en schepenen heeft slechts zijn toestemming gegeven mits de huurder er zich toe verbond de kosten en vergoedingen van de onteigening te betalen.

Gemeente Wilrijk t/ Ostermeyer-Jacobs en
P.V.B.A. Dandus

Gezien de stukken van het geding en o.m. :

1 - het vonnis waartegen hoger beroep uitgesproken door de vrederechter van het zesde kanton te Antwerpen op 21 december 1972,

Overwegende dat het hoger beroep tijdig werd ingesteld en regelmatig is naar de vorm ;

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering van eiseres in hoger beroep, ingeleid door een verzoekschrift van 29 november 1972 met een daarop volgend bevel van de eerste rechter van 1 december 1972 en door de dagvaarding van 6 december 1972, ertoe strekte :

- te doen verklaren dat de pleegvormen voorgeschreven door de Wet van 26 juli 1962 vervuld zijn en bijgevolg de onteigening te doen uitspreken lastens de partijen Ostermeyer-Jacobs van de innemingen aangegeven in voor-
noemd verzoekschrift, nl. de nummers 219, 220 en 221 van het plan gehecht aan het Koninklijk Besluit van 19 november 1963 waarbij, ingevolge de Wet van 18 juli 1959, de onroerende goederen worden aangegeven die zullen moeten aangeworven worden met het oog op de verwezenlijking van de nijverheidszone op het grondgebied van de gemeente Wilrijk ;

- na toekenning van een provisionele vergoeding, de vergoedingen te doen vaststellen die aan de partijen Ostermeyer-Jacobs uit hoofde van deze onteigening verschuldigd zijn en te zeggen dat mits consignatie van de provisionele vergoeding de partij gemeente Wilrijk in het bezit zal mogen treden van de onroerende goederen, de partij gemeente Wilrijk verklarende dat ze voor de verkrijging van de inneming, waarvan sprake, het aanbod van 2.750.000 fr. heeft gedaan ;

dat blijkens het proces-verbaal van plaatsopneming door de eerste rechter op 15 december 1972, aan de partij P.V.B.A. Dandus, huurster van een gedeelte der onroerende goederen, akte werd verleend van haar tussenkomst en van haar vordering van één frank als provisionele vergoeding ;

dat blijkens het proces-verbaal van plaatsopneming door de eerste rechter op 20 december 1972, de eed werd afgenomen van de deskundige, notaris J. Van der Aa ;

Overwegende dat de eerste rechter oordeelde dat niet vaststaat dat het openbaar nut door de hem voorgelegde vordering tot onteigening wordt beoogd en mitsdien de vordering afwees en zegde dat er geen aanleiding toe bestaat de rechtspleging voort te zetten ;

Overwegende dat de partijen Ostermeyer-Jacobs eigenaars zijn van het pand gelegen te Wilrijk, Boomsesteenweg 892 ;

dat op een gedeelte van dit eigendom het bedrijf Ostermeyer gevestigd is en het overblijvend deel verhuurd is aan derde gedaagde, de tussenkomende partij P.V.B.A. Dandus ;

dat geheel dit pand voorkomt op het plan gevoegd bij het Koninklijk Besluit van 19 november 1963 waarbij, in het kader der Wet van 18 juli 1959 tot uitvoering van bijzondere maatregelen ter bestrijding van de economische moeilijkheden in sommige gewesten, een aantal percelen, gelegen op het grondgebied der gemeente Wilrijk, tot industrieterreinen worden aangewezen, waarvan het openbaar nut vordert dat tot de onteigening ervan zou worden overgegaan volgens de rechtspleging bij hoogdringende omstandigheden bepaald bij de Wet van 26 juli 1962 ;

dat het college van burgemeester en schepenen der gemeente Wilrijk op 12 april 1972 per aangetekend schrijven liet weten aan de partijen Ostermeyer-Jacobs dat het dringend wilde overgaan tot de onteigening van het kwestieus pand en hiervoor een vergoeding aanbood van 2.750.000 fr. ;

dat uit een verslag der zitting van het college van burgemeester en schepenen der gemeente Wilrijk van 27 maart 1972 blijkt dat de tussenkomende partij Dandus bij het gemeentebestuur schriftelijk had aangedrongen op onteigening ten einde op haar beurt het pand van de gemeente Wilrijk te kunnen aankopen ;

dat uit genoemd verslag tevens blijkt dat het college zich slechts principieel met deze onteigening kon akkoord verklaren op voorwaarde dat de P.V.B.A. Dandus zich uitdrukkelijk verbond al de kosten en vergoedingen verbonden aan de gerechtelijke onteigening te betalen ;

Overwegende dat, overeenkomstig een blijkbaar vaststaande rechtspraak van het Hof van Cassatie, de krachtens artikel 107 van de Grondwet aan de rechtbanken van de rechterlijke orde opgedragen bevoegdheid de wettelijkheid der administratieve besluiten en verordeningen te beoordelen, niet beperkt is tot de controle van de externe wettelijkheid, maar tevens die van de interne wettelijkheid omvat en zich uitstrekt tot het nagaan van het al dan niet bestaan van een overschrijding of afwending van macht (Cassatie, 14 juli 1948, *Pas.*, 1948, I, 375 ; Cassatie, 18 december 1953, *Pas.*, 1954, I, 320 ; Cassatie (verenigde kamers), 3 maart 1972, *R.W.*, 1971-1972, 1633, met conclusie van procureur-generaal Ganshof van der Meersch) ;

Overwegende dat ten deze niet de externe wettelijkheid doch wel de interne wettelijkheid der voorgenomen onteigening wordt betwist ;

dat de partijen Ostermeyer-Jacobs voorhouden dat met deze vordering niet enkel het openbaar nut wordt beoogd doch daarenboven dat eiseres enkel handelt om de private belangen van de tussenkomende partij P.V.B.A. Dandus te bevoordelen ;

Overwegende dat eiseres reeds onmiddellijk opwerpt dat de kwestie der interne wettelijkheid van de voorgenomen onteigening zich niet kan voordoen daar ze als gemeente niets anders doet dan gebruik te maken van de machtiging tot onteigening haar verleend door het Koninklijk Besluit van 19 november 1963 en de beweerde machtsafwending dus slechts denkbaar zou zijn in hoofde van de auteurs van dit Koninklijk Besluit ;

dat deze zienswijze van eiseres onjuist is daar artikel 16 der Wet van 18 juli 1959 (gewijzigd door artikel 5 der Wet van 30 juli 1963) uitdrukkelijk bepaalt dat de openbare besturen kunnen overgaan tot de onteigening ten algemenen nutte van gebouwde of ongebouwde onroerende goederen, welke een Koninklijk Besluit heeft aangewezen als noodzakelijk voor de aanleg van industrieterreinen of -zones "binnen de grenzen van het in het eerste artikel omschreven doel", te weten "ten einde het algemeen belang te bevorderen door een evenwichtige spreiding van de economische bedrijvigheid en de welvaart over de onderscheiden gewesten van het land, alsmede met het oog op de bestrijding van specifieke economische en sociale moeilijkheden in sommige dezer, welke in onderhavige wet ontwikkelingsgewesten worden genoemd" ;

dat het automatisch toestaan der onteigening op grond van het Koninklijk Besluit van 19 november 1963 zelf bijgevolg volledig zou indruisen tegen de uitdrukkelijke bepalingen der Wet van 18 juli 1959 ;

dat trouwens de huidige feitelijke omstandigheden van plaatsgesteldheid, o.a. door het feit van de uitbreiding van bestaande en de vestiging van nieuwe bedrijven, totaal

moeten verschillen van de toestand welke bestond in 1963 toen het Koninklijk Besluit werd genomen ;

Overwegende dat de thesis van de gedaagden Ostermeyer-Jacobs er samengevat op neerkomt, dat ze betwisten dat de onteigening geschiedt ter verwezenlijking van de doelstelling van artikel 1 der Wet van 18 juli 1959 en dat deze partijen zelfs voorhouden dat eiseres ten deze niet handelt uit welke overwegingen van openbaar belang ook, maar enkel om de private belangen van de tussenkomende partij P.V.B.A. Dandus te bevoordelen ;

Overwegende dat volgens de memorie van toelichting der Wet van 18 juli 1959 deze wet tot stand kwam in het kader van de toenmalige regeringsverklaring volgens welke "een actie zou worden ondernomen ten gunste van sommige gewesten waar structurele werkloosheid heerst of waar de sociale welvaart en de vooruitgang zonder belangrijke hervormingen in het gedrang zouden kunnen komen" ;

dat een oplossing voor deze economische en sociale moeilijkheden moest gevonden worden in een gewestelijke politiek die zal streven "naar een betere uitrusting van het ganse grondgebied door een rationeler gebruik der bouwterreinen, een betere geographische spreiding der bedrijven, de inrichting van passende verkeerswegen, een veralgemeende vooruitgang inzake woongelegenheid, een betere aanpassing der woningen en familiale voordelen aan de typische toestand van bepaalde gewesten, een juister evenwicht en grotere doelmatigheid der uitgaven voor het functioneren der openbare diensten en voor de uitvoering der openbare werken" (Kamer van Volksvertegenwoordigers, Parlementaire bescheiden, 1958-1959, 163 nr. 1) ;

Overwegende dat de ratio legis van de wet aldus o.a. beoogt dat in bepaalde gewesten industriezones tot stand komen met de daarbij horende aanleg van toegangswegen en andere infrastructuurwerken ;

dat niet betwist wordt dat, nu sedert het Koninklijk Besluit van 19 november 1963 twee bedrijven (Ostermeyer en Dandus) het pand volledig in gebruik genomen hebben, de te onteigenen gronden reeds een industriële bestemming gekregen hebben ;

dat de voorgenomen onteigening moeilijk in overeenstemming te brengen is met de ratio legis der Wet van 18 juli 1959 daar de wetgever zeker niet gewild heeft dat de sociale en economische moeilijkheden in sommige gewesten opgelost worden door de onteigening van gronden met het oog op de vestiging van industriële bedrijven ten koste van de uitschakeling van de reeds op deze gronden bestaande bedrijven ;

Overwegende dat de opwerping van eiseres dat het bedrijf Ostermeyer, dat in geval van onteigening vanzelfsprekend zou moeten verdwijnen, weinig rendabel is, hieraan niets afdoet ;

dat trouwens niet met zekerheid bekend is of de rendabiliteit van het bedrijf der tussenkomende partij, op wier initiatief de onteigening door eiseres wordt doorgevoerd, hoger is dan die van het bedrijf Ostermeyer ;

Overwegende dat evenmin in aanmerking moet genomen worden dat de gedaagden Ostermeyer-Jacobs voornemens zouden zijn het niet-verhuurde gedeelte van hun eigendom te verhuren aan de N.V. Air Liquide, daar aan een eigenaar het recht niet kan ontzegd worden het industrieel karakter van zijn pand te handhaven door verhuring ;

Overwegende dat eiseres haar voornemen tot onteigening niet kan doen steunen op de bekommernis de industriële vestiging van de tussenkomende partij Dandus te zien bestendigen aangezien deze laatste over een handelshuurovereenkomst beschikt die door het in kracht van gewijsde getreden vonnis van deze rechtbank en kamer van 30 mei 1972 werd bekrachtigd ;

Overwegende dat eiseres dit voornemen evenmin kan baseren op de omstandigheid dat de tussenkomende partij haar bedrijf wenst uit te breiden op het overblijvend gedeelte van het pand ;

dat de tussenkomende partij Dandus in haar nota inderdaad bevestigt dat, in de loop van het geding vóór deze rechtbank en kamer betreffende het handelshuurgeschil, de rechtbank met het oog op een minnelijke regeling had gesuggereerd dat de tussenkomende partij geheel het pand van de partijen Ostermeyer-Jacobs zou huren, zij zelf (tussenkomende partij), na onderwerping van het voorstel aan de algemene vergadering der P.V.B.A., het tegenvoorstel deed enkel het reeds betrokken gedeelte van het pand in huur te houden ;

Overwegende dat eiseres de voorgenomen onteigening ook niet kan verantwoorden op grond van artikel 18 der Wet van 18 juli 1959 (gewijzigd door de Wet van 30 juli 1963) dat aan de gemeenten het recht verleent de krachtens de wet onteigende goederen te verkopen of te verhuren ;

dat inderdaad een in het vooruitzicht gestelde verkoop of verhuring de onteigening niet veantwoordt temeer daar ten deze de tussenkomende partij Dandus over een niet-betwistbare handelshuurovereenkomst beschikt ;

Overwegende dat eiseres nog doet gelden dat de onteigening noodzakelijk is omdat ze, na het bekomen ervan, tot een herverkaveling kan overgaan samen met aanpalende gronden die reeds haar eigendom zijn ;

dat eiseres verklaart in onderhandeling te zijn met de firma Duquesne die bereid zou zijn het naastgelegen pand, eigendom van eiseres met een breedte aan de Boomsesteenweg van 92 meter, samen met de achtergelegen percelen, eveneens eigendom van eiseres, te kopen op voorwaarde dat het te verkopen pand aan de Boomsesteenweg 100 meter totale breedte zou hebben ;

dat de eerste rechter terecht oordeelde dat deze herverkaveling zo onbelangrijk is dat het bedrijf dat het naastgelegen pand zou willen benutten dit nog even goed kan doen als deze herverkaveling uitblijft ;

dat het inderdaad moeilijk aan te nemen is dat de geïnteresseerde firma haar bedoeling om zich aan de Boomsesteenweg te vestigen zou laten varen enkel en alleen omdat ze over geen 100 meter gevelbreedte kan beschikken doch slechts over 92 meter ;

Overwegende dat het daarenboven verwondert dat eiseres in april 1972 besluit te onteigenen terwijl ze nog op 15 juli 1971 met de partijen Ostermeyer-Jacobs een overeenkomst van grondruil ondertekent waarbij eiseres, klaarblijkelijk met het oog op het geven van een regelmatige vorm aan de respectieve panden, een perceel palend aan de linker achterkant van het pand Ostermeyer-Jacobs afstaat in ruil voor een perceel palend aan de rechter achterkant van het genoemd pand ;

Overwegende dat het hele voorgaand onderzoek der motieven, door eiseres ingeroepen tot verantwoording der voorgenomen onteigening, gebeurt in het kader van de bevoegdheid van de rechter de wettelijkheid der admini-

stratieve akten te beoordelen en, in casu meer bepaald, in het kader der toetsing der voorgenomen onteigening aan de ratio legis der Wet van 18 juli 1959 in het algemeen en aan artikel 1 van deze wet in het bijzonder ;

dat dit onderzoek der motieven niet in de minste mate afbreuk doet aan de soevereine beoordelingsmacht der gemeente omtrent de opportuniteit van een onteigening ;

Overwegende dat, daar thans reeds vaststaat dat eiseres met de voorgenomen onteigening de bevordering van het algemeen belang, zoals dit omschreven wordt door artikel 1 der Wet van 18 juli 1959, niet beoogt, het daarenboven bewezen is dat eiseres de onteigening enkel doorvoert ten einde het belang van de tussenkommende partij te bevorderen ;

dat de vaststelling in het vonnis van deze rechtbank en kamer van 30 mei 1972 dat de tussenkommende partij "zelf de onteigening uitlokte" nog in dit geding wordt bewaarheid door een stuk dat door eiseres wordt voorgedragen ;

dat uit een verslag van schepenen G. Fabré van de zitting van het college van burgemeester en schepenen der gemeente Wilrijk van 27 maart 1972 blijkt dat de tussenkommende partij schriftelijk bij het gemeentebestuur op het doorvoeren der onteigening had aangedrongen ;

dat dit zelfde stuk het principieel akkoord van het college vermeldt : "op voorwaarde echter dat firma Dandus zich uitdrukkelijk verbindt al de kosten en vergoedingen verbonden aan de rechterlijke onteigening te financieren en ten laste te nemen" ;

Overwegende dat bijgevolg voldoende vaststaat en als bewezen kan aanvaard worden dat eiseres door de voorgenomen onteigening haar macht heeft afgewend daar ze de rechtshandeling, in casu de onteigening, die binnen haar bevoegdheid valt, heeft verricht met oogmerken die niet stroken met het doel waarvoor de aangewende macht haar werd toegekend, hier in zake de bepalingen der Wet van 18 juli 1959 ;

Overwegende dat het bestreden vonnis bijgevolg in al zijn beschikkingen dient bevestigd te worden ;

(...)

NOOT—Zie ook Vredeg. Gembloux 30 maart 1966, Res et jur. imm. 1968, 363.

VREDEGERECHT TE MAASEIK

2 FEBRUARI 1973

Rechter : de h. M. Sevens

Advocaten : Mrs. Ch. Van Cauwelaert en R. Rakels

Kleine nalatenschappen—"Overnemings van de woning benevens de stoffering"—Overnemings van de woning alleen.

Als het gaat om een woning zoals bedoeld is in art. 4, lid 1, van de Wet tot regeling van de kleine nalatenschappen, is de overnemer niet verplicht met de woning ook de stoffering over te nemen.

Visser t/ Visser e.a.

Overwegende dat de vraag dient opgelost of eiser al dan niet met het onroerend goed ook het roerend goed dient over te nemen ;

Overwegende dat rechtspraak en rechtsleer verdeeld zijn ; dat dient onderstreept dat het ter zake niet om een boerderij gaat doch om een eenvoudige werkmanswoning met werkhuis en aanhorigheden ; dat traditioneel de rechtsleer een onderscheid maakt tussen overname van een hoeve (waarbij de meubelen ook dienen overgenomen) en de overname van hetgeen genoemd wordt "une habitation urbaine", en dat in dit laatste geval volgens de traditionele leer het recht van overname kan slaan op :

a) soit sur la maison isolément ;

b) soit sur la maison et la totalité des meubles meublants ; aldus *R.P.D.B.*, Tw. *Successions*, nr. 3064, waarin bovenvermeld onderscheid als de traditionele leer wordt aangehaald, onder verwijzing naar ERNST, nr. 81 ; VANISTERBEEK, nr. 107, en SCHICKS en VANISTERBEEK, IV, nr. 703) ;

Overwegende dat ook een deel van de rechtspraak deze opinie huldigt zoals Rb. Brugge, 22 december 1947, *R.W.*, 1947-48, 642 ; Rb. Oudenaarde, 12 juni 1946, *R.W.*, 1946-47, 575, en verder andere vonnissen van de Rechtbank van Brugge ; dat anderzijds het cassatiearrest van 14 februari 1946, *Pas.*, 1946, I, 72, dat zegt dat geen enkele bepaling der wet de overname verbiedt te vorderen wanneer vroeger, met toestemming en akkoord van al de belanghebbenden de meubelen van het huis werden afgescheiden, tot uiteenlopende opvattingen leidt voor het geval dat de meubelen nog bestaan op het ogenblik van het verzoek tot overname (zie *R.P.D.B.*, Tw. *Successions*, nr. 3065, en anderzijds *A.P.R.*, *Kleine Nalatenschappen*, nr. 159) ; dat dit arrest voor het geval dat ons bezighoudt niet de nodige klaarheid heeft gebracht ;

Overwegende dat vaststaat dat als het om een boerderij gaat, de meubelen wel dienen overgenomen ; dat dit trouwens uitdrukkelijk in de wet staat (art. 4) waar voor dit geval de wet de term "meubelen-meubelen" gebruikt ; dat daarentegen in het geval waar het niet om een boerderij gaat de wet niet de term "meubelen-meubelen" gebruikt, doch wel een andere term, namelijk "meubelen meublants - stoffering" ; dat de precieze betekenis van deze laatste termen wordt uiteengezet onder art. 534 B.W. (zie desbetreffend én de tekst van art. 534 B.W. en *A.P.R.*, *Kleine Nalatenschappen*, nr. 156 en KLUYSKENS, *Zakenrecht*, nr. 34, blz. 39) ; dat uit de uitleg onder art. 534 B.W. gegeven van de betekenis van de woorden "meubelen meublants - huisraad" blijkt, dat deze betekenis heel wat enger is dan die van "meubelen" in het algemeen ; KLUYSKENS zegt samenvattend dat "stoffering huisraad een onderdeel is van huisraad, een huisraad in de beperkte zin van het woord (...) en enkel bestaat uit de meubelen die tot de versiering of tot het gebruik van een vertrek bestemd zijn" ; dat mag aanvaard worden dat de wetgever bewust deze woordkeuze gebruikt heeft, deze wet gemaakt zijnde "(...) à l'heureux temps où le travail du législateur était une élaboration lente, savante et réfléchie des textes destinés à s'intégrer dans le droit positif ; aussi se présente-t-elle (la loi) avec admirable netteté" (*R.P.D.B.*, *Successions*, nr. 2995), en dat de wetgever dus zelfs indien overname nodig is, deze beperkt tot het huisraad, de stoffering ; dat anderzijds de destijds zo zorgvuldige wetgever voor de "stadswoningen" de termen gebruikt "hetzij de woning benevens de stoffering - soit l'habitation ainsi que les meubles meublants", terwijl hij waar het om een boerderij gaat eenvoudigweg de overname bepaalt van "het huis, de meubelen - la maison, les

meubles' wat dan toch een bepaalde keuze zou kunnen impliceren waar het om een stadswoning (of beter een niet-boerderij) gaat (zie *A.P.R.*, nr. 159, blz. 100) ;

Overwegende dat, indien ondanks dit alles de bedoeling van de wetgever nog vaag zou blijven, de overname, zijnde een uitzondering op de gewone regel inzake verdeling van nalatenschappen, restrictief dient geïnterpreteerd in geval van twijfel omtrent de "omvang" van de uit het systeem der normale verdeling uit te sluiten goederen ; dat de rechtbank dan ook opteert voor de oplossing waarbij de overnemer ter zake niet tot overname van de stoffering verplicht wordt ;

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 9 november 1973

Verzekering—Aanvang van de verjaringstermijn bij regresvordering van de motorrijtuigenverzekeraar op grond van verval wegens valse verklaring bij het sluiten van het verzekeringscontract.

Wanneer begint de in art. 32 Verzekeringswet bedoelde verjaringstermijn, als de motorrijtuigenverzekeraar op grond van verval wegens valse verklaring bij het sluiten van het verzekeringscontract, van de verzekeringsnemer de terugbetaling vordert van de vergoeding die de verzekeraar aan het slachtoffer van een door de verzekeringsnemer veroorzaakt ongeval heeft uitgekeerd ?

Ten deze zette de verzekeringsnemer verschillende datums voorop : de datum van het ongeval, van de valse verklaring, van de kennisneming hiervan door de verzekeraar.

Bij arrest van 15 juni 1972 (*J.T.*, 1972, 729) besliste het Hof van Beroep te Brussel, dat de verjaringstermijn van een op de grove schuld van de verzekerde gefundeerde regresvordering loopt te rekenen van de dag waarop het vonnis dat de verzekerde voor het ongeval aansprakelijk verklaart, in kracht van gewijsde is gegaan.

In een gelijkaardig geval nam het Hof van Cassatie als uitgangspunt de betaling die de verzekeraar doet nadat is komen vast te staan dat hij er wettelijk toe gehouden is de benadeelde derde te vergoeden (*Cass.*, 20 november 1970, *R.W.*, 1970-71, 1239 met noot van C., en 1555 met noot van W.G. ; zie ook het bevestigde arrest : Hof Brussel, 19 december 1969, *R.W.*, 1969-70, 1193).

In casu nam het bestreden arrest (Hof Luik, 1 juni 1972) deze oplossing aan. Op cassatieberoep van de verzekeringsnemer past het Hof van Cassatie ze toe op de regresvordering op grond van verval wegens valse verklaring :

"Overwegende dat, luidens artikel 32 van de Wet van 11 juni 1874, elke rechtsvordering die voortvloeit uit een verzekeringspolis verjaart door verloop van drie jaar, te rekenen van de gebeurtenis waarop zij is gegrond ;

"Overwegende dat, in geval van rechtsvordering, door de verzekeraar tegen de verzekerde ingesteld tot terugbetaling van de sommen welke hij aan het slachtoffer van een ongeval heeft uitgekeerd, onder aanvoering van een grond van verval voortvloeiende uit een valse verklaring, die bij het afsluiten van de overeenkomst wordt afgelegd en die de waardering van het risico vermindert, de gebeurtenis, waarop die vordering is gegrond en te rekenen waarvan de driejarige verjaring begint te lopen, noch die valse verklaring is, noch de kennisneming ervan door de verzekeraar ;

"Overwegende, immers, dat die verjaring niet kan lopen voordat de verzekeraar over een vordering beschikt om de verzekerde tot terugbetaling te dwingen ; dat een rechtsvor-

dering tot terugbetaling een voorafgaande betaling onderstelt ; dat in principe de gebeurtenis welke tot zodanige vordering aanleiding geeft, de betaling is welke de verzekeraar doet nadat is komen vast te staan, zoals ten deze, dat hij wettelijk ertoe gehouden is de benadeelde derde te vergoeden."

(Voorzitter : Ridder Rutsaert—Raadsheer-verslaggever : de h. Meeüs—Advocaat-generaal : de h. Dumon—Advocaten : Mrs. A. Houtekier en G. van Hecke—In de zaak : Theys t/ N.V. Eurobel).

Kh. Gent (4e Kamer), 10 januari 1973

Faillissement—Schuldenaar is sedert minstens zes maanden geen handelaar meer—Eis tot faillietverklaring niet ontvankelijk.

Bij dagvaarding van 18 juli 1972 vorderde de R.M.Z. de faillietverklaring van een schuldenaar die in 1969 tot betaling van bijdragen, bijslagen en interesten veroordeeld was. De schuldenaar wierp op dat hij sedert meer dan zes maanden geen handelaar meer was. De stelling van de R.M.Z., volgens welke art. 437 Fw. toepassing vindt daar de schuldenaar zich in een "toestand van faillissement" bevond toen hij nog handelaar was, wordt door de rechtbank verworpen :

"Overwegende dat art. 437, lid 2, bepaalt dat hij die geen handel meer drijft failliet kan verklaard worden indien hij opgehouden heeft te betalen op het tijdstip waarop hij nog handelaar was ;

"Overwegende echter dat de stopzetting van betaling ten hoogste zes maanden voor de faillietverklaring kan vastgelegd worden ;

"Overwegende dat de onmogelijkheid diegene failliet te verklaren die sedert meer dan zes maanden geen handel drijft, algemeen aanvaard wordt (*Nov., Faillite et concordats*, nr. 125) ;

"Overwegende dat aangezien gedaagde zijn inschrijving in het handelsregister van Gent liet schrappen op 28 oktober 1970, en niet blijkt noch beweerd wordt dat hij sedertdien in het rechtsgebied nog handel gedreven heeft, de vordering als niet ontvankelijk voorkomt en verworpen dient te worden."

(Voorzitter : de h. Van den Abeele—Advocaten : Mrs. P. De Beukelaer en F. Van Belle—In de zaak : R.M.Z. t/ De Rycke).

Arbrb. Hasselt (1e Kamer), 15 januari 1973

Taalgebruik in gerechtszaken—Inleiding van een geding voor een nederlandstalig rechtcollege door een in het Frans gestelde akte met een Nederlandse vertaling—Nietigheid.

"De nietigheden spruitend uit de schending van de taalwet zijn absoluut en kunnen door een partij ook bij afwezigheid van schade worden ingeroepen. De rechtbank moet ze van ambtswege opwerpen.

"In casu was de akte van rechtsingang waarbij een eis wordt gesteld, voor een nederlandstalig rechtcollege, in het Frans gesteld. De Nederlandse tekst is een "traduction-vertaling".

"Dit is een flagrante overtreding van de taalwet. De nietigheid van de dagvaarding moet worden opgeworpen door de rechtbank die ook moet ingaan op het argument door de curator ten deze ontwikkeld."

(Voorzitter : de h. G. Panier—Openbaar ministerie : de h. P. Romain—Advocaten : Mrs. M. Hoge en P. Berben—In de zaak : Lederman t/ P.V.B.A. Limosa).

In Memoriam

PROF. FERNAND VAN GOETHEM

Het overlijden van Prof. Fernand Van Goethem op 9 januari j.l., in de ouderdom van 79 jaar, is smartelijk aangevoeld geworden in heel de Vlaamse rechtswereld. Met hem verdwijnt één van de meest verdienstelijke pioniers voor de heropleving van de Vlaamse rechtswetenschap, die zich gedurende een halve eeuw onafgebroken heeft ingespannen om zijn volk te dienen en zijn cultuur te bevorderen.

In de persoon van Prof. Fernand Van Goethem waren uitzonderlijke eigenschappen verenigd. Hij was een geleerde van groot formaat, een man die beschikte over een fabelachtige werkkraft, een hoogleraar die zich met grenzeloze ijver gaf aan zijn taak en die beschikte over merkwaardige pedagogische kwaliteiten, een jurist met de breedste belangstelling in vele takken van het recht, met een zin voor synthese, zoals die weinig voorkomt, een bevorderaar van alle wetenschappelijke initiatieven, een levenwekker bij de studerende jeugd, een vlaamsgezinde uit één stuk, bezielde met de passie voor de heropleving van de Vlaamse beschaving en bij dit alles een uiterst beminnelijk man.

Het was na de eerste wereldoorlog, wanneer de gevolgen van het activistisch avontuur zich in Vlaanderen nog op pijnlijke wijze deden gevoelen, dat Fernand Van Goethem zijn intrede deed in de Vlaamse rechtswereld. Hij was een schitterend student geweest aan de katholieke universiteit te Leuven en was in 1923 gepromoveerd tot dokter in de wijsbegeerte en in 1924 tot licentiaat in de politieke en diplomatieke wetenschappen. Hij had zijn studies voltooid aan de universiteiten te Parijs en te Wenen en had te Genève van dichtbij de werkzaamheden gevolgd van het Internationaal Arbeidsbureau.

In 1925 was hij laureaat van de interuniversitaire regeringsprijskamp met een dissertatie over Leon Duguit en de eerste artikelen die hij publiceerde in verschillende wetenschappelijke tijdschriften gaven blijk van een zeer brede belangstelling zowel op het gebied van rechtsfilosofie als van de staatshuishoudkunde, van het burgerlijk recht, het sociaal recht en het volkenrecht.

In die periode woedde heftig de strijd voor de integrale vervlaamsing van de universiteit te Gent en ook te Leuven, waar reeds vóór de eerste wereldoorlog een begin gemaakt was met de vervlaamsing van een aantal cursussen, werd in 1924 de vereniging voor de "Vlaamse leergangen" gesticht, waardoor de vervlaamsing een definitieve doorbraak vond.

Voor de vele leergangen die thans ook in de Nederlandse taal zouden gedoceerd worden waren talrijke bevoegde professoren nodig en op wie kon men beter beroep doen dan op deze jonge geleerde, die blijk had gegeven van zulk een bijzondere bekwaamheid, van zulke grote ijver en van zoveel opofferingsgeest ten bate van de wetenschap. In 1925 werd dan ook Fer-

nand Van Goethem benoemd tot docent aan de katholieke universiteit en hij werd dadelijk gelast met meerdere cursussen zowel in de faculteit der rechtsgeleerdheid als in de school voor politieke en sociale wetenschappen. Prof. Van Goethem is één van de eerste titularissen geweest van een Vlaamse leerstoel in de rechtsfaculteit en ter gelegenheid van de steeds voortschrijdende vervlaamsing werd ontelbare malen op hem beroep gedaan om één van de vernederlandste cursussen te doceren. Hij deed dit telkens met de grootste toewijding en met de onbegrensde ijver.

Men heeft wel eens gezegd dat er enigszins misbruik zou gemaakt zijn van de welwillendheid van Prof. Van Goethem en dat de grote verscheidenheid van de cursussen door hem gedoceerd werden een nadelige invloed zou gehad hebben op zijn wetenschappelijke specialisatie. Wanneer we nu dit schoon leven in zijn geheel kunnen overzien blijkt het wel dat niets minder waar geweest is. Prof. De Gaay Fortman heeft het zo drastisch onderstreept bij de viering van Prof. Fernand Van Goethem, ter gelegenheid van zijn emeritaat in 1962, "dat het niet noodzakelijk is specialist te zijn om toch te kunnen excelleren en tevens dat het voorbeeld van Prof. Van Goethem duidelijk heeft gemaakt dat niet een specialisatie het één en het al is, maar dat het zeker voor de jurist noodzakelijk is dat hij zich op een breder terrein begeeft dan het terrein van zijn beperkt vakgebied."

Het merkwaardige is nu dat Prof. Van Goethem niettegenstaande het brede veld dat zijn studie bestreek, door het sterk synthetisch vermogen dat hem eigen was een onberekenbare invloed op zijn studenten heeft uitgeoefend en dat hij onze Vlaamse wetenschap verrijkt heeft met een aantal werken waarvan elk op zijn gebied, getuigenis aflegt van een zo grondige kennis die de beste specialist hem zou benijden.

Het wetenschappelijk werk van Prof. Van Goethem is buitengewoon uitgebreid en de bibliografie van zijn oeuvre, die in 1963 verscheen, vermeldde reeds 165 nummers. Daartussen komen een hele reeks cursussen voor bestemd voor de studenten, zoals zijn leergangen over burgerlijk recht betreffende de erfenissen, de schenkingen en testamenten en het huwelijksgoederenrecht, zijn praktische oefeningen over burgerlijk recht betreffende de vereffeningen en verdelingen, zijn leergangen over sociaal recht, arbeidsrecht en sociaal zekerheidsrecht, leergangen die allen uitmunten door helderheid en pedagogische waarde. Naast deze handleidingen bestemd voor de studerende jeugd heeft Prof. Van Goethem onze Vlaamse rechtsliteratuur verrijkt met een aantal breed opgezette werken van blijvende betekenis die alle reeds meerdere uitgaven hebben beleefd. Zo zijn "Beginnelsen van sociale wetgeving" (1936), zijn studie over "Het internationaal statuut van België" (1937), zijn uitstekend synthetisch "Overzicht

van het volkenrecht" gepubliceerd in de verzameling *Scientia* (1938), zijn boek over het "Arbeidsrecht", in samenwerking met R. Geysen (1951), zijn groot werk over "Het sociaal zekerheidsrecht", in samenwerking met W. Leeën en R. Geysen, zijn voortreffelijk "Handboek van het Belgisch sociaal recht" in samenwerking met Prof. R. Dillemans en zijn bijzonder geslaagd "Beknopt handboek van het volkenrecht" in samenwerking met Prof. E. Suy.

Naast deze alom gekende en dagelijks gebruikte werken heeft Prof. Van Goethem een menigvuldigheid van allerlei wetenschappelijke artikels gepubliceerd in een uitgebreide reeks tijdschriften die hem in de juridische wetenschappen een plaats van allereerste rang hebben verzekerd.

Al deze geschriften munten uit door een grondige kennis van het onderwerp en door een brede internationale informatie. Zij hebben aan de Vlaamse wetenschap onmisbare studieinstrumenten bezorgd.

Prof. Van Goethem is niet enkel een auteur geweest van hoogstaande wetenschappelijke werken, hij was ook een levenwekker voor de wetenschap in Vlaanderen en hij heeft talrijke initiatieven genomen die uitermate vruchtbaar zijn gebleken. Zo is hij de stichter geweest van de belangrijke "Philosophische bibliotheek" die ontstond in 1927, van de "Economisch-sociale bibliotheek" vanaf 1930 en later van de "Leuvense bijdrage tot de rechts- en staatswetenschap". In deze reeksen zijn talrijke waardevolle boeken verschenen en de uitgave ervan is een sterke spoorslag geweest voor de ontwikkeling van de nederlandstalige rechtswetenschap in ons land.

Voor het pionierswerk dat hij hierdoor verricht heeft kan prof. Van Goethem door de Vlaamse juristen niet genoeg dank betuigd worden.

Al dit werk heeft hij verricht met de grootste bescheidenheid en wanneer in 1955 het 25e jarig bestaan van de "Economisch-sociale bibliotheek" in de universiteit te Leuven werd herdacht, getuigde hij zo oprecht dat, bij de vervlaamsing van het hoger onderwijs in ons land, het steeds zijn grote zorg geweest is dat door alle middelen moest verhinderd worden dat het jong nederlandstalig onderwijs, zonder een traditie waarop het kon steunen, als tweederangs zou beschouwd worden. Hij voegde er zo nederig aan toe dat hij en diegenen die naast hem stonden steeds aangestuurd hadden op produktie, zonder misschien voldoende te waken op de kwaliteit en het is aandoenlijk wanneer wij hem horen zeggen "wij waren zo arm dat we nogal vlug tevreden bleken". De verwezenlijkingen van de Vlaamse rechtswetenschap in de laatste 40 jaren hebben volkomen dit minderwaardigheidscomplex tegengesproken en zij hebben bewezen, ook dank zij het oeuvre van Prof. Van Goethem, hoe fris en sterk de Vlaamse geest was gebleven en op welk verheven peil de wetenschap staat die zich op zo korte tijd in een fantastisch tempo heeft ontwikkeld. Daartoe heeft Prof. Van Goethem een rijke bijdrage geleverd.

Zijn stimulerende activiteit heeft zeer belangrijke vruchten afgeworpen en talrijke proefschriften zijn onder zijn leiding verschenen. Hij heeft zich steeds met de grootste vaderlijke bezorgdheid gebogen over de arbeid van zijn studenten en hen op de meest doeltreffende wijze bijgestaan.

Eén van de doeleinden die hij met hardnekkigheid nastreefde was het gebruik van een behoorlijke Nederlandse taal en hij heeft er steeds op aangestuurd de juridische vakterminologie bijzonder te verzorgen. Dit was aanleiding tot de uitgave van wetboeken en verzamelwerken en vooral van dit voortreffelijk "Sociaal-rechterlijk woordenboek" dat zich ten doel stelde eenheid te verwezenlijken in de rechtstaal van Noord en Zuid op het gebied van het sociaal recht.

Door zijn voortdurende en steeds groeiende belangstelling in het sociaal recht is Prof. Fernand Van Goethem een hoogstaand specialist in dit vak geworden. Hij heeft er zich steeds meer aan gewijd, heeft de vlugge evolutie ervan op de voet gevolgd en heeft vooral getracht de diepere geest ervan te doordringen.

Zijn geschriften op het gebied van het sociaal recht hebben niet alleen in het Nederlands taalgebied, maar op internationaal terrein een bijzondere faam verworven. Hij is dan ook op talrijke internationale bijeenkomsten en studiedagen regelmatig de afgevaardigde geweest van ons land en heeft daardoor ontzaglijk bijgedragen tot de wetenschappelijke beoefening van het sociaal recht.

Prof. Van Goethem hield zich, niettegenstaande zijn opslorpemde werkzaamheden nog steeds bezig met een oneindigheid van studietoelagen, adviescolleges en wetenschappelijke vergaderingen. Hij was bestuurslid van de Vereniging voor Wijsbegeerte des rechts te 's Gravenhage. Er werd beroep op hem gedaan als assessor bij de Raad van State. Hij was ook lid van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen waarin hij een belangrijke activiteit ontwikkelde.

Wanneer hij in 1962, na 37 jaren hoogleraarschap aan de universiteit te Leuven, tot het emeritaat kwam werd hij op grootse wijze gehuldigd en een album met rechtsgeleerde opstellen werd hem aangeboden. In verheven bewoordingen werd aldaar onderstreept niet enkel hoe groot zijn verdiensten waren op het gebied van de wetenschap en van het hoger onderwijs, doch de klemtoon werd er ook op gelegd dat niemand meer dan Prof. Van Goethem de grondbeginselen waarop hij steeds zijn leven had gebouwd op zo intense wijze beleefd heeft.

Met Prof. Fernand Van Goethem verliest de Vlaamse rechtswereld één van de meest verdienstelijke ijverars voor de heropleving en de ontwikkeling van de Vlaamse wetenschap. Zijn nagedachtenis zal piëteitvol bij de Vlaamse juristen bewaard blijven.

Het Rechtskundig Weekblad biedt aan zijn nabestaanden de uitdrukking aan van zijn diepgevoeld medeleven met de rouw die hen treft.

René Victor

BOEKBESPREKING

I. De Troyer, Repertorium van de door België gesloten verdragen. Répertoire des traités conclus par la Belgique. 1830-1940.—J. Goemaere, Brussel, 1973, 576 blz. in 4°, prijs 1985 fr.

Dit lang verwachte werk zal ongetwijfeld als "Repertorium De Troyer" een begrip worden in de Belgische rechtswereld.

De leemte die de auteur, luidens zijn "Woord vooraf", wil aanvullen, ligt aan de voor een land als België onbegrijpelijke armoede aan uitgaven m.b.t. de internationale rechtsbronnen. Het heeft geen "Tractatenblad" zoals Nederland, geen "Verträge der Bundesrepublik Deutschland", noch "Recueil des traités et accords de la France". Een land dat zich erop beroemt (en bij gelegenheid erover klaagt) op het buitenland te zijn aangewezen, dat lid is van ongeveer 75 internationale organisaties en elk jaar gemiddeld 100 verdragen sluit, verdient wel beter. Voor oudere verdragen kon men nog terecht bij Garcia de la Vega's "Recueil des traités et conventions concernant le Royaume de Belgique", maar deze verzameling was allesbehalve volledig en werd na 1914 niet verder gezet. Sinds de eerste wereldoorlog was men aangewezen op buitenlandse verzamelingen, op gespecialiseerde en dus zeer fragmentarische Belgische publicaties en op moeizaam zoekwerk in het Staatsblad. Een exhaustief overzicht van het Belgische tractatenrecht is er nu in de vorm van een repertorium.

Niemand was beter geplaatst en bevoegd om dit benedictijnerwerk te verrichten dan de auteur, die directeur is van de Dienst der Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en jaarlijks de rubriek "Internationale Verdragen" in het "Belgisch Tijdschrift voor Internationaal Recht" sinds de oprichting ervan in 1965 verzorgt.

Het werk bestaat uit drie delen. In deel I, veruit het belangrijkste, is een lijst van de verdragen naar tijdsvolgorde en genummerd opgenomen. Voor elk verdrag zijn, naast de partijen, het onderwerp, de plaats en datum van ondertekening, ook vermeld de datum van de eventuele goedkeuringswet, en van de inwerkingtreding, de referentie naar de vindplaats(en) (Staatsblad, Garcia, Recueil des Traités van de Volkenbond), de registratiedata en -nummers bij de Volkenbond en de Verenigde Naties. Bovendien heeft de auteur, waar dit enigszins kon, de datum vermeld waarop het verdrag ophield van kracht te zijn: dit stelt heel wat problemen, al was het maar in verband met statenopvolging en onbruik: alleen in gevallen waar geen twijfel kon bestaan werd het "einde" aangeduid met verwijzing naar de akte waarop de auteur zich baseerde om het verdrag als beëindigd te beschouwen (formele akten als opzegging, nieuw verdrag, gegevens in de parlementaire bescheiden). Tenslotte wordt met een "zie" of een "zie ook" verwezen naar zowel oudere als meer recente verdragen die verband houden met het gerepertorieerde verdrag. Heeft men al was het maar één aanknopingspunt, dan kan men zonder moeite uit het kluwen de draad halen die van verleden tot heden doorheen de Belgische internationale geschiedenis loopt. Zo wordt b.v. bij de internationale overeenkomst tot oprichting van de "Wereldpostunie" (Parijs, 1 juni 1878) gerefereerd aan een oudere overeenkomst van 1874 waarbij de "Algemene Postunie" werd opgericht, maar eveneens aan 14 herzieningsverdragen waarvan het laatste te Tokio werd ondertekend op 14 november 1969 (B.Stbl. 23 juni 1971).

De delen II en III bestaan uit tabellen die door middel van jaartal en volgnummer verwijzen naar de in Deel I gerepertorieerde verdragen. Deel II bevat een "partijen-register" voor de bilaterale alsmede een chronologische lijst voor de multilaterale verdragen, deel III een alfabetische index van trefwoorden m.b.t. verdragsmateries.

Een bijlage, tenslotte, heeft betrekking op het koloniale verleden van België. Hierin komt de lijst voor van de verdragen gesloten 1. door de "Internationale Vereniging van de Congo" (de teksten zijn in Garcia te vinden), 2. door de "Onafhankelijke Congostaat" met andere staten dan België en 3. door België betreffende de Congo (vanaf 1908) en Ruanda-Urundi (vanaf 1919).

Het Repertorium leidt naar de bronnen. Het werk van juristen maar ook van historici, die naar oorspronkelijke teksten zoeken, wordt er enorm door vergemakkelijkt. Blade-rend in het Repertorium vindt men meteen aansluiting bij de hoogtepunten van de Belgische politieke en juridische geschiedenis: het verdrag tussen België en de vijf landen van het "Europees Concert" betreffende de vorming en de erkenning van België van 1831, het vredesverdrag met Nederland van 1839, de Algemene Akte van Berlijn betreffende het statuut van het conventionele Congobekken van 1885, de verdragen van Versailles, St. Germain-en-Laye, Neuilly sur Seine, Trianon, Sèvres van 1919 en 1920 enz.; maar ook andere grote momenten van het internationale leven die minder rechtstreeks of uitsluitend de Belgische wereld betreffen, zoals de eerste Geneefse Overeenkomst voor de verbetering van het lot van gewonde militairen (Rode Kruis) van 1864, de Overeenkomsten gesloten op de Haagse Vredesconferenties van 1899 en 1907... (ons allen in abstracto welbekend, maar wie weet precies hoeveel er zijn? wat ze inhouden? waar men de tekst kan vinden?). Heel wat approximatieve kennis kan aan de hand van het Repertorium vrij gemakkelijk bij-gewerkt worden; men heeft het geruststellende "encyclopedische" gevoel het geheel te overzien en onder controle te hebben: men hoeft alleen nog maar een bepaalde jaargang van het Staatsblad open te slaan. Wellicht, en dat hopen we, zal het Repertorium vele auteurs tot voorbeeld strekken en hen aansporen bij de bespreking van internationale verdragen telkens de vindplaats aan te duiden; het valt op hoe zelden in handboeken, artikels en cursussen verwezen wordt naar een voor een ieder toegankelijke vindplaats. Door zijn uiterst nauwkeurig en exhaustief werk bewees de auteur een grote dienst aan iedereen die begaan is met een grotere authenticiteit in het wetenschappelijk onderzoek.

Ook zij die houden van statistische spelletjes komen aan hun trekken. Uit het Repertorium blijkt dat België van 1831 tot 1940 2.310 verdragen heeft gesloten. Het aantal per decennium ligt vóór de eerste wereldoorlog vrij stabiel tussen 120 en 180, met een piek tot 220 in de jaren 1880-1890. Na W.O. I stijgt dit aantal tot 460 voor het decennium 1920-1930 en tot 520 voor het decennium 1930-1940. Maar het spelletje krijgt een grotere betekenis wanneer we nu constateren, wat we wel vermoedden maar niet konden staven, dat er heel wat verdragen gewoon niet gepubliceerd worden; op 47 in 1938 ondertekende en van kracht geworden verdragen zijn er 28 niet in het Staatsblad gepubliceerd. Voor 1939 zijn er dat 18 op 34. Vragen rijzen: een juridische: welke zijn de criteria voor niet-publicatie? een politieke: welke graad van doorzichtigheid mag men van het beleid eisen in een moderne democratie? En er zijn er nog heel wat andere, die verdienen onderzocht te worden.

Het hier besproken werk is dus niet alleen een hulpmiddel bij authentiek onderzoekswerk, het is tevens een stimulans daartoe.

Pas verschenen en reeds onmisbaar: een betere hulde kan men aan dit werk en aan zijn auteur niet brengen.

Het boekwerk is tweetalig, met het Nederlands vooraan (of links), hetgeen ook even mag vermeld worden.

We wachten nu met spanning op de publicatie van het tweede deel: van 1940 tot heden.

Jan Gijssels
Geassocieerd Docent UFSIA

MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

XVI Interuniversitair Rechtscongres

Het XVIe Interuniversitair Rechtscongres werd dit jaar gehouden te Gent van 29 tot 31 januari in de Academiezaal van de universiteit Volderstraat.

Het congres handelde over het probleem van de consumentenbescherming.

Wij delen hieronder het programma mede.

Dinsdag 29 januari

- 9.30 – *Openingswoord*
door J. Lambers VRG-Praeses
- 9.45 – *Bestaat er een consumentenbescherming in de Belgische wetgeving*
door H. Swennen Prof. U.I.A.
- 11 – *De produktenaansprakelijkheid*
door R. Kruithof Prof. U.I.A.
- 14.30 – *De consument in het kader van het koopcontract en de algemene verkoopsvoorwaarden*
door P. Herten Ass. K.U.L.
- 16 – *Debat i.v.m. de produktenaansprakelijkheid en de algemene verkoopsvoorwaarden*
Paneel: – P. Demin jur. adv. Fabrimetal
– E. Stork Nederlandse Konsumentenbond

Woensdag 30 januari

- 9.30 – 12.30
Verscheidene werkgroepen geleid door de studenten behandelden concrete problemen i.v.m. *Consumentenbescherming*
- 14 – *Het probleem van de welzijnskriminaliteit*
door N. Weinstock Ass. R.U.G.
- 15.15 – *De handhaving van de economische rechten*
door G. Schrans Prof. R.U.G.
- 16.30 – *Verschuifsel van de consumentenorganisaties*
door R. Counye jur. adv. Verbruikersunie

Donderdag 31 januari

- 9.30 – *Debat over de wijze waarop de rechten van de consument het best verdedigd kunnen worden*
paneel:
– J. D'Haenens, substituut procureur-generaal
– L. Viaene, directeur van de Dienst voor Handelsreglementering op het ministerie van Economische Zaken
– W. Storms, hoofd van de juridische afdeling Bond van Grote en Jonge Gezinnen
– Vertegenwoordiger van de pers
- 12 – *Besluit*
door E. Spanoghe Erevoorzitter van het V.R.G.
- 12.15 – *Receptie*

Arbeidsongevallen—Indexering van de basisloongrenzen

De bij art. 39, eerste en tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet vastgestelde bedragen worden ter uitvoering van art. 43 van het K.B. van 21 december 1971 houdende uitvoering van sommige bepalingen van de Arbeidsongevallenwet, per 1 januari 1974 op 337.860 fr. resp. 67.572 fr. gebracht (*Staatsblad*, 10 januari 1974).

Nieuws bij het Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie (W.P.N.R.)

Op 2 januari 1870 werd het Nederlandse tijdschrift *Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie (W.P.N.R.)* opgericht door de Broederschap van Candidaat-Notarissen om te dienen als haar orgaan en om juridische voorlichting te verstrekken aan het notariaat.

In de loop der jaren hebben de redacteuren van het W.P.N.R. – o.a. H.J. Hamaker, M.L. Goudoever, J.F. Houwing, P. Scholten, E.M. Meyers, P.J.A. Adriani, J. Eggens, J.C. Van Oven, M.H. Bregstein, P.V. van der Ploeg, J. Drion – van een eenvoudig verenigingsorgaan een algemeen-juridisch wetenschappelijk tijdschrift van onovertroffen gehalte en van groot aanzien gemaakt zoals terecht door Ph. A.N. Houwing in het nummer van 5 januari 1974 (105^e jaargang, nr. 5244) wordt geconstateerd. Verscheidene van de grote civiele juristen in Nederland hebben tot de redactie van het tijdschrift behoord en een heel groot deel van wat in de laatste eeuw op civielrechtelijk terrein aan belangrijks in de vorm van tijdschriftartikelen het licht zag, is in het W.P.N.R. verschenen.

Het honderdjarig bestaan werd herdacht tijdens een bijeenkomst op 6 januari 1970 in het gebouw van de Haagse Akademie voor Internationaal Recht, Vredespaleis, te Den Haag, en door de uitgave van een jubileumnummer (nr. 5067), gewijd aan een onderwerp: de Overheid in het privaatrecht.

Na de fusie van de Koninklijke Broederschap der Notarissen in Nederland en de Broederschap der Candidaat-Notarissen werden nu vanaf januari 1974 het W.P.N.R. en het Maandblad voor Notarissen samengevoegd. Het tijdschrift verschijnt verder onder de naam *Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie (W.P.N.R.)* en wordt thans uitgegeven door de Koninklijke Notariële Broederschap.

Of dit samengaan zal leiden tot een verandering van het uiterlijk is nog in onderzoek maar het nieuwe W.P.N.R. zal volgens een mededeling van de redactie omvangrijker worden dan het oude.

Aan de oudste uittredende redacteur, Prof. Mr. Ph. A.N. Houwing, werd het ere-redacteurschap verleend.

De nieuwe redactie van het W.P.N.R. bestaat uit Prof. Mr. J.M. Polak, Mr. A.G. Lubbers, Mr. H. Drion, Prof. Mr. J. van Soest, W. Heuff, J.J.M. de Vries, Mr. W.G. de Vries, Mr. J.H. Linders en Prof. Mr. H.C.F. Schoordijk; redactie-secretaris is Mr. J.P.F. Kooijman.

De abonnementsprijs van het W.P.N.R. voor niet-leden van de Koninklijke Notariële Broederschap bedraagt 70 f. per jaar.

Leyden - Amsterdam - Columbia.

The Faculties of Law of the University of Leyden, the University of Amsterdam and Columbia University in the City of New York announce that the twelfth Summer Program in American Law will be offered at the Leyden Law School from July 1 through July 26, 1974.

These courses, which are alternately held at the Leyden Law School and the Amsterdam Law School, are designed to provide a general introduction to the American legal system, with emphasis on areas of particular interest to European lawyers. Instruction will be provided by the following members of the Columbia Law School Faculty: professors William L. Cary, Harvey J. Goldschmid, Louis Lusky, Walter E. Oberer, Hans Smit and Peter L. Strauss.

The courses will be taught in English and will follow the American "case method" of instruction. Participation in some of the courses, such as legal method, civil procedure and constitutional law, is required, but the program offers also a wide range of elective courses. Each participant must attend at least two of the elective courses, but may participate in as many additional courses as he desires. A certificate

will be issued upon satisfactory completion of the program. The program is open to lawyers and advanced law students who are proficient in English.

Tuition for the whole program, covering study materials and some extracurricular activities, is 250 Dutch guilders. A limited number of scholarships will be provided.

Applications for admission and scholarships should be submitted before March 31, 1974, to Professor F.J.M. Feldbrugge, Executive Director Summer Program, c.o. Secretariat of the Summer Program, Faculty of Law, Juridisch Studiecentrum II, Hugo de Grootstraat 27, Leyden, the Netherlands.

TIJDSCHRIFTEN

De Gerechtsdeurwaarder.—jg. 1973 nr. 9

P.A. Neve, Over de M.E.V. 1973.—J. van der Heide, Wat zijn huishoudschulden.—C.A.M. Nieuwenhuis, Proeve van een nieuw tarief.—S. Prins, Vijftig jaar geleden.—Mr. Dr. M. Teekens, Internationale Unie van gerechtsdeurwaarders.—P.D. Verburg, Voorlopig getuigenverhoor.—Kandidaat-deurwaardersexamen 1973.—P.A. Neve, Uit het staatsblad.—C.A.M. Nieuwenhuis, Van de deurwaarders.—C.A.M. Nieuwenhuis, Mededelingen.—Afdelingsbesturen Vereniging van Gerechtsdeurwaarders.

100 Jaar Vereniging van Gerechtsdeurwaarders.—jg. 1973 nr. 10

K.C. van der Mije Pzn, Wie steeds op de wind let.—Mr. R.P. Cleveringa, Een gelukwens.—André Bertherat, Mes chers confrères Hollandais.—Mr. G.J. Wiarda, Rechter en deurwaarder.—Mr. J.F. Glastra van Loon, Het recht tussen utopie en werkelijkheid.—Mr. P. Meyjes, Het examen en het aanzien van het ambt.—Mr. P.J.W. de Brauw, Advocaat en deurwaarder.—Mr. Dr. M. Teekens, De deurwaarder van morgen.—Prof. mr. W.L. Haardt, Dagvaarding van naamlozen.—Mr. G.E. Langemeijer, Een welverdiende gelukwens.—Mr. Jean Baiwir, Een terugblik.—A.C. Legel, Overpeinzingen.—C.A.M. Nieuwenhuis, Tenslotte.

Tijdschrift voor Aannemingsrecht.—jg. 1973 nr. 3

Rechtspraak.—J. Borret, Beschouwingen over de afwijking van de erkenningsvereiste gegrond op art. 8 van de besluitwet van 3 februari 1947.—Ph. Mathei, Wet van 4 juli 1972 en de arbitrage in de sektor van het bouwbedrijf.—P. Ronse en G. Rommei, Bouwpromotie : beschouwingen over de wet van 9 juli 1971.—Bibliographie.

Journal des Tribunaux.—jg. 1973 nr. 4849

Pierre Rouard, La proposition de loi créant les tribunaux de famille.—Jurisprudence.—Chronique judiciaire.

nr. 4850
Jacques Verhaegen, De la connaissance des infractions commises par les militaires.—Paul Denoy, Le conjoint survivant ne mérite-t-il pas mieux ? Charles-L. Closset, Le patronyme des étrangers en Belgique.—Jurisprudence.—Notes de jurisprudence.

Revue Critique de Jurisprudence Belge.—jg. 1973 nr. 2

Traité internationaux.—Objet et cause de la demande en justice.—Traité internationaux.—Divorce et séparation

de corps.—Connexité et litispendance.—Action civile.—Sociétés.—Convention.—Clause pénale.—Examen de jurisprudence (1966 à 1971).

Revue de Notariat Belge.—jg. 1973 nr. 2609

Jean Bagniet, L'exécution des actes authentiques dans les pays de la Communauté économique européenne.—René Dechamps, La loi du 6 mars 1973, modifiant la législation relative aux sociétés commerciales.—Législation.—Revue de la jurisprudence belge.—Revue du notariat belge.—Renseignements divers.—Notariat.

Revue générale des Assurances et des Responsabilités.—jg. 1973.—nr. 9

Père.—Garde.—Médecin.—Notion.—Règl. gén.—Lésion matérielle. Lésion physique.—Compétence.—Personnes.—Chose jugée au pénal.—Respons.—Prescription.—Art. 418-420.—Lois coord.—Loi 10-4-71.—Dépens.

Recueil général de l'Enregistrement et du Notariat.—jg. 1973 nr. 21743 à 21752

Enregistrement.—Timbre.—Enregistrement.—Saisie-exécution immobilière.—Saisie-exécution immobilière.—Saisie-arrest conservatoire.—Greffes.—Faillite.—Divorce.—Régimes matrimoniaux.—Tables.

Mouvement Communal.—jg. 1973 nr. 11

Editorial.—J. Hoeffler, Le régime foncier de droit public et le domaine éminent.—R.M. Horion, Chronique parlementaire.—Actualités.—Législation-jurisprudence (annotées).—Chronique bibliographique.—Chronique "Assistance publique".

Recueil Dalloz Sirey.—jg. 1973 nr. 41

Edmond-Noël Martine, La réforme du statut juridique des sociétés coopératives agricoles.—Jurisprudence.—Sommaires de jurisprudence.—Informations rapides.—Législation.—Bibliographie.

nr. 42
Raymond Lindon, Du non-exercice immoral du droit moral.—Eric Agostini, La protection du nom patronymique, et la nature du droit au nom.—Jurisprudence.—Sommaires de jurisprudence.—Informations rapides.—Législation.

Common Market Law Reports.—jg. 1973 nr. 75

Cases.—Decisions.

ARSP.—Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie.—jg. 1973 nr. 4

Vincenzo de Ruvo, Raisonement juridique et raisonnement pratique.—Jovan Brkic, Consistency, Completeness and Decidability with Respect to the Logic of Law and the Provability of Juristic Arguments.—Orlando Vitorino, Le raisonnement de l'injustice.—Johann J. Hagen, Zur Dialektik von Freiheit und Sicherheit.—Frank Rotter, Rechtssoziologie und Psychoanalyse. Neun Thesen in rechtspolitischen Absicht.—Kazimierz Opalek, Die Rechtstheorie in Polen im X. Jahrhundert.—Klaus-M. Kodalle, Der Staat der Industriegesellschaft. Zu einer Publikation von Ernst Forsthoff.—IVR-Informationen.—Rezensionen.

Northwestern University Law Review.—jg. 1973 nr. 2

Research Study. Public Access to Information.—Comment. Public Access to Government Held Computerized Information.